SIMAVNA KADISI OĞLU

ŞEYH BEDREDDİN

VÂRİDÂT ŞERHİ

ve

2- EZÂNI MUHAMMEDÎ ŞERHİ

3- MÜRŞİD-ÜL UŞŞÂK

(ÂŞIKLARIN MÜRŞİDİ)

4- RİSÂLE'I SÂLİHİYYE

(TEVHİD MERTEBELERİ)

ŞERHEDEN

SEYYİD MUHAMMED NÛR

HAZIRLAYAN

MAHMUT SADETTİN BİLGİNER

1979

SIMAVNA KADISI OĞLU

ŞEYH BEDREDDİN

VÂRİDAT ŞERHİ

ve

2 — EZÂNI MUHAMMEDÎ ŞERHİ

3 — MÜRŞİD - ÜL UŞŞÂK
(ÂŞIKLARIN MÜRŞİDİ)

4 — RİSÂLE' İ SÂLİHİYYE
(TEVHİD MERTEBELERİ)

Şerheden

SEYYİD MUHAMMED NUR

Hazırlayan

MAHMUT SADETTİN BİLGİNER

İstanbul 1979

Her Hakkı Mahfuzdur

SENA Matbaası
İSTANBUL 1979

İÇİNDEKİLER

	Sahifa
ÖNSÖZ	7
«Vâridat» yazarı Şeyh Bedreddin hazretlerinin yaşamı ve eserleri	9

Birinci Bölüm

Vâridat Şerhi Çevirisi

Besmele-i Şerîfin üç şekilde açıklaması	13
Âhiret İşleri	17
Bedenin Sonu	23
Ruhlar ve Hayâl Âlemi	24
Cenâbı Hak'kın Sıfatlarının Zuhuru	25
Ehlullahın Keşif Sırrı	26
«Küntü Kenzen» Kudsî Hadîsinin açıklaması	27
Allâhtan Başka Yoktur	28
Tecellî Yeri Gönül	28
İrâde ile Meşiyyet arasındaki fark	32
Tanrısal zâtî Meyl	33
İnsânı Kâmil ve Kiyâmet	34
Dünyâ ve İnsanlar	36
Allâhın Zâtı	38
Mutlak Vücûd (Salt Vücûd)	39
Ruh	40
Allâhın Tenzih ve Teşbihi	41
Hakîkat-ı Muhammediyye	43
Salt Vücûdda iki itibar	45
Allâhı Görme	46
Zevkî Tevhid	50
Tevhid İlmi	51
Tasavvuf ve Tasavvufun Anlamı	52—53
Kerâmet	54
İlmel Yekîn, Aynel Yakîn, Hak'kal Yakîn	55
Zikir, Zâkir, Mezkûr	56
Müşâhede ve Rü'yâyi Sâliha, Olgun İnsan	57—59

	Sahifa
Melekler, Şeytanlar, Cennet ve Âdem	60—62
Ağacın ben senin Allâhınım demesi	62
Ölmezden önce ihtiyârî ölüm	64
Allâhı Anma, Allâh Âlemleri Kaplamıştır	65
Her şeyde iki Cihet	67
Hazreti İsâ (A.S.) nın Yaşamı	69
Ölmüşlerin tekrar dirilmesi ve cesetlerin haşrı	70
Âlemlerin başlangıcı ve Kıyâmet	71

İkinci Bölüm

Ezân-ı Muhammedî Şerhi	75

Üçüncü Bölüm

Mürşid-ül Uşşâk (Âşıkların Murşidi)	79
Fenâ makamlarının birincisi	80
Fenâ makamlarının ikincisi, Fenâ makamlarının üçüncüsü	81
Hazarât-ı hamse-i İlâhiyye	82
Hakkal-Yakîn Makamları	82—84

Dördüncü Bölüm

Risâle-i Sâlihiyye (Tevhid Mertebeleri) - Zikir	85
Tevhidi Efal	86
Tevhidi Sıfat, Hayat Sıfatı	87
İlm (bilgi) sıfatı, Kudret (Güç ve kuvvet) sıfatı, İşitme ve Görme sıfatları	88
Tevhidi Zât	89
Cem makamı (Toplam makamı)	90
Hazretül Cem makamı	91
Ahadiyyet-ül ayn makamı	92
Tasavvufa dair birkaç söz	95—96
Önemli bir hususu açıklama	97—98
Şeyh Bedreddine kitabı hazırlayanın arîzası	99
Son söz	101—108
Eseri hazırlayan **Mahmut Sadettin Bilginer**'in şimdiye kadar yayınlanmış **Teknik** ve **Tasavuf**'a dair kitapları	109—110

ÖNSÖZ

Kitabı hazırlamağa başlarken Şeyh Bedreddin Hazretlerinin Arabça yazdıkları «**Vâridat**» ını, büyük bir vukufla Arabça şerh eden başta Hacı Bayramı Veli'den sonra üçüncü devre Melâmî Pîri Seyyid Muhammed Nûrul Arabî Hazretleriyle, şerhin Türkçe'ye çevirisini (İstanbul, Millet Kütüphanesi No. 983) Seyyid daha hayatta iken yapan Hülefâdan Selânikli Ali Urfî Efendiyi ve daha sonra Melâmî Hülefâsından aziz pederim **Piriştine**'li Hacı Maksud Hulûsi Efendiyi (1851 - 1929) ve kendileriyle müşerref ve feyziyâb olduğumuz Sofya'lı Hüseyin Şemşi Ergüneş (1872 - 1968) Efendinin hizmetlerini bu vesiyle ile rahmet ve şükranla anarız.

Ali Urfî Efendi çevirisinin başında :

«Bedreddin Hazretlerinin «**Vâridat**» adıyla benâm olan risâlei mergubeleleri (tanınmış ve ilgi toplayan risâlesi) Şeyhimiz Sultanil Ârifin ve Gavsil Vâsilin Muhammed Nurul Arabî, Arabça şerh ve tefsir buyurmuş ise de, Lisânı Türkiye (Türkçeye) çevrilmesi fakiri pür taksiri Selânik'li Ali Urfî mu'terifi aciz (aczini itiraf eden) olarak Mürşidimin mahzâ feyzü himmetlerine istinaden 12 Ramazan 1275 (1858) de tercemeye mubâşeret eyledim» demiştir. Bu tarih ayni zamanda şerhin yapıldığı yıldır. Kitabı biz de mevcut 22 Seferülhayr 1302 (1885) tarihli Hacı Maksud Hulûsi Efendinin en sahih ve Arabça asıllı ve şerhli metne sadık kalınmak suretiyle diğer şerh ve çevirileri de dikkate alarak hazırladık.

Daha önce yayınlanan «**Vâridat**» çevirilerinin yanı sıra, böylece biz de İrfan ehline eserin şerhini vermekle bir hizmette bulunduğumuza inanıyor, kusur ve noksanlarımızın bağışlanacağını umuyoruz.

Cenâb-ı Hak'ka sonsuz şükrân ve tâzimlerimizi sunuyor ve esere esirgeyen ve bağışlayan yüce «**A L L Â H**»'ın adıyla başlıyoruz.

İstanbul - Selâmiçeşme
Cemaziyelevvel 1399
Nisan 1979

Mahmut Sadettin Bilginer

SIMAVNA KADISI OĞLU ŞEYH BEDREDDİN

1358 - 1420 (Hicri 760 - 823)

NOT : Resim merhum Bezmi Nusret Kaygusuz'un 1957 yılında yayınladığı **«ŞEYH BEDREDDİN SİMAVENİ»** adlı kitabından alınmıştır. Şeyhin portresinin gerçek olduğu da ayrıca belirtilmiştir. Kendisini rahmetle anarız.

SIMAVNA KADISI OĞLU ŞEYH BEDREDDİN

1358 - 1420 (760 - 823)

Yaşamı ve Eserleri :

Şeyh Bedreddin Hazretlerinin babası Kadı İsrâil Semerkand'lı bir Türktür. Osmanlı Devletinin kuruluşunda Edirne'ye yakın «**Simavna**» kal'asının alınmasını başardığından, Devlet onu Simavna ve çevresine hem Vâli, hem de ilmi ve fazlı, özellikle Fıkıh bilgisine binaen **Kadı** tayin etmiştir.

Bedreddin, 1358 (Hicrî 760) de babasının Kadı bulunduğu **Simavna**'da doğmuştur. Bazı yazarlar Simavna'yı Kütahya'ya yakın Simav ve bazıları da Bağdad'a yakın Simaveni diye yazarlarsada gerçek olanı Edirne'ye 8 saat uzaklıktaki Simavna'dır. Bedreddin'in doğduğu tarih Osmanlı Devletinin kurulmasından 60 yıl sonraya, Sultan Orhan zamanına rastlamaktadır.

Öğrenimine babasının dostlarından **Mevlânâ Şâhidî** ve **Yusuf**'dan başlamış ve Mısır'da **Şeyh Ekmeleddin**'den devam etmiştir. Orada kendisi gibi bir Türk olan **Üveysi tarikatı** Şeyhi Bitlisli **Şeyh Hüseyin Ahlâti**'ye intisap edip, onun terbiyesinde kalarak Tarikatın adâb ve erkânını öğrenmiştir. İrfan bilgilerinde kısa zamanda gösterdiği ilerleyişden dolayı, Şeyhi onu irşad göreviyle «**Tebriz**» e yollamıştır.

Orada bulunduğu sıra, Timürlengin Yıldırım Sultan Beyazıd'ı Ankara'da Çubuk ovasında yenmesinden Tebrize dönüşüne rastlar. Münakaşalı bir ilim toplantısında hakem tayin olunmuş, yerinde girişim ve açıklamalarından dolayı, toplantıda dinleyici olarak bulunan Timürlengin dikkatini çekmiş ve kendisinden hoşlandığından, ona kızını almasını, ayrıca Devletin Şeyhülislâmı veya aldığı memleketlerden birinin Emiri olmasını teklif etmiştir. Fekat o kendisini irşad göreviyle «**Tebriz**»'e yollayan Şeyhi Hüseyin Ahlâti'ye olan say-

gı ve sevgisi üstün geldiğinden, bir gece istihâreye (teklif edilen işlerin kendisi için iyi veya kötü olacağını anlamak üzere rü'yâya) yattıktan sonra, ertesi sabah erkenden gizlice Tebriz'den ayrıldı ve Mısır'da kendisini bekleyen Şeyhine kavuştu.

Kısa bir süre sonra Şeyhi vefat ettiğinden yerine geçti ve «Halifesi» olarak 6 ay daha Mısır'da kaldı. Bundan sonra yurduna dönmek üzere Halep, Konya, İzmir'e uğradı. Şeyhin İzmir'den geçtiğini haber alan «Sakız adası» nın baş papazının ricası üzerine adaya geçti ve baş papaz dahil yüzlerce Rumun Müslüman olmasını sağladı. Nihayet henüz hayatta olan annesini Edirne'de buldu ve yanına yerleşti.

Şeyhin Edirne'ye geldiği zaman, Sultan Yıldırım Bayezıd'ın Timurlenk'e Ankara'da yenilmesinden sonra 6 Şehzâdenin birbirleriyle kardeş ve saltanat gavsı yapması ve bunlardan Süleyman Çelebî'nin 8,5 yıl Edirne'de Hükümdarlık yapıp, ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Musâ Çelebi'nin yeni Hükümdâr olmasına rastlar.

Daha önce ününü duyduğu Şeyh Bedreddin Hazretlerinin Edirne'de bulunduğunu haber alan Musâ Çelebî, onu çağırtarak hâkim olduğu Rumeli topraklarında «Kazasker» olmasını sağlar.

Şeyhin kendisine verilen bu Kazaskerlik görevi 2.5 yıl, tüm kardeşler arasındaki Saltanat kavgası da 11 yıl sürmüştür. Sonunda Mehmet Çelebi kardeşi Mûsâ Çelebi'yi de yenerek tekrar Devleti kurar, fekat Mehmet Çelebî kardeşi Musâ Çelebiye Kazaskerlik gibi önemli bir görevde yardımcı olduğundan dolayı Şeyhi Bursa'ya çağırtır ve onu «İznik» şehrinde sürgün eder. Şeyh bir aralık hacca gitmek üzere Pâdişâhtan izin istemişsede, bu izin kendisine verilmemiştir. Nihayet bir gün Şeyh şahsına çok ağır gelen tutsaklıktan kaçarak gemi ile önce Kırım'a ve oradan ceddinin vatanı Horasan'a gitmek istemişsede, yarı yolda kaçışını sağlayan kişilerce geminin rotası değiştirilerek Rumeli topraklarına çıkartılır. Şeyhin geldiğini duyan ve çevresine toplanan halkın çokluğu dikkati çeker, durum Mehmet Çelebi'ye duyurulur ve sonunda yakalanır. Haydar Necmi adındaki bir zattan alınan fetvâ ile 1420 (823 Hicrî) de Serez'de asılmak suretiyle idâm ve şehid edilir.

Eserleri :

1 — **Câmi-il Fusûleyn.** Bu eseri Fıkıh bilgisine dairdir.

2 — **Letâif-il İşârat.** Keza bu eseri de Fıkıh bilgisine dairdir.

3 — **Matlai Fusûs-ul kelim fî mânî-i Fusûs-ül Hikem.** Bu eser bir hâşiyedir ve Tasavvuf ilmine dairdir. Meşhur Davûd-u Kayserinin eserine yazdıkları hâşiyedir.

4 — **El - Tehsîl.** Bu eseri bir şerhtir.

5 — **Tefsir-i Kur'ân-ı Mecîyd.** Adından da anlaşılacağı üzere Kur'ân tefsiridir.

6 — **Meserret-il Kulûb.** Bu eseri de Tasavvuf ilmine dairdir.

7 — **Nûr-il Kulûb.** Bu eseri bir tefsirdir.

8 — **Çirâğ-il Futûh.** Arabca gramerdir.

9 — **Ukûd-ul Cevâhir.** Keza bu eseri de Arabca bir gramerdir.

10 — **V â r i d â t.** Şeyhin bu eseri kendisini üne ulaştıran Tasavvuf ve Vahdeti Vücûd'a dair en tanınmış olanıdır.

Şeyhin bu On adet eserinden İznik'te iken yazdığı «**Vâridat**» ını sunuyoruz.

Vâridâtı önce Hicrî 893 de vefat eden Şeyh Abdullah İlâhî, sonra Nureddin Zâde Muhiddin Persî ve Şeyhül İslâm Ebussuud Efendinin babası Muhiddin İmâdî ile Şeyhül İslâm Musâ Kâzım ve en son merhum Bezmi Nusret Kaygusuz dilimize çevirmişlerdir.

Vâridâtın şerhini ise büyük bir vukufla yaşadığı zamanın Şeyhül Ekberi sayılan 3. üncü devre Melâmî Pîri Seyyid Muhammed Nûr (1810 - 1889) Hazretleri yapmışlardır.

Bu kitapla sunduğumuz açıklamayı ise kendilerinin talimâtı üzerine daha hayatta iken Halifelerinden Ali Urfî ve yine Seyyidin Halifelerinden pederi azizim Hacı Maksud Hulûsi (1851 - 1929) ve kendileriyle müşerref ve feyziyâb olduğumuz Hüseyin Şemsî Ergüneş (1872 - 1968) Efendiler dilimize çevirmişlerdir.

Seyyid Muhammed Nûr 38 adedi Türkçe ve 17 adedi Arabca olmak üzere 55 adet eserine «**V â r i d** â t»'ı da katması, Bedreddin Hazretlerine karşı duydukları hayranlık ve sevgiden ileri gelmiştir. Biz de bunu gözönüne alarak eserin sonuna, onun önemli eserlerinden «**EZÂNI MUHAMMEDÎ ŞERHİ**» ni 2. nci, «**MÜRŞİD-ÜL UŞŞÂK**» (Âşıkların Mürşidi) eserini 3. ncü ve «**RİSÂLEİ SÂLİHİYYE**» (Tevhid Mertebeleri) eserini de 4. ncü bölüm olarak kitabımıza ekledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

VÂRİDAT ŞERHİ-ÇEVİRİSİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Esirgeyen ve bağışlayan Allâh'ın adıyla)

Muhakkikler zümresine mensup **ŞEYH BEDREDDİN** hazretleri **«VÂRİDAT»** adlı eserlerine **«Besmele»** ile başlamışlardır. Şârih-i azam Seyyid Muhammed Nûrul Arabî Hazretleri esere **«Besmele»** ile başlanılmasının sebeplerini şöyle açıklıyorlar:

Besmele-i Şerîfin birinci açıklaması:

Vâridat : (Bil-besmele-ti livücuhu inna li-ismullâh-il muttasıf-ı birahmanirrahîm lehu fecellî fiilî....»

Besmele-i şerifte **«Rahman»** ve **«Rahîym»** isimleriyle sıfatlanan **«ALLÂH»** ismi şerifi **«Tecelli-i fiilî»** dir. İnsan iş yaparken, yerken, içerken **«Bismillahirrahmanirrahîym»** der ve rahman ve Rahîm olan Allâhtan başka fâil, yani yapan ve işleyen olmadığını düşünür ve aynı zamanda kendisilerde en küçük işlediği işlerden tamamiyle fânî (kendisinin işlediği bu işlerde en küçük bir katkısının olmadığını) bilirse, işte bu tecellî Allah'ın insana olan fiilî tecellisinden ibarettir. Bu tecellide Allâh insana iş ile tecellî eder. Bu tecellî gerçek sülûkun —hakikat yoluna girmenin— başlangıcıdır.

Yine Cenabı Allâh için **«Tecelli-i Sıfâtî»** vardır. Allâh'ın bu tecellisi de yerken, içerken ve bunlara benzer işlerde fiilî sıfatlardan ve kudret ve benzerlerinin Allâh'ın **«Sıfâtı subûtiyesi»** nden ibaret olup, hepsinin Cenâb-ı

Hak'kın sıfatlarından bulunduğunu düşünerek kendimizi bunların tümünden fânî olduğumuzu bilecek olursak, bu tecelliye de Allâh'ın Sıfatî tecellisi denilir.

Ve yine Cenabı Allâh için bir de **«Tecelli-i Zâtî»** vardır. Bu tecellîde vücûdun yalnız Allâhü zül-Celâl Hazretlerine mahsus olduğunu düşünerek, insanın fiillerinden ve sıfatlarından fânî olduğu gibi, vücûdundan da fânî olacak olursa, bu tecellî de Allâh'ın Zâti tecellisinden ibarettir (1).

İşte insan bu üç tecelliden habersiz olarak **«Besmele-i şerîfi»** söylerse, demiş olmaz. Fekat insan bu üç tecellîden hepsini bilerek söylerse, o zaman hakkiyle besmeleyi demiş olur.

Tecellîler emir halidir, bunun söz ile ilişkisi olamaz, ancak bu hal **«Bidâyet ehli»**nin —henüz tevhid ilminde başlangıçta olanların— halidir. Fekat Tevhid ilminde bir rehberin aracılığı ile mesafe almış **«Ehli Nihâyet»**e gelince; Onlar güzel işler ile **«Cem»** de ve günâh sayılan işler ile **«Fark»** da bulunurlar, yani kendilerinden çıkan güzel işleri kendilerine nisbet etmeyip, başarılı kıldığından dolayı Allâh'tan bilerek hamdû senâ ederler, işledikleri günâhları da kendilerinden bilerek pişman olurlar. Çünkü Cenabı Hak Kur'ân-ı Kerîmin **«El-Nisâ»** suresinin 79. cu âyetinde : **«MÂ ESÂBEKE MİN HASENETİN FEMİN-ALLÂH VE MÂ ESÂBEKE MİN SEYYİETİN FAMİN NEFSİKE»**, «Sana iyilikten isâbet eden her şey Allâhtan ve sana kötülükten isâbet eden her şey kendi nefsindendir» buyurmuştur.

---

(1) Seyyid Muhammed Nurul Arabî Hazretleri kendilerinden önceki Melâmî Pîri **Hacı Bayrâm-ı Velî**'nin:

«Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde,
Bakıcak Didâr görünür ol şârin kenâresinde.

Nâgihân ol şâra vardım, ol şârı yapılır gördüm,
Ben dahi bile yapıldım tâş-ı toprak âresinde».

şiirlerindeki ikinci beyitlerinin açıklamasında: **«Ey azizler, ol şârâın** (İnsaniyet şehri) dört kapısı vardır: Birinci kapısı **«Fiiller tecellisi»** dir. «Her işte Didârı (gerçek göreni) müşâhede eylemektir. İkinci kapısı **«İsimler tecellisi»**dir, her isimde Dîdârı müşâhede eylemektir. Üçüncü kapısı **«Sıfâtların tecellisi»**dir, her sıfatlananda Didârı görmektir. O şehrin dördüncü kapısı da **«Tecelli-i Zattır»**, yani her mevcudda Dîdârı müşâhede eylemektir» diye aynı hususları bildirir.

Sadettin Bilginer ALLAH ve İNSAN 1977 sahife 171-173.

Bu makama hazreti Şeyhül Ekber (R.A.) efendimiz:

«Ve kün fil-cem-i vel fark-ı tekün fî mak-adis-sıdkin»

«Bu vechile Cem ve Fark'ta bulun ki, doğru yola ulaşasın ve birinin terk edilmesiyle yanlış harekette bulunmayasın» sözleriyle işâret etmişlerdir.

Besmele-i şerîfin ikinci açıklaması :

Vâridat: (Vel vech-is-sânî innehu bede-e bil-besmeletil)
(El-bedee bil-noktatulleti tahtel ba-e.....)

Bu ikinci açıklama Besmele'nin başındaki **«Be»** harfinin altındaki **«Nokta»** hakkındadır:

Nokta bütün Tanrısal sırları kendinde toplamıştır. Sahâbelerden bazıları Hazreti Ali (K.V.)ye sordular:

«Yâ, Ali, Hazreti Resul sizin için: **«Ene medinetül ilmi ve Aliyyün bâbihâ»**, «Ben ilmin şehriyim ve Ali onun kapısıdır». Su sözleriyle Hazreti Resulün bize bildirmek istedikleri nedir?».

Hazreti Ali (K.V.): «İlâhî sırlar Peygamberlere inen kitaplarda, kitapların sırları Kur'ân-ı Kerîm'de, Kur'ân-ı Kerîm'in sırları Fâtihatil kitap suresinde, Fâtihanın sırları Besmele'de, Besmele'nin sırları **be** harfinde, **be**'nin sırları da altındaki **nokta**dadır ve o **nokta** da benim» buyurdular.

Sahâbeler tekrar sordular: «Yâ Veliyyullâh nokta nedir?»
Hazreti Ali (K.V.) : **«El-ilm-ü noktatün kesretel câhilûn»**, «İlm bir noktadır, bilgisizler onu çoğalttı» buyurdu.

Noktanın sırları :

Yazı yazdığın kalemi hokkadaki mürekkebe batırıp kâğıdın yüzeyine koyup, kalemi hareket ettirmeden kaldırdığımızda kâğıdın yüzeyinde bir noktanın zâhir olduğunu görürsün. İşte bu nokta büttün harflerin başlangıcı ve belki aynıdır. Meselâ bir yere kapısından girildiği gibidir, zirâ kapı bir giriştir. Bunu iyi anla sırdır, söylense akıl sarsılır, durur.

İşte bu **«Vâridat»** da bu noktanın sırlarını câmidir. Her ne kadar sahifa yaprakları az ve sayılı ise de, taşıdığı sırlar yönünden göklerin alamıyacağı kadar büyüktür.

Besmele-i Şerif'in üçüncü açıklaması :

Vâridat: (Vel vech-is-sâlisi bede-e bil-besmele-ti li-enne cem-i-il mevcûdât-i min hazreti....)

Bütün mevcûdat **«Besmele»**deki üç isim hazerâtından, **«ALLÂH», «RAHMAN» ve «RAHÎYM»** isimlerinden zuhura gelmiştir. Tabii bu mevcudat da iblis, cinler, şeytanlar, yılanlar, akrebler, hayvanlar, kuşlar, cehennem, fenalıklar, kederler, acılar, hastalıklar vesâireler gibi hepsi vardır. Bütün bunlar Cenâbı Hak'kın **«Celâl»** vasfının mazharı, yani niteliğinin görüntüleridir. Bu mevcûdat ise rahat ve acılarla, zararlarla, lezzet ve güçlüklerle karışıktır. Çünkü bunlar Allâh'ın **«RAHMAN»** isminin mazharıdırlar. Rahman ismi ise Allâh'ın Cemâl ve celâlini kendisinde toplayan bir **«İsmi Kemâl»** dir. Buna **«Rahmeti Dünyeviyye»** denir, zirâ dünya nimetleri keder ve acılardan hâlis ve pâk değildirler. Halbuki Allâh'ın **«Âhiret nimetleri»** ve **«İrfah insânları»** kederden sâf ve âlî oldukları için Allâh'ın yalnız **«cemâline»**, yani güzelliğine mahsus bir isimdir. Bu isimde celalden şâibe ve leke yoktur ve **«Rahîym-ül-âhire»**dir, yani âhirete yönelik bir rahmettir.

Allâh'ın Res»lü Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V.) Efendimiz mahz-ı cemâl olduklarından dolayı Allâh'ın **«El-Raûf»** ve **«El-Rahîym»** isimlerine mazhar olmuşlardır.

Hazreti Resûl hakkında Kur'ânı Kerîm'in **«El-Tevbe»** sûresinin 128. ci âyetinde Cenâbı Hak:

«LEKAD CÂEKÜM RESÛLÜN MİN ENFÜSİKÜM AZİYZÜN ALEYHİ MÂ ANİTTÜM HARİYSÜN ALEYKÜM BİL MÜ'MİNİNE RAÛFÜN RAHİYMÜ»,

Anlamı :

«Size içinizden bir Peygamber gelmiştir. Sizin güçlüklerle, acılara uğramanız ona ağır gelir. O sizlerin hidâyetinize düşkündür. O, tüm mü'minler hakkında pek esirgeyici ve bağışlayıcıdır» buyurmuştur.

İşte bundan dolayı Hazreti Resûlü zîşân efendimiz şerefli hadisleriyle biz ümmetine üç şeyde şifa bulunduğunu bildirmişlerdir.

Bunlar : **Süzme bal, yaraları ateşle dağlamak** ve **Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleridir** (1).

---

(1) El - İsrâ suresinin 82. ci âyetinde Allah: **«VE NÜNEZZİL-Ü MİN-EL KUR'ÂN-İ MA HÜVE ŞİFÂÜN VE RAHMETÜN LİL-MÜ'MİNİNE VELÂ YEZİD-ÜL ZALİMİNİNE İLLÂ HASÂRAN»**, «Biz Kur'andan mü'minler için şifâ ve rahmet olan âyetleri peyderpey indiriyoruz. Bunlar zâlimlerin ancak ziyânlarını artırır» buyurmuştur. (Bilginer).

VARİDAT ŞERHİ

El-Letâif-üt tahkîkat fî Şerh-il Vâridat

ÂHİRET İŞLERİ

Vâridat : (A'lemu inne umûr-ul âhirete leyseti kemâ za'mel cihâl....)

Âhiret işleri insanların ölümünden sonra vuku bulacağı zannedilen kabir azabı ve nimetleri, âhiretteki cehennem, fenalıklar, akrebler, yılanlar, çıyanlar, zebânîler, melekler, köşkler, cennet hizmetcileri, nehirler, ağaçlar vesaire gibi benzeri şeyler bilgisizlerin sandıkları ve tahmin ettikleri gibi değildir. Âhiret işleri emir âlemindendir, şahâdet âleminden (yani gözlerimizle görülen bu âlemden) değildir. Şahâdet âlemi cesetler, vücûdlar, tenler ve boyutları olan cisimlerden ibârettir. Bu evren ve fesat âleminde cesetler ve cisimler birer birer son bulup yok oldukları meydandadır.

Âhiret işleri izâfî ruh olan emir âlemindedir. Kur'ânı Kerîmin **«El-İsrâ»** suresinin 85.ci âyeti: **«VE YES'ELÛN-EKE AN-İRRÛHİ KUL-İRRÛH-U MİN EMRİ RABBÎ», «Ve sana ruhu sorarlar, onlara de ki, ruh Rabbimin bildiği ilimden ve emrindendir»** buna şâhittir. Emir âlemine **«Gayp ve melekût Âlemi»** de denir. Bu sebeple Ebû Tâlib-i Mekkî (R.A.): «Ruh cesetten ayrıldıktan sonra Rabbisini ârif ise ona ulaşmak üzere yükselir ve başka bir suretle kayıtlanmaz. Ruh dilediği âleme, âlem ve mavtininin şeklinde görünmek (oranın oturulan yerine göre) üzere uçar gider, onlara göre güç gelen ve bilinmeyen bir şey yoktur. Nitekim **Hazreti Ali** (K.V.): **«Lev keşef-el gıtâî mâ ezdet yakîren», «perdem kalksa bile, yine benim yakînim çoğalmaz»** buyurmuştur. Şu halde ruh sâlih ve saîd ise bu dünyada iken bulunduğu suret üzere yaptığı işlere ve takvâsına göre değişerek lâtif olarak yükseklere uçar. İlliyyîn denilen bu yüksek makâmlar göklere aydan kürsî'ye kadar mesafededir. İşte Kur'ânı Kerîmde bildirilen sekiz cennet buradadır. Bu Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Kamer» suresi 55. ci: «Fî MAK'AD-İ SIDKİN İNDE MELÎKİN MUKTEDİRİN»** âyetindeki beyâne göre **«Melîk-i Muktedir indinde Makâm-ı Sıdkı kazanan âriflerin yükseldikleri sekiz cennet»** şunlardır:

1 — **Velâyet Cenneti**, 2 — **Sıddıkiyyet Cenneti**, 3 — **Kurbet Cenneti**, 4 — **Hullet Cenneti**, 5 — **Mahabbet Cenneti**, 6 — **Hitam Cenneti**, 7 — **Ubûdet Cenneti ve 8 — Ubûbiyyet Cenneti** dir. Sûrî olan sekiz cennetin Kur'ân-ı Kerîm'de ayrı ayrı bildirilmiş adları vardır.

Eğer ruh şakî ise, yani sefil, isyankâr ve serkeşliğe sapmış bir kimsenin ise dünyadaki çirkin ahlâkı suretiyle kayıtlanır, şekil alır. Meselâ o kişinin ahlâkında köpeklik varsa köpek suretinde, eğer kıskançlığı varsa maymun suretinde, eğer hırslı gözü doymaz biri ise domuz suretinde, kibirli, kendini büyük ve başkalarını küçük görüp alay eden biri idiyse fil suretinde, hangi hayvan halkı ile ünsiyet peydahlamış ve tutumları kendisinde ağır basmış ise, o gibi hayvanların suretiyle kayıtlanır, aşağının aşağısında hapis kalırlar. Esfel-i sâfilîn denilen bu yerler yedidir ve Kur'ân-ı Kerîm'de adları bildirilmiştir. Ancak beyân olunan bu olaylar esfefl-i sâfilînin unsurî suretlerinin alt üst olmasından ve melekût suretlerinin zuhur ve bekâsından sonra vâki olur.

İnsanların zanlarınca âhiret işleri cisimler âlemindendir, hatta cismin fenâsından sonra o cisim tekrar iâde olunacaktır. Halbuki Cenabı Hak Kur'ân-ı Kerîm'in **«Yasîyn»** suresinin 79. cu âyetiyle: **«KUL YUHYÎYHELLEZÎY ENŞE'HEHÂ EVVELE MERRETEN VE HÜVE BİKÜLLİ HALKIN ALÎYMÜN» «Ona de ki, ilk defa onu kim vücûde getirdiyse elbette O diriltir. O, yaratılmanın her keyfiyetini bilir»**. Ve keza aynı sûrenin 81. ci âyetinde de: **«EVE LEYSELLEZÎY HALAK - AS - SEMÂVÂT-İ VEL-ARD-A Bİ-KÂİRİN ALA EN YAHLUKA MİSLEHÜM BELÂ VE HÜVEL HALLÂK-UL - ALÎYMÜ», «Yoksa gökleri ve yeri yaratanın tekrar onları tıpkısını yaratmaya gücü yetmez mi sanırsınız. Elbette gücü yeter. O, bütün mahlûkâtı yaratan, her şeyi hakkıyla bilen Zat'tır»** beyân ve benzeri hadislerini delîl alarak âhirette iâde olunacak cisim evvelkinin aynıdır, misli değildir dediler. Ve insanın kuyruk sokumunda nohut büyüklüğünde mevcut olan kemiğin dağılmayıp bâki kalıp çürümediğinden ve kıyâmetten sonra bu kemiklerden cesetlerin tarlalarda buğday daneleri gibi biteceklerine hükmettiler.

İşte bunların hepsi **İmâm-ı Gazâli**'nin **«İhya-yi Ulûmuddin»** ve **«Kimyâ-yi Saadet»** adlı kitaplarında vardır. **İbn-i Sîna**'nın tahakkuku ve **Celâleddin-i Devânî**'nin sözleri, **Gelenbevî** gibi zevâtın inanışları bu yöndedir. Bütün Ehlullâh âhiret işlerinin emir âleminden ve gayb ve melekûttan olduğu kanaatındadırlar.

Bize göre gerçeği söylemek lâzım gelirse; **Esas konuşan nefis sırf ruhtur, hiç bir suretle cisim ruh ile değildir»** deriz. Zirâ insanın cismi de-

ğişir başkalaşır, yani önceki halinden başka bir hal alır, fekat insanın esas olan zâtı, yani kendisi değişmez. Çünkü atın değişmesiyle ata binenin değişmesi lâzım gelmez. Meselâ, insanın cismi yirmi yılda tamamiyle değişir, ondan geriye başka birşey kalmaz, fekat insanın zâtı kalıcıdır. Onun bu zâtı küçüklüğünde de büyüklüğünde de aynıdır. İşte maad, yani âhiret iade olunan ruha aittir, cesede değildir. Meselâ bir insan diğer bir insanı yerse, her ikisi nasıl iade olunabilir. Veyahut bir kimsenin daha genç iken eli veya ayağı kesilmiş olsa, bu organları kesilen kimse, sonradan yaptığı kötü işlerden dolayı Tanrı'nın azabına çarpılsa, bu kesilen organların azap görmesi nasıl câiz olur? Halbuki tüm Peygamberler ve Allâh'ın seçkin kulları sözlerinde gerçekçidir. Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Zil Zal»** suresinin 8. ci âyetinde: **«FEMEN YA'MEL MİSKÂLE ZERRETİN HAYREN YEREHU VE MEN YA'MEL MİSKÂLE ZERRETİN ŞERREN YEREHU», «Her kim zerre ağırlığında hayır işlerse onu görecek, zerre ağırlığında şer işleyen de onu görecek»** buyurulduğu gibi Hazreti Peygamber (S.A.V.) efendimizin şerefli hadislerinde de **«İnnemâ hiye a'mâleküm reddet aleyküm»**, yani **«amellerinizden** (işlediklerinizden) **hayır olsun, şer olsun size iâde olunacaktır»** şeklinde bildirilmiştir. Hazreti İbrahim (A.S.)da Cenâbı Resul'e Mi'raçta: **«Yâ, Muhammed ümmetine söyle, cennet boş bir yerdir, orada ağaçlar vesâire yoktur. Cennetin ağaçları, nimetleri «Subhanallâh, Velhamdülillâh,** ve **Lâilâheillallâh** ve **Allâhü Ekber» kelimeleridir. Bu mübarek kelimeleri çok ansınlar»** demiştir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere âhiret işleri suret olarak cennetler, cennet ehline yukarıda bildirildiği gibi hurîler ve köşkler gibi güzel suretlerle meydana gelecek olanlar buradaki kendi yaptıkları güzel işlerinden ibârettir. Buna karşılık cehennem azâbına lâyık olanlara da yılanlar, akrebler, ateşde yanma gibi korkutucu şeyler, böyle çirkin suretlerle meydana gelecek olanlar da, yine kendilerinin dünyada iken yaptıkları çirkin işlerinden ibârettir. Çünkü insanların yaptıkları tüm işler birer manâdan ibaret olup, berzah âlemi ile âhiret âleminde bunlar birer suret giyip görünürler. Cenâbı Hak Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Târık»** suresinin 9 ve 10. cu âyetlerinde: **«YEVM-E TÜBLES-SERÂİR-Ü, FEMÂ LEHÛ MİN KUVVET-İN VELÂ NÂSIRIN», «O günde insanın işlemiş olduğu tüm sırları, meydana çıkar, artık insan için bu hali defedecek hiç bir kuvvet ve hiç bir yardımcı bulunamaz»** buyurmuştur. Önemli olan gerek Kur'ân-ı Kerîm'in, gerekse Allâh'ın sevgili kullarına tam anlamıyla uymak ve sözlerini güzelce anlamaktır. Bu ise bir ilmdir. Onun içindir ki, insana en başta lüzumlu olan ilmdir, ilimden başka bir şeyin değeri yoktur. İnsan'dan beklenen ve istenen şey de yalnız ilmden ibarettir.

Yukarıdaki açıklamada bildirilen Cennetler, Huriler, Köşkler, ağaçlar, meyveler, nehirler, azap ve tüm benzeri şeyler sadece bilgisizlerin sandıkları dayanağı olmayan görüşlerine dayandırılmış ve ilgilendirilmiş değillerdir. Çünkü bunların dış görünüşleri **«Nâsûtî»** denilen insanlık âleminden ibarettir. Halbuki bunlar için başka anlamlar da vardır. Fekat onları ancak Velîler ve Asfiyâ denilen Tanrı'nın sevgili ve gönülleri pâk kulları bilirler.

Burada güzelce anlaşılması gereken husus şudur ki; Yukarıda adları geçen şeyler, herkesin işledikleri işlerin meydana gelmelerinin tümü **«Misâlî»** suretlerden ibarettir, çünkü Berzah ve Âhiret Misâl Âlemindendir. Hatta bu âlem bile tümüyle misâl ve hayâldir.

Misâl âlemine gelince iki kısımdır:

1 — **«Kayıdlı Misâl Âlemi»**dir. Bu âlem uykuda iken görülen rü'yâ gibidir, çünkü uyku ile kayıdlıdır.

2 — **«Salt Misâl Âlemi»** dir. Bu âlem de hayâl gibidir. Bu hususta Hazreti Resulü Ekrem (S.A.V.) : **«En-nâsi yenâmi ve izâ mâtû intehibû», «İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar»** şerefli hadisleriyle **«Salt Misâl Âlemi»**ne işaret buyurmuşlardır. Resulü Ekrem Efendimiz ölümün ihtiyârî olanının, daha bu dünyada iken yapıldığında, aynı İntîbah, yani tam bir uyanıklık olduğunu bildikleri için, bize tabii ölümden önce insanın kendidsinde bulunan fiillerin, sıfatların ve vücûdun Tanrının olduğunun bilinci içinde ihtiyarî ölümle ölmemizi emir buyurmuşlardır. Bu emir: **«Mûtû kable en temûtû»**, «Ölmezden önce kendi isteğinizle ölün» dir (1)

(1) Bunu başarabilenler Tevhid makamlarında **«Kemâl Mertebesi»ne** yükselirler. Daha önce **«Nefsini bilen Rabbini bilir»** şerefli hadisiyle, kişi yalnız **«İrfan Mertebesi»ne** yükselebilmiştir. Kemâl mertebesi ise bir insanın tüm noksanlarını tamamlayarak istenen **«İnsanlık Mertebesi»ne** yükselebilmesidir (Bilginer).

في الاخبار ليست منحصرة على ظواهرها) ولهي اجساد ناسوتية (كما زعم الجهال ولها معان اخر يعرفها الاصفياء من الاولياء) فعرفوا انها صور مثالية من مشكلات الاعمال فان البرزخ والآخرة من عالم المثال بل هذا العالم مثال وخيال وعالم المثال قسمان مثال مقيد كالرؤيا في النوم فانه مقيد بالنوم ومطلق كالخيال كما قال رسول الله صلعم (الناس نيام واذا ماتوا انتبهوا والمراد بالموت اعم من الاختياري والطبيعي ولما كان الموت الاختياري عين الانتباه في الدنيا امرنا به رسول الله صلعم فقال موتوا قبل ان تموتوا (فالمراد من وضع العبارات) بما يذكر من امور الجنة والنار كما تقدم بيانه (انجذاب القلوب عن الغايات) اى البعد عن الدنيا (الى الوجود الاعظم الباقي الاقدم) اى المجاوزة بالمعرفة الى نعيم الدائم والسر القائم والمراد من الوجود الاعظم الذات الحق القديم الباقي (فلو صليت بقلب مشغول بها الف سنة) اى باموز الجنة طمعا فيها والنار خوفا منها (فما انت عني) ولا تشفع هذه الصلوة لانها معلولة فما انت تسأله (من الجنة) بل اللازم لك ان تطمع في الجمال الذي صورته الجنة وتجعل صلوتك عبودة محضة ثم انه ان يشك على عدم اعادة هذا الجسم بعينه كما وصلناه آنفا فقال (البدن مركب من العناصر وكل مركب حادث وفان) ينتج من الشكل الاول البدن حادث وفان (ولا يتصف بالبقاء) لان كل حادث مستحيل بقائه (ولا لاجزاءه فاذا البدن تركيب بعد الفناء لان اجزاءه العناصر وهي بسيطة) اى لا تركيب لها والمراد بالعناصر ليست اجسام النار والهواء والماء والتراب التي نشاهدها فان هذه كلها اقضمات والعناصر امور لطيفة قامت بها الطبايع (لاجزاء لها كما كانت في الزمان الاول) اى قبل تركب البدن (كذلك لا يكون) اى كل من العناصر من النار والهواء والماء والتراب (مركبا بعد فناء ذاك البدن لان البدن الذي يفنى يبطل تركيبه بالحق الى اصله) لان كل شئ يعود الى اصله وهي العناصر لكن الماء والهواء والتراب تعود وتنقلب الى النار لان النار اصل العناصر فلا يبقى الا النار المسمى بجهنم وسر هذا توجه الارادة الالهية بحرارة ناهيك ان الحرف فاصل البدن (وهي البسائط

المغفور

Vâridat'ın elimizdeki orijinal nushanın metinle ilgili sahifası

BEDENİN SONU

Bedenin Sonu :

Vâridat : (El bedeni mürekkebi minel - anâsırı ve küllî mürekkebi hâdis-i ve fân....)

N â s û t î denilen insanlık âleminden ibâret cismimizin yukarıda açıklaması geçtiği gibi aynen iâdesinin kaabil olamıyacağı delillerle anlaşılmaktadır. (Bu sözler Şeyhin kendisine aittir).

Bedenimiz unsurlardan bir araya gelmiştir ve her bileşik olan şey sonradan olmuş bir nesne olduğundan yok olmaya mahkûmdur. Bedenimiz aynen iâde olunsa, önceki şekli gibi yine yok olması zarurîdir. Böyle bir beden hiçbir zaman kalıcılık ile vasıflanamaz, çünkü sonradan vücûd bulan her şeyin kalıcılığı imkân dışındadır. Böyle bir bedenin yok olmasından sonra, onu meydana getiren unsurlar için birleşme yoktur, zira bedeni meydana getiren unsurlar (atom ve moleküller) ise basittir, onlarda bileşim olmaz. Yalnız burada unsurlar dediklerimiz gözlerimizle gördüğümüz ateş, hava su ve toprak denilen cisimler değildir. Çünkü bunların hepsi bir takım mevcudiyetlerine ihtiyaç duyulan dört esaslı unsurdur. Yukarıda bahsedilen unsurlar ise, lâtif olup, tabiatlar bu unsurlarla kâimdir ve esasında tabiatların da aslıdır. Bunlardan daha küçük parçalar olmaz (atomlar ve bunların içindeki proton, nötron ve elektronlar), Nasıl ki, bedenin birleşmesinden önce de böyle küçük parçalar yoktu, keza buradaki bedenin hatta bildiğimiz ateş, su, hava ve topraktan yaratılmış her şeyin yok olmasından sonra tekrar birleşmesine imkân yoktur. Çünkkü yok olan bir bedenin kendisini bir araya getirenlerin birleşmesi bozulduktan sonra tekrar aslına geri dönüşü muhakkaktır. Her şeyin avdet etmekte olduğu aslında onları meydana getiren unsurlarıdır. Unsurlar da, su, hava, toprağa ve en sonunda ateşe geri dönüşür, zirâ unsurların aslı ateştir ($C+O_2+H_2$, karbon+Oksijen+Hidrojen).

Sonuç olarak işte cisimler su, hava, toprak ateşe dönüşünce cehennem adını verdiğimiz geriye ateş kalır. Bunun da sırrı Tanrısal irâdenin halkına, yani yarattıklarına teveccühünden ibarettir. Bu Tanrısal teveccüh Hazreti Resûlün : **«Küntü kenzen mahfiyyen feahbebtü en u'ref-e fehalektel halka li-u'ref», «Ben ilmi zâtiyemde malumatla mütecellî gizli bir hazine idim, istedim ki bilineyim, halkı sevdim ve yarattım. Halk ancak Hakkı bilmek ve vechi ahadiyyeti seyretmek için bu âleme geldi»** hadislerindeki **«Feahbebtü en u'ref-e» «Bilinmekliğimi sevdim»** sözlerinde görülmektedir. İşte bedenin aslı basit unsurlardır ve bunların da aslı ateştir. Görüldüğü üzere bütün bedenler ateş unsuruna dönüşür. Yalnız Ehlullâhın bedenleri ateşe dönüşmez, çünkü bedenleri kendilerine ruh ve ruhları beden olur (1). Özetle deriz ki, bu âlemdeki unsurlardan yaradılan bedenler için fenâdan (yok olduktan) sonra bir daha meydana geliş yoktur (2), (3).

Ruhlar âlemi :

Ruhlara gelince, bunlar hakkında yukarıda açıklaması geçtiği üzere ruhların misâlî suretlerle vücûde gelmesinden ibârettir.

Hayâl âlemi :

Hayâl âlemi de iki kısımdır:

1 — Kayıdlı olan hayâl âlemidir, ki uyku halidir. Bu âlemde (Manâ âlemi) manâlar suretlere bürünüp görünürler. Ondan dolayı rü'yâlarda gö-

---

(1) Ehlullâh, **Tevhid ilminin üç fenâ makâmını Tevhid-i Ef'al, Tevhid-i Sıfat, Tevhid-i** zâtı zevk etmiş, Velâyet makamına erişmiş kimselerdir ki, Hak'kın fiillerine, sıfatlarına ve zâtına ârif ve kendi fiil, sıfat ve zâtını Hak'kın zâtında, sıfatında, ef'âlinde fânî olduğunu idrâk edüp bilenlerdir.

(2) Cenbı Peygamber Kudsî hadisinde: **«Ervâhüküm Eşbâhüküm, Eşbâhüküm Ervâhüküm», «Ruhlarınız cesetleriniz** (hayalleriniz), **cesetleriniz** (hayâlleriniz) **ruhlarınızdır»** buyurmuşlardır.

(3) Mısır'da **«Şeyh Bakkal»** şehit edilmeden önce (Tevhid şehididir) cenâze namazının İbni Fâriz Hazretleri tarafından kılınmasını vasiyet etmişti. İbni Fâriz gelip namâzı kaldırdı, selâm verdiğinde büyük bir kuş gelip cenâzeyi alıp uçtu. Bunu gören cemaat hayretler içinde kaldılar ve durumu İbni Fâriz Hazretlerinden sordular. Bu zat da şu hadisi okudu: **«Ervâhüş-şühedâ-i fî havâsıl-ıt-tayr» «Şehitlerin ruhları kuşların gursaklarındadır».** İşte Şeyhin ruhu ceset, cesedi de ruh oldu, çünkü o bir tevhid şehidi idi. (Bilginer)

rünen şeylerin açıklaması gerekir (Ru'yâ tabiri gibi). Yalnız Peygamberler ile velîlerin gördükleri rü'yâlar açıklamayı gerektirmez, çünkü onlar gördüklerini aynen görürler, onların indinde rü'yâ âlemi ile uyanıklık dediğimiz yakaza âlemi birdir.

2 — **Salt olan hayâl âlemidir.** Bu ise salt misâldir ki, rü'yâ ile kayıtlı değildir. Bu âlem de latif olup koyulaşa koyulaşa Cebrail (A.S.)mın erkek kıyâfetinde göründüğü gibi yoğunlaşır. Ve yine böyle kesif olanlarda latif göröünürler. Meselâ bu hal bir kimsenin aynaya baktığı zaman orada kendini gördüğü gibi. İşte aynı bütün bunlarda olduğu gibi âhiret işleri olsun, dünya işleri olsun hepsi ârif olan kimseler indinde birer hayâlden başka bir şey değildir.

Cenabı Hak'kın sıfatlarının zuhuru (görünmesi) :

Vâridat : (Küllil mevcûdât-i fî külli şeyin bel fî külli zerretin....)

Allah'ın sıfatlarının görünmesi mezâhir denilen görüntüler iledir. Tanrının bizzat görünmeğe meyli muhakkaktır, esasen Rubûbiyyetin (Uluhiyyet ve Tanrılığın) anlamı da işte budur. Kül küldedir, yani bütün mevcûdat herşeydedir, bütün mevcudat herbir zerrededir. Fekat bu isimler ve sıfatlar itibariyledir, lâkin Allah'ın görünmeye meyli ahadiyyetiyledir. Âlemde, hatta Cenâbı Hakta Vücûb-u Zâtî'den başka ne varsa tamamı her zerrede mevcuttur, fekat zuhuru yoktur. Bütün âlemler her bir zerrede mevcûttur. Bu itibarla kül (Salt vücûd) her zerreden görünmektedir demektir, yani mevcûdatın tamamı bâtınan (içsel olarak) zerreden bir parça olduğu gibi, zerre de zâhiren (dışsal olarak) mevcûdatın bir parçası olmuş olur. İşte âlemler de kendi aslında böylece gerçekleşir ve bu asıl da **Allâh'ın zâtıdır.**

Bu gerçekleşmeye gelince; Bu yalnız tecellî itibariyledir, çünkü Allah'ın zâtı kendi hakikatında vâhidiyyetinde âlemîynden ganîdir. Onun için Cenâbı Hak zâtı, aynı zâtı olması itibariyle **Külliyet** (bütünlük), **Kesret** (çokluk), **Cüz'iyyet** (azlık) ve **Vahdet** (birlik) tabirlerinin yani sözlerinin tamamından münezzehtir. Cenâbı Hak tecellî yönünden âlemlerin her birinde mütehakiktir, âlemlerin tamamı da her zerrede bulunduğundan meydana çıkan ve görünendir.

Gerekli ve zorunluktan başka hallerde Hak Teâlâ Hazretlerinde olan Külliyet denilen tüm güç ve kuvvetler maddenin her zerresinde bulunur. Zerrede bütün Tanrısal güç ve kuvvetler vardır. Lâkin Külliyet zerrede gözükmez. Meselâ; Nasıl çakmak taşındaki ateş gizli olup görülmediği gibi, Tanrısal güç ve kuvvetler de eşyâda öylece gizlidir, görülmezler.

Vâridat : (İllâ verâ enne! habbete fîha külliş - şecerre).

Çekirdek toprakta büyüyüp geliştiğinde ağaç olur ve ağacın her parçasında, meselâ, dal, budak ve yapraklarında ağacın, tümünü çekirdekte görmek mümkün olduğu gibi, bütün vücûdlar da Allah'ın vücûdu olduğuna misâldır. Allah'ın bütün güçleri âlemin her zerresinde tümüyle vardır. Zerrede bir noksanlık yoktur.

Vâridat: (Ve yazharu fîhâ küll-il mevcûdati bi-es-râribâ ve kezâ lil-avâlim-i....)

Bu sebebten her zerrede mevcûdt bütün endamiyle görünür, yani bâtınî denilen içsel olarak bütün varlıklar zerrelerin parçalarıdır. Bunlar görünürde varlıkların parçalarıdırlar, fekat mevcûdat değildirler.

EHLULÂHIN KEŞİF SIRRI

Vâridat: (Sırr-al keşf-i li-Ehl-il Hakkı)

Önce **«gayb»** dediğimiz göze görünmeyen diye bir şey yoktur. Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde geçen gayb kelimesi bize nisbetledir. Yoksa Cenâbı Hak'ka gizli ve gözle görünmez diye bir şey yoktur.

Keşfin üç mertebesi vardır:

1. Mertebe: Ferâset keşfi olup bu keşfin aşağı mertebesidir. Bunun en belirgin misâli, mü'minin ferâsetidir. Hazreti Resul (S.A.V.) şerefli hadislerinde : **«İttekû firâset-il mü'min fe-innehû yenzur-u bi-nûr-illâh», «Mü'minin ferâsetinden sakının, zirâ o Allah'ın nûriyle bakar»** buyurmuştur. Bu ferâset **vicdânî ve zevkîdir.**

2. Mertebe: Misâlî keşif olanıdır ,keşfin orta mertebesidir. Bu keşif ya latif, veya kesâfetle görünmesinden ibaret olup, aynı Hz. Cibrîlin erkek kıyâfetinde görünmesi gibidir (1). Berzah hallerini keşif de bu Mi-

(1) Hazreti Peygamber'in bir gün eshâbiyle yaptıkları sohbete Azrâil (A.S.)da gelerek iştirâk etmiştir. Bir aralık Peygamberimize tam karşılarında oturan Sahâbenin bir saatlık ömrü kaldığını bildirmesi üzerine, bunu anlayan Sahâbe: **«Yâ Resulâllâh, kalan bu bir saatlık ömrüm için ne yapayım»,** diye sormaları üzerine Hazreti Resul (S.A.V.): **«İlm tahsil et. Sohbetimize gelen Melek Allâh tarafından ruhları almakla görevlendirilen Azrâil (A.S.) idi».** İşte burada da Azrâil (A.S.) erkek kıyâfetinde görülmüştür (Bilginer).

sâlî keşif ile olanıdır. Bu keşifte Tanrı görünmesinin halk görünmesine, halk görünmesinin de Tanrı görünmesine engel teşkil etmemesidir.

3. Mertebe: İyânî keşiftir ki, en âlâ ve en üstün olanıdır, gözleriyle görerek keşifte bulunmadır. Bu keşfin en belirgin misâli Hazreti Ömer (R.A.) Halifeliği sırasında Medine'de minberde hutbe okurken âniden hutbesini keserek **«Yâ, Sâriye el-Cebel-e el cebere «Yâ, Sârâiye dağa dağa bak»** diye seslenmesiyle İyânî bir keşifte bulmasıdır. Hazreti Ömer (R.A.) Medine'den rİan'da Nehâvend ovasında yapılan mücadeleyi görmüş ve kumandan Sâriyeyi uyarmıştır (1).

«Küntü kenzen mahfiyyen» ile başlayan kudsî hadisin açıklaması:

Kudsî hadis: «**Küntü kenzen mahfiyyen feahbeb-tü en u'refe fe-halaktel halk-â li-u'ref». Cenâbı Hak: «Ben gizli hazineydim, yani her çeşit suretten ârî salt bir varlık idim, görünmeğe sevgim, yani zâtî meylim olduğu için bütün yaratıklarla bileşip gerçekleşerek bilinmekliğim için zuhura geldim» (Halkı yarattım).**

Allâh'ın zâtına gelince; Orada ne batınlar (nesiller), ne zuhûr (görünme) vardır. Allâh, **«Ben bir gizli hazineydim»** buyuruyor. Görünen gerçekler ilmî tecelî itibariyledir. Bu hususu; **«Kân-allah-ü velem yekün maahû şeyin», «Allah vardır, Allah ile birlikte başka hiç bir şey yoktur»;** Kezâ **«Ve hüvel ân alâ mâ aleyhi kân», «Şimdi de öyledir, Allah vardır, başka hiç bir şey yoktur»** şerefli hadisleri teyid eder. Kudsî hadiste geçen **«Feahbebtü en u'ref-e fehlaktel halk-a li-u'ref-e», «Bilinmeğe muhabbet ettiğim için halkı yarattım»** sözleri çok önemlidir (2). Burada Tanrısal sevgi görünenler içinde yalnız sevenlerde, yani âşık olanlarda meydana gelen sevgidir.

---

(1) İslâm kumandanı zaferden sonra Medine'ye geldiğinde Sahâbeler: **«Yâ, Sûriye, Siz Nehâvend'de iken Halife Hutbesini keserek size seslendiler duydunuz mu?»** diye sorduklarında cevaben: **«Halifenin gür sesini Nehâvendde işittim. Arkamızdaki dağdan üzerimize hücum edenlere, derhal karşı koyarak zaferi kazanzandık»** demiştir (Bilginer).

(2) Allâh'ın hayat, ilm, duyma, görme, söyleme, kudret irâde tekvin (meydana getirme), zuhur (görünme) gibi sıfatlarının yanında insanlara bahşettiği sıfatlarının bir önemli sıfatı da **mahabbet** yani sevgidir. Şu halde insanlar sevgiyi ve sevmeyi Allah'tan öğrenmişlerdir. Bu en başta Allah'ı sevmek, tüm güzellikleri (çiçekler, hayvanlar vesâire) sevmek, bize Allah tarafından verilen bir niteliktir. Seyyid Muhammed Nûr'un da dedikleri gibi sevgi gerçek olan Tanrısal bir rızıktır, onsuz yaşanmaz (Bilginer).

Âşıkın sevgilisine âşık olması da işte bu sevgi iledir. Bu aşk görüntüler aracından biri olan insanda vâki irâdî teveccühünden meydana gelen hararettir. Mahabbet, yani sevgi dediğimiz Allah'ın sevgisi de bu hararetin adıdır. İşte bu sevgiyledir ki, işlenilen, işlenilmiş ve iycâd olunan iycâd olunmuştur, bunların adı halktır.

Kudsî hadîsin devamında: **«Li-u'ref-e», «Bilinmek»** sözü sevgiden beklenen sonuçtur. Ne zaman sevgi marifetin, yani bilmenin yerine başkasına kullanılacak olursa, sevgiden beklenen amaç ve sonuca ulaşılmamış olunur. Tüm amaç Allah'ı bilmektir.

Vâridatı şerh eden Seyyid Muhammed Nûr Hazretleri dâima düâlarında **«Allâhüm-er-zuknâ hâzihil mahabbete», «Allah'ım bizleri bu gerçek sevgi ile rızıklandır»** demişlerdir.

ALLAHTAN BAŞKA YOKTUR

Vâridat: (Ve ennemel ârif-ü hüve lâ gayruhû)

Ârif hakikatta Allah'tan başka değildir, çünkü gayr için vücûd yoktur. Yalnız Hak'kın vücûdu hakikatler suretiyle suretlenerek zâhir olur, yani görünür ve bu tecellîden ilmî gerçeklerin suretleri olan şahıslar Hak'kın vücûdıyla zuhura gelirler, görünürler. Burada ne hulûl (girme) ve ne de ittihad (birleşme) vardır. Çünkü girme ve birleşme iki mevcud arasında olur. Meselâ, yağın süte, suyun bitkilere girip karışması gibi. Cenâbı Hak'da ise **«V a h d e t»**den başka yoktur. Allah ahaddiyetinde de her şeyden münezzehtir, âlemîynden ganîdir, hüviyetiyle vasıflanır.

TECELLÎ YERİ GÖNÜL

Vâridat: (Safâlî nûr-i fetîlete şahm-ı bi-sînete
Fekeyf-e bi-nûr-il kalb-i mahfufi bi-elfi meş'ale)

Muhammed Nûr Hazretleri, Vâridat yazarı Şeyh Bedreddin Hazretlerinin bu beyitlerini şerh ederken;

«Alevli yanan bir yağ kandili fitilinin nûru bana safâ verirse, ya bin meş'ale ile donatılan nurlanmış kalbin nûru acaba nasıl bir nûrdur?» der. Açıklamada beyitte geçen «safâ» kelimesinin kederin yokluğu «fitilin» misbâh, yani ışık veren, meşale, nuru veren kandilin yağına, bulanmış fitil **«sîne»**, yani gönülün de tecellî yeri ve hafâ yani gizli sır anla-

mına geldiğine işâret etmişlerdir. Tûr-i sînâ'ya, **sînâ** yani **gönül** denilmesi de Mûsa (A.S.)mın bu dağda hafâ (gizli sır)nın vâki olmasından dolayıdır. Ancak bu beyitte Cenâbı Hak'kın Kur'ân-ı Kerîm'deki **«El-Nûr** suresinin 35. ci: **«ALLAH-Ü NÛR-US-SEMAVÂT-İ VEL-ARD-İ MESELÜ NÛR-İHÎ KE-MİŞKÂT-İN FÎHÂ MİSBÂH....», «Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru içinde çırağ bulunan bir kandillik gibidir ki, o çırağ billûr kandildedir. Bu billûr kandil sanki parlak bir yıldızdır....»** âyetine işâret edilmiştir.

Âyette geçen **«Mişkât»** kelimesinden murad edilen **cisimler, «Zücâce»** den **murad ruhlar, «Zeyt»** den **murad isimler ve sıfatlar, «Şecer»** den murad **Allah'ın ilmi, «Misbâh»**dan murad edilen **Allah'ın vücûdudur** demişlerdir. Yukarıda adları bildirilen **cisimler, ruhlar, isimler** ve **sıfatlar, Tanrısal ilm** ve **Allah'ın vücûduna «Hazarât-i hamse-i İlâhiyye»**, yani baş Tanrısal hazret denilir.

İNSANA VERİLEN ALLÂH'IN EMANETLERİ

Vâridat: (Kâle ehlettahkik innel emânet-e bihâ sûretil Hak'kı fe-inne Âdem-e alâ sûret-ihî....) «ve hiye fil-insân-ı lâ fil-insân-ı lâ fil-gayr».

Cenâbı Hak Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Ahzâb»** suresinin 72. ci âyetinde: **«İNNÂ ARAD-NEL EMÂNETE ALES-SEMAVÂT-İ VEL-ARD-I VEL CİBAL-İ FEEBEYN-E EN YAHMİLNEHÂ VE EŞFAKNE MİNHÂ VE HAMELEHEL İNSÂN-Ü İNNEHÛ KÂNE ZALUMEN CEHÛL-EN», «Biz emâneti göklere, yerlere ve dağlara gösterdik. Bunlar emânetimizi taşımaktan çekindiler, şefkat isteğinde bulundular, sonra bu emâneti insan acımasız ve bilgisiz olarak yüklenip taşıdı».**

Bedreddin Hazretleri: «Hakikat ehli bu Tanrı emânetini marifetten, yani Allah'ı bilmekten ibarettir dediler. Fekat biz, bu Tanrı emânâetinin Hak suretinden ibaret olması muhtemeldir deriz, çünkü Âdem Hak sureti üzere yaradılmıştır, yani Hak'kın sureti Âdemin suretidir, o da insandadır, başka yaratıkta değildir. Göklerde ve yeryüzünüde bu emânâete lâyık yaratık aramaya hacet yoktur. Esasen onlarda emâneti yüklenmek diye bir şey yoktur. Maddesi itibariyle insan bu emâneti yüklenen olmuştur. Esasen insanın acımasız ve bilgisiz olması da maddesi itibariyledir. Ancak bu emâneti yüklendikten sonra, insan **«Rahman»** suretiyle bilgili ve âdil olmuştur» demişlerdir.

Şârih Muhammed Nûr-ul Arabî: «Cenâbı Hak'kın âyette, «İNNÂ, yani **«Biz»** demesi **«Cemiyeti Hakkiyye»** ve **«Cemiyyeti Hakiyyemiz»**le demektir. **«Emânet»**den murad edilen de insana verilen **«Hilâfet sırrıdır.»** Hilâfet sırrı da bütün Tanrısal isimlerin insanda görünmesinden ibarettir(1). Cenâbı Hak'kın yine Kur'ânı Kerîmin «El-Bakara» suresinin 31. âyeti: **«VE ALLEM-E ÂDEM-EL ESMÂ-E KÜLLEHÂ», «Allah Âdeme eşyânın bütün isimlerini öğretti»** bu gerçeği bildirir.

El-Ahzâb suresinin 72. âyetindeki «Gökler»den murad edilen yüksek **yüce âlemler, «Ard»** (Dünya)dan murad da **süflî âlemlerdir. «Hayâl»**den murad **yüce ve süflî âlemlerdeki tüm yaratıklardır.** Bunların hepsi istidatlarının bulunmaması dolayısıyla İlâhî **«Emânet»**i yüklenmekten kaçındılar, kendileri için şefkat isteğinde bulundular, yani emânetin tamamını taşıyamayız fekat içinden bazısını taşıyabiliriz demek istediler. Ne zaman ki, Cenâbı Hak: Tanrısal tüm isimlerin sırrı **«Hilâfet»** sırrını» **«Kelem»**e arzetti, Kelem yalnız **«El-Bedi»** ismini taşıyabilirim diyerek yüklendi. «**Levh**»a arzedince yalnız **«El-Bâis»** ismini kabul etti. Tabiata arzedince yalnız **«El-Bâtın»** ismini, **Heyulâ, «El-Âhir»** ismini, **Suret, «El-Zâhir»** ismini, **Cismi kül, «El-Hakîym»** ismini, **Arş, «El-Muhîyt»** ismini, **Kursî, «El-Şekûr»** ismini, Atlas feleği, **«El-Ganîyy-ü»** ismini, Menâzil feleği **«El-Muktedir»** ismini, Kevvan, yani Zühre feleği **«El-Rabb-u»** ismini, Müşterî feleği, **«El-Alîym»** ismini, Behram feleği, **«El-Kâhir»** ismini, Merih feleği, **«El-Muhsî»** ismini, Zühre feleği «**El-Musavvir-u**» ismini, Kâtip feleği, **«El-Muhsî»** ismini, Ay, **«El-Mübîn»** ismini, **Esîr feleği, «El-Muhyîy»** ismini, **Toprak feleği, «El-Mümîyt»** ismini, **Madenler «El-Azîyz-ü»** ismini, **Bitkiler, «El-Rezzâk»** ismini, **Hayvanlar, «El-Müzill-ü»** ismini, **Melekler, «El-Kaviyy»** ismini, **Cinler, «El-Latîyf-ü»** ismini ve **insana arz edince, İnsan,** tüm isimleri kendinde toplayan anlamına gelen **«El-Câmi-ü»** ismini yüklendi. İnsan bu itibarla yüksek derecenin sâhibi oldu.

Âyetin sonunda gelen insanın **zalûm ve cehûl**, yani acımasız ve bilgisiz olmasına gelince;

---

(1) Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Bakara»** suresinin 30.cu âyetinde Allah: **«VE İZ KÂL-E RABBÜ-KE LİL-MELÂİETİ İNNÎ CÂİL-ÜN FİL-ARD-I HALÎFE...», «Rabbın Meleklere, ben yer yüzünde bir Halife yaratacağım demişti ».** Bu âyeti celîle ile Allah meleklerin bilmedikleri bir **«Hikmet»** bulunduğunu ve yeryüzünde yaratacağım dediği insana **«Hilâfet sırrı»** olarak bahşedeceğini beyân buyuruyor. Bu **Hilâfet sırrının sâhibi nûru, ruhu, aklı** ve **kalem** en önce yaradılan **Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V.)**dir ve ondan sonra gelen ilminin varisleridir (Bilginer).

Nasıl gece bütün eşyâyı saklar ve örterse, insan da öylece kendine verilen bu Tanrısal sırları saklar ve örter. Bu bir **«Hilâfet Sırrı»**dır, bütün isimleri kendinde tecellîsi anlamını taşır. Hilâfet sırrının görünmesi de cemi ve fark ile bakıldığında, dağlar ve diğerleri uzaktan birer karaltı ve karanlıktan ibaret görülürler. Karanlıkta kesret denilen çoklukta bir şey görmek imkânı yoktur, zirâ zulmet denilen karanlık ve karaltı kesreti kaplamıştır. Ne zaman insan uzaktan bunlara yaklaşırsa, o zaman onları görmeğe başlar. İşte bu sebepledir ki, âriflerden gece doğanların cemi, gündüz doğanların da farkı daha çok olur.

«Cahûl»ün anlamı da kesret denilen çokluk arasını ayırd etmez. O kimsenin hali Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Bakara»** suresinin 115. ci âyetinin: **«VE LİLLÂH - İL MEŞRİK-U VELMAGRİB-Ü FEEYNEMÂ TÜVELLÛ FESEME VECHULLÂH-İ....», «Doğu da Allah'ındır, batı da. Ne tarafa yönelirsen Allah'ın zâtı oradadır»** müşahedesinden ibaret olur demektir.

Yapılan güzel işlere ait ruhların melekler olarak şekil ve surete girmeleri vâkidir. Nitekim Cenâbı Hak için yapılan tesbihlerle, Hazreti Resûl-ü Ekrem Muhammed Mustafa (S.A.V.) efendimize getirilecek salât ve selâmların harfleri kadar melekler yaradılıp, bu gibiler ö düâ ve anmalara devam ederek sevâbını namaz kılan ve ananlara armağan edecekleri bir şerefli hadiste bildirilmiştir. Yapılan düâlarla, okunacak evrâd-ı şerîfenin ruhlarından zuhura gelen bir takım **«Havas»** da vardır ki, bu Havâsın ruhları misâlî suretlerle göründükleri zaman, onlara melekler ve **«Hüddâm-ül vird»**, yani vird hâdimleri denilir.

Bir önemli husus şudur ki, İmâmet ve Hitâbet ile görevli zevâtın maksudları Hak'dan, yani Allah'tan başka olmamalıdır. Aksi olduğu takdirde bunlardan uzlet ve yalnız Hak ehli olanlarla sohbet etmek iycabeder. Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen : **«Günlünü zikrimizden gâfil kıldığımız kimseye sakın tâbi olma, o hevâsına uymuş ve işi sarpa sarmış kimsedir.»** Ve yine Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen: **«Yalnız dünyâ hayatını murad ederek zikrimizden yüz çeviren kimseden uzak dur»** denilmektedir. Hazreti Resûl Zişân (S.A.V.) efendimiz de bu gibiler hakkında:

«Lâ selât-e limen lem yekün-illâh-i fî kiblete».

Anlamı :

«Kiblesi Hak olmayan kimsenin namâzı yoktur» buyurmuştur.

İRÂDE ile MEŞİYYET ARASINDAKİ FARK

Cenâbı Hak Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Hac»** suresinin 18. ci âyeti sonunda: **«İNN-ALLAH-E YEF'ALÜ MÂ-YEŞÂÜ»**, **«Şüphesiz Allah dilediğini yapar»** ve yine **«El-Mâide»** suresinin 1. ci âyeti sonunda: **«İNN-ALLAH-E YAHKÜM-Ü MÂ-YÜRİYD-Ü»**, **«Şüphesiz Allah ne dilerse onu hükmeder»** buyurmuştur. Bu suretle bizlere **«İrâde»** ile **«Meşiyyet»** arasındaki açık farkı bildirmiştir. Bu iki âyetin kesin anlamı: **«Allah bir şeyin her neye istidadı varsa, onu diler ve işler»** demektir. Allah istidadı olmayan şeyi ne diler ve ne de işler, çünkü Allah'ın irâdesi istidada uyucudur (1).

Bütün yapılan işlerin zuhuru, yani görünmesi meşiyyet iledir. İç ve dış bazı sebeblerin bir araya toplanması ile meydana gelen bir takım mertebe ve suretler meşiyyetin zuhurunu gerektirir. Onun ardından da gereklik yoluyla fiiller denilen tüm işler hâsıl olur. Bir araya toplanan üçü iç, üçü de dış sebeb ile meydana gelen her şey ilimde bilinmesinden ve bilinenlerin de imkânının bulunmasından ve Allah'ın **«Tekvin»** yani (meydana getirme) sıfatının kabul edilmesinden ibarettir. Bu altı sebebin bir araya gelmesiyle iycad denilen sonuça ulaşılır. Bunların üçü **«Fâil»** yani yapan, diğer üçü de **«Kâbil»** yani kabul eden tarafındandır. Bu ise **«Teslis sırrı»** denilen üçleme sırrıdır. Ne zaman sebepler toplanırsa **Meşiyyet** zuhur eder. Görülüyor ki, Meşiyyet altı sebebe bağlıdır. Bunlar bir araya gelince hikmet iktizâsınca mahlukun yaradılmasına meşiyyet teveccüh eder, bırakılması mümkün olmaz. Yalnız kudretin iycâbı olarak değişme mümkün olur, fekat bu da fiil yoluyla değil, kuvvet yoluyla olur. İşte **zaruret** kelimesinin anlamı budur. Çünkü Allâh yaptığı işlerde mecbur değildir, sebebler bir araya gelince fiiller meydana gelir.

Bu önemli husus Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Nahil»** suresinin 40. cı âyetiyle: **«İNNEMÂ KAVLÜNÂ Lİ-ŞEY-İN İZÂ EREDNA-HÜ EN NEKÛL-E LEHÛ KÜN FE-YEKÛN»**, **«Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona «Ol» demekten ibarettir, o da oluverir»** teyid edilmiştir. İşte **insandaki cüz'î ira-**

(1) Esasen Kâinat, yani evren istidat yoluyla kendisinden hasıl olmuştur. İşte Cenâbı Hakkın taalluku ancak bu suretledir. Bunun aksine taalluk ve meşiyyet imkânsızdır. Vakıa Allah dilediğini işler, fekat yalnız istidaatı olanı diler. Allah'ın dilediği şeyi işlemesi zaruridir, zirâ dilemesi aslının gerekliliğidir, işlemesi de kendi zuhuruna âyinedir (Musâ Kâzım çevrisinden).

denin açıklaması budur. Azarlanma ve takdir edilme gibi şeyler bunun üzerine döner. Bu hal bütün hayvanlarda da vardır, yalnız onlarda işlerin iycad edilmesi ve bırakılması gibi şeyler yoktur.

Bize lâzım olan kazâya rızâ göstermektir. Fekat günâh ve suç mâhiyetinde olanlara rıza lâzım gelmez. Bir insanın da kızgınlık halinde iken bir takım çirkin işleri istemiyerek yapması da bunun gibidir. O insanın kızgınlığı geçtikten sonra, o işlediklerinden hoşnut olmaz, pişman olur. İşte ihtiyâr denilen şeyin şuurdan, yani bilinçten ibâret olduğu anlaşılır. Şu halde kızgınlık halinde bilinç ve ihtiyâr dediğimiz seçim yoktur. Fekat Cenâbı Hak için gerek celal ve gerek cemâl tecellîsinde ihtiyâr (seçim) mevcuttur.

TANRISAL ZÂTÎ MEYL

Vâridat: (Va'lem enne fil-halk-i meylen zâtiyâ).

Halbuki ihtiyâr zâtî ve rütebî (denilen mertebelere göre) anlamına gelen Tanrısal meşiyyet yukarıda kazâ ve kader bahsında açıklandığı üzere zâtî mertebe hasebiyle işin iycâdına Allah'ın zâtî meylinden ibarettir.

Denebilir ki, madem ki, zuhur etme (vukua gelme) ve iycad zâtın ve mertebelerin iycab ve iktizâsındandır ve insanların sâhip oldukları istidatlarının üzerlerine olan hüküm ve kazânın yok olmasına imkân yoktur; O halde Tanrısal kitapların ve Peygamberlerin gelmesinde ve Mürşidlerin irşad ve Allah'a davetlerinde hikmet nedir?

Şârih Muhammed Nûrul - Arabî: Biz de Bedreddin Hazretlerinin sözleriyle buna cevâben deriz ki; Zâhir ehlinin Tanrısal meşiyyet hakkındaki zanları gerçeğe yakın değildir, çünkü onlar Tanrısal meşiyyetin önceden mevcut sebeplerin toplanmasıyla işin bir anda hem bırakılmasına ve hem de iycâdına birlikte ilişkisinin bulunabileceğine kânidirler. Cenâbı Hak **ise** onların bu isnatlarından tamamiyle münezzehtir. Bunlar kusur ve uygunsuz davranışların Allah'ın meşiyyetiyle olduğu düşüncesine kapılmaktadırlar, halbuki, bu düşünceler tamamiyle yanlıştır. Evet, her ikisi**nin** de mucidi Allah ise de, Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Nisâ»** suresinin 79. cu âyetinde:

«MÂ ESÂBEKE MİN HASENETİN FEMİN-ALLAH VE MÂ ESÂBEKE MİN SEYYİETİN FEMİN NEFSİKE», «Sana iyiliklerden isabet eden her şey Al-

lah'tan ve sana kötülüklerden isâbet eden her şey kendindendir» buyurulmuştur. Şu halde âyeti celiylede görüldüğü üzere; Bizler medhe, yani övgüye lâyik işlerde kendimizi bâtın, Allah'ı zâhir görürsek **«Kurb-ü Feraîz»** denilen makâm ile, fena ve çirkin yapılan işlerde Allah'ı bâtın ve kendimizi zâhir görürseü **«Kurb-ü Nevâfil»** makâmının sırrıyla mutehakkik oluruz demektir. Kısaca mevzuu özetlersek, işlenen iyi işleri Allah'tan, fena ve çirkin işleri kendi nefsimizden bilmek iycabeder. Bunun delili Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Nisa»** suresinin 78. nci âyeti: **«KUL KÜL-LÜN MİN İND-İLLÂH», «Söyle yâ Muhammed her şey Allah'dandır** (yaratması itibariyle)» mucibince halk ve iycad cihetiyle her şeyin Allah tarafından olduğuna tam bir inanç içinde imân getirmek lâzımdır ve bu suretle edebi Muhammediyye'ye uymak şarttır. Bu sebeple bizlere Vâridatı şerh eden Seyyid Muhammed Nûr-ul Arâbî Hazretleri burada şu düâda bulunmaktadır: **«Allâhümme-er-züknâl-yakîyn vah-feznâ min serriş-şeyâtîyn velâ havle velâ kuvvete illâ billâ-hil aliyyil azîzm», «Ey Allah'ım beni yakîin (her türlü şüpheden ârî olarak bilme) ile rızıklandır ve şeytanların şerrinden koru, çünkü kuvvet ve kudret, yücelik ile vasıflanan sen Allâhımıza âittir».**

İNSÂNI KÂMİL VE KIYÂMET

Rivâyet edeni Sahâbeden Abbâs (R.A.) olan şerefli bir hadiste: **«İnnallâh-e halak-a kabl-e âdem-e miete elfe âdem-e», Âdemden önce Allah yüzbin Âdem yarattı».** Burada yüzbin âdem tabirinden maksat çok insan yarattı anlamınadır. Şeyhül Ekber (R.A.) Muhyiddin-i Arabî: **«Bir gece Beyt-i Şerîfi (Kâbeyi) tavâf ediyordum. Bir şahıs-ı ruhânî bana; Sizler gibi, bizler de nice yıllar bu beyti (Tanrının evini) böyle neşe ve toplulukla tavâf eylerdik»** dediğini işittim. Sen kimsin diye sordum. Ben senin ecdânındanım. Tekrar sordum, öleli kaç yıl oldu? Bana; Yüzmirmibin yıl oldu dedi. Ben de Hazreti Âdem'in zamanı henüz bu kadar olmadı deyince o zat; Sen hangi Âdemden bahsediyorsun? Sizlere yakın olandan mı, uzak olandan mı? dedi ve ekledi ben sana uzak olan Âdeme mensubum».

Şeyh-ül Ekber **«Fusus»** adlı eserlerinde Cenâbı Hak bu âlemi ruhsuz bir ceset gibi, Âdemi de âleme ruh olarak yaratmıştır. Ne zaman **«İnsân-ı Kâmil»** âhirete intikâl eder. dünyâda Velî kalmıyacak olursa dünya harap olur, gökler yıkılarak yerlerin üzerine düşer, o zaman mâmuriyet âhirete geçer, **«Yer yüzünde kavl-i şuhûdî ile «Allah, Allah» diyen bulundukça kıyâmet kopmaz»** şerefli hadisle sözlerini tamamlamışlardır.

ALLAH

Vâridat: (Fa'lem ennel mevcûd-e hüvel Hakkı)

ALLAH, mutlak (salt) vücûddan ibarettir. Bütün işlerin kendinden zuhuru ve bütün isimler ve sıfatlar gibi kemâller ilesıfatlanması itibariyle ona **«ALLAH»** denilmiştir. Bu fiillere his itibariyle fiiller, sıfatlara ilm (Bilgi) itibariyle sıfatlar, şuûna, yani şe'nlere zat itibariyle şuûn denildiği gibidir. Zirâ bütün kemâllerin görünenlerde tümüyle zuhura geldiğine ve bütün kemâllerde de tüm görünenlerle tamam olduğuna Şeyh Bedreddin Hazretleri işâretle:

«Her görünende bütün kemâller «ALLAH» tarafından sâdır olmakta, yani çıkmakta ve görünmektedir. Eşya arasındaki uyumsuzluk görüntüler arasındaki uyumsuzluk yüzündendir. Çokluk eşyâda ve görüntülerdedir. görünende değildir» demişlerdir. Çünkü görüntüler görünenden başkası değildir. Yalnız mahcup denilen gözlerinde manevî perde bulunanlarda suret hasebiyle başka itibar olunur. Ehlullah nazarında surete itibar olmadığından, onlara göre başka yoktur. Onlar Allah'ı bütün tecellîlerde görürler. Özetle görünen ile görüntüler arasındaki başkalık vücûd olarak değil, suret itibariyledir. İşte **«Vahdet»** ile sıfatlanan **«ALLAH»** bütün görünenler ve görüntülerde tecellî etmiştir. Her mazhar suret cihetiyle diğerine uymazsa da, hakikatı itibariyle birbirinin aynıdır. Mezâhir denilen görüntülerin herbirinde özel suret itibariyle bir takım tecellîler görünür, fekat her şey hakikatı, yani gerçeği itibariyle birdir, bu da yüce **«ALLAH»** ın vücûdudur.

Eşyânın herbiri hakikatı itibariyle **«Ben Hak'kım»** demiş olsa, bu söz yalan olmaz, çünkü her şey suret itibarıyle Hak'dan sâdır olmuştur, bu itibarla sayıca çoğalma yoktur. Sayıca çoğalma yukarıda açıklandığı üzere mezâhirde, yani görüntülerdedir. Görünen itibariyle hepsi birdir, asıl tek varlıktır ve bu varlık şartsız ve kayıdsız Hak'dan ibarettir. Yalnız burada önemli olan husus **eşyânın suretleri için ayrı ayrı isimleri olmasından dolayı, bunlara «Hak» demek câiz olmaz,** zirâ Hak'ka ve yaratılmışlara mahsus isimler birbirinden ayrılmıştır. Allah'a mahsus isimleri yaradılmışlara, yaradılmışlara mahsus isimleri Allah'a vermek ve izâfet et-

mek yolsuz bir hareket olur. İşte tarihte bazı zevâtın başlarına gelen feci haller bu yüzden olmuştur (1).

Esasında zâtitibariyle çokluk yoktur. Başkalık yalnız anlamlar ve itibarlar hasebiyledir, çokluk ise hayâllerden ibârettir.

Yine görünücülerden herbiri Allah'ın gayrıdır, sözü de doğrudur, çünkü görünüş haliyle hiçbir görünücüden bütün şeyler çıkmamıştır. Asılda çokluk ve değişme yoktur. Çokluk ve başkalık, değişme hep kuruntu ve hayâldir. Bu sebeble Hazreti Resûl-i Zîşân Efendimiz (S.A.V.): **«Kân-allâh-i velem yekun maahu şey'in», «Allah vardır, onunla beraber hiç bir şey yoktur»** ile **«Ve hü-ve el-ân alâ mâ aleyhi kân», «Ve «O» halen de olduğu gibidir»** şerefli hadisleriyle kezâ, Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Kasas»** suresinin 88. ci âyeti de **«KÜLL-Ü ŞEY'İN halikün İLLÂ VEC'HE», «Allah'ın zâtından başka her şey fânîdir, yok olucu, helâk olucudur, ancak «O»nun zâtı kalıcıdır»** bunun en belirgin delilidir.

Allah'ın müteessir (etkilenen) isimlerine gelince;

Bunlar Tanrısal sırlardan ibaret olan **«Esmâ-i Halkiyye»** denilen yaratıklara verilen isimlerdir. Bu isimlerin eğer Cenabı Hak üzere itlak olunsalar, Tanrısal sırların perdesi yırtılmış olacağı için, ifşâ edenlerin o zaman **«Perde-i Sırr-ı Ulûhiyyet»** itibariyle cezalandırılmak suretiyle te'dibi iktizâ eder.

DÜNYÂ ve İNSANLAR

Vâridat: (Tâife-tis-süluk esnâf-i kel-hatab)

Dünya: İki cihetledir; hem insanı Hak'ka, hem de Hak'tan başka tarafa yönetir, yani hem Hak'tır, hem de Hak'tan gayrıdır. Dünya ile uğraşmak bir taraftan Hak'la iştigal etmek olduğu için mubahtır, diğer taraf-

(1) Bir isimle kayıtlandırılmış olana Hak demek küfürdür ve bunlara **Hak diyen** Kâfir olur. Çoğalma görülmediği, yani insan, hayvan veya bitki görülmediği vakit Haktır, insan, hayvan, bitki görüldüğü vakit de halktır. Bunun misâli denizde fırtınalı zamanlarda bir çok dalgalar görülür ve biz onlara vücûd vererek bunlar dalgalardır deriz. Hava sakinleşip, fırtına dindiğinde dalgalar kaybolur, çünkü dalgalar denizden başka bir şey değillerdi. (Bilginer).

tan Hak'kın gayrı demek olan mâsivâ ile uğraşmağa vesiyle olduğundan haramdır (1).

Meselâ güzel bir sesi dinlemek gönülleri Allah'a yöneltir. Dünyayı düşünmekten alıkor, gönüllerde bir zerre bile keder bırakmaz, alıp götürür, zirâ gönüller Allah sevgisiyle dolmuştur. Bazıların böyle güzel sesleri işitmek helâl iken, haramdır demeleri doğru olur mu? Allah'a kavuşmağa vesiyle olan bir şeye haram demek ve iddia etmek bir Müslümana helâl olmaz.

İnsanlar: İnsanlar ormanlardaki ağaçlara benzerler. Ağaçların bir kısmı çok kurudur, az ateşle tutuşturulunca yanar, sönmez ve yana yana tamamen ateş haline gelirler. Keza insanların bir kısmı da bu kuru ağaçlar gibidir. Bunlar hakkında şerefli hadiste:

«İzâ tümmel fakr-ü fe-hüve Allah», «Saf ve pâk kalbli bir kişinin her yanından yokluğu tamamlanınca Allah ona tecellî eder» buyurulmuş olması bu anlama gelir. Bu şerefli hadis sülukü olan insanların **«Ahadiyyet-üs-seyr»** olanlara bir misâldir. İşte bu gibiler tam istidad sâhipleri yüksek makamlardaki insanlardır.

Ormanlardaki bir kısım ağaçlar da çok nemlidirler. Nemleri giderilmedikçe yanmazlar. Önce bu ağaçların nemleri giderilir, kurutulur, sonra yakılır, fekat çok güç yanarlar. İşte insanların bir kısmı da ayni bu nemli ağaçlar gibi istidatları az olanlardır. Bunlara ne kadar emek verilse boşunadır.

Yine ormanlarda bir kısım ağaçlar da vardır ki, orta kısmı teşkil ederler. Tam değilse bile iyice kurumuş ağaç gibidir. pek az zahmetle tutuşur, dikkat edilirse sonuna kadar yanar, aksi halde sönüverir, bunları kendi haline bırakmağa gelmez. İşte insanların bir kısmı da böyle sâhip

---

(1) Vâridatı şerheden Seyyid Muhammed Nurul-Arabî Hazretleri davetli bulunduğu Sünnet düğünündeki gösteriler sebebiyle İstanbul'a şikâyet edilmiştir. Halifesi ve damadı Abdurrahîm Fedâî'yi İstanbul'a göndermiş ve Meşâyih reisinin: **«Sizin sülukünüz nasıldır?»** sorusuna şu cevâbı vermiştir: **«Bizim ednâ sülukümüz halktan Hak'ka suûd, alâ sülukümüz de Hak'tan halka nuzüldür (Mesleğimizin esası ve aşağı derecesi, insandan Tanrı'ya yükseliş, yüksek derecesi ise Tanrıdan insana iniştir).** Bu meslek, Meslek-i Celîli - Muhammedîdir, insanlara Allah'ı sevdirir ve gönülleri Allah sevgisiyle doldurur». Bu cevap üzerine takibattan vaz geçilir. (Bilginer)

oldukları kötü hallerini, alışkanlıklarını içlerinden atarak yakıp kül ederlerse, tam istidadı olan insanlar gibi yüksek derece sâhibi olabilirler. Bunlarla meşgul olup uğraşılması lâzımdır, kendi hallerine bırakılmaya gelmezler.

ALLAH'IN ZÂTI

Vâridat: (Zât-il Hak-ki münezzehe-te anil külli vel-külli fihi.)

Allah'ın Zâtı, yani Tek Varlık Hak'kın özüdür, her şeyden münezzehtir. Bununla beraber her şey O'nda ve O her şeyde gereklidir. Hiç bir suretin O'ndan ayrılmak ihtimâli yoktur. Her suret görünüş itibariyle var sanılır, fekat hepsi hayâlden ibarettir. Gerçi Allah suretten münezzehtir, fekat suretlerdedir (1). Her suretin aslı ve hakikatı O'ndan başka bir şey değildir. Bu sebepledir ki, mümkün olarak görünenlerin vücûdu hakikat hasebiyle Hak'tır, suret, yani görünüş yönünden kendisine Allah tarafından tecellî vâki olduğundan bir yaratıktır. Allah hüviyet ve eniyyette **«Vücûb»** ile olduğu gibi, suretten ibâret bulunan **«İmkân»** ile de sıfatlanır, çünkü imkân için onun kendi nefsinde bir varlığı yoktur.

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'in **«Rahmân»** suresinin 19 ve 20 ncl âyetlerinde: **«MERECEL BAHREYN-İ YELTEKİYÂN-İ»** ile **«BEYNEHUMÂ BERZAH-UN LÂ YEBGIYÂN-İ», «Ben O yüce Allah'ı anarım, iki denizi birbirine karıştırdığı halde, aralarındaki berzah onları birbirlerine karıştırmaz»** buyurmuştur.

Böylece ne Hak mümkün, ne de mümkün Hak'tır. Halbuki ikisi aynı vücûddur, Hak'tır, gayr için vücûd yoktur, çünkü gayr yoktur. Yalnız Hak ve halk tabirleri arasında gayr, yani başkalık itibarîdir. İşte buna âyette geçen **«MERECEL BAHREYN»** ne **«KÂBE KAVSEYN»** ve Tevhid makamlarındaki **«Cem-ül Cem»** yani **«toplamın toplamı» olan «Kalb Makamı»** derler. **«BAHREYN»** den maksad, **«Vücûb»** denizi, yani **«Gereklik»** denizi ile **«imkân»** denizidir. Bunların birbirlerine kavuşması demek, ikisinin bir varlıkta birleşmesidir. Aralarındaki **«BERZAH»** da yüce varlıktır. Yine âyette geçen **«LÂYEBGIYÂN»** demek, birbirlerini bozmayan demek olup,

(1) Buradaki suret hissî suret olmayıp, manevî surettir. «O» nun sureti suret-i hissiyye değil, suret-i mâneviyye, en güzel deyimle de kemâl suretidir (Bilginer).

bu deryâların yekdiğerine benzemediklerini bildirmesidir. Şu halde aralarında ayrı ayrı vücûdları vardır sanılması itibârî ve farazî bir şeydir.

MUTLAK VÜCÛD (Salt Varlık)

Vâridat: (Vel-vücûd-ul mutlak hüv-Allah-ül Hâlık....)

Mutlak Vücûd (Salt Varlık) fiil ve etki itibariyle Allah, İlâh, Hâlık (Yaratıcı) dır, etkilenen itibariyle de kul (yaratık) dur. Salt Varlık genel ve salt oluşu itibariyle eşyâya etki yaparak **«Yedeyn»** denilen iki eli **cemâl** ve **celâli** ile hepsinde mütecellîdir, lâkin tümünden münezzehtir. Gerçekte salt vücûddan başka yoktur, isterse Yüzbinlerce surette görünsün, O yine vâhiddir, yani birdir. Cenâbı Hak her şeyde ve her şey de O'ndan tecellî eylemektedir. Bundan dolayı gerçekte görünücü ve görünen, eski tabirle zâhir ve muzhir de birdir. Aralarındaki başkalık ve uymazlık itibarî ve farazîdir. Hak'kın eşyâda görünmesi kendi özü itibariyle değil, göründüğü mahallin istidadı hasebiyledir.

ALLAH'IN MEŞİYYETİ

Vâridat: (Meşiyyet-il Hakkı ve irâdet-i ibâret-i an-iktizâ-iz-Zâtî....)

Cenâbı Hak'kın meşiyyeti ve irâdesi zâtının iktizâsından ibârettir. Bu husus bilgisizlerin anladıkları gibi değildir. Bu gibiler Cenâbı Hak'kın bu sıfatını mümkün olanı iycâd veya yoketmesi gibi anladılar ve bunlardan birini tercih etmesinden ibaret olduğunu zanederler. Bu yaratıklara ait niteliklerdendir.

Cenâbı Hak Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Hicir»** sûresinin 29 ncu âyetinde: **«FEİZÂ SEVVEYTUHÛ VE NEFAHT-Ü FİYHİ MİN RUHİY....», «Onu tesviye edip ruhumdan nefhettim....»** buyurmuştur. Burada ruhun nefhinden, yani üfürümünden murad edilen sebeblerin toplanması ve istidatın husulü üzerine, insan bedeni kendine özel şeklini alınca, yani bedenin herbir organı görevlerini yapacak kıvamı alınca, onda ruh zâhir olur. İşte bu zuhura nefh (üfürüm) denilmiştir. Bu ruh insanda insan, hayvanda hayvan, bitkide bitki olarak görünür. Nefsi nâtıka dediğimiz insânî ruhtur. İnsanlar arasındaki fark istidatlarındaki fark yüzündendir.

RUH:

Bedenden çıkan ruh cevher suretiyle zâhir olandır, fekat suretin yok olmasıyla, ruhun yok olması lâzım gelmez, çünkü suret dâima değişir, ruh ise kalıcıdır. Ruhda hiçbir suretle değişiklik olmaz. Esasen ruhun suretten başka belirlendiği bir mahal yoktur, zirâ suretsiz belirlenme olamaz. Ruha mutlaka bir suret lâzımdır. Ruh salt bir suretle kayıtlanırsa, bir daha onun aslına dönüşü yoktur, ona mutlaka uygun bir suret gerekir. İşte Hak ehlinin de bir suretle kayıtlanması olmayıp, bütün suretlerle zâhir görünür. Feyizler denilen Tanrısal veriler latif suretlerle kayıtlanarak İlliyyîn denilen yüceliğe katılırlar. Şakîler denilen kendilerini tanımayanlar kendilerinde hangi hayvanın sureti ağır basarsa, onlar'ın suretleriyle kayıtlanırlar. İnsan ile hayvan arasındaki fark bu bireşim ayırımından ileri gelir, yoksa hepsinin aslı birdir.

Şeyh Bedreddin Hazretleri devamla;

Vâridat: (A'lem inn-Allâh-e lâ yu'ref-ü kün-lü Zât-ihi)

Cenâbı Hak zâtı hakkında Kur'ân-ı Kerîm'in **«Âli - İmrân»** suresinin 28. ci âyetinde: **«VE YÜHAZZİRIKÜM - ULLÂH-Ü NEFSE-HÛ», «Allah sizleri zâtını düşünmekten sakındırır»** buyurmuştur. Görüldüğü gibi bu Cenâbı Hak'kın kühnü zâtı bilinmekten münezzehtir demektir (1).

Âlemlerdeki suretler ve bu suretlerin meydana gelişi, ancak Allâh ile zâhir ve Allâh ile kâimdirler, yani Hakla görünür, Hakla var olmaktadırlar. Bütün suret olarak gördüklerimizin meydana gelmesi, Allâhın zâtında **mevcûd** bulunduğundan dolayı Allâhın zâtını bilmek mümkün olmaz. Bütün **görünenler** dâimâ Hak'la kâimdirler.

---

(1) Şerefli bir hadisinde Cenâbı Peygamber (S.A.V.):
«Tefekkerû fî al-Allah velâ tefekkerû fiz-Zâtullah», «Allah'ın yüceliğini, kudretini (isimlerini, sıfatlarını) düşününüz, fekat Allah'ın Zâtını düşünmeyiniz« buyurmuştur. Şu halde Hazreti Resûl bize Allah'ın Zâtını düşünmemizi yasaklamıştır. Allah'ı düşünecek aklımızı da yüce Allah yaratmıştır. Aklımız da Allah'ın bize bir tecellîsidir. O'nun zâtı kimseye münkeşif olmaz. Biz insanlar, ancak Allah'ın isim, fiil ve sıfatlarını grüp düşünmekle O'nun yüceliği ve büyüklüğünü anlayabiliriz. Her fırsatta kulluğumuzu O'na arz ve kalbimizle O'nun kendisinden başka İlâh bulunmadığını tasdik ederek huzurunda secdeye varmakla tamamlarız (Bilginer).

ALLÂHI TENZİH ve TEŞBİH ETME

Bedreddin hazretleri devamla;

Vâridat: (Femen yasil-ü ilâ künhü zâtihi ve hüve külli bi-ezhar-u....)

Cenâbı Hak'ka vusul, yani ulaşma hakkındaki sözler, açıklamalar mezâhirin hepsine ulaşma ve onları yakından bilebilmekden ibarettir. Görünenler ister his ile, ister akıl ile düşünmekle olsun, hepsi teşbih (benzetme) yoluna birer misâl ve açıklamadır. Halbuki Cenâbı Hak için akıllarda ve hislerde zuhurdan tenzih de mevcuttur.

Kur'anı Kerîmin **«El-Şûra»** suresinin 11. ci âyetinde Allah:

«LEYSE KEMİSLİHİ ŞEY'ÜN VE HUVES-SEMÎY-UL-BASÎYR-Ü», «O'nun misli yoktur, hiçbir şeye benzemez ve O' herşeyi işiten ve görendir» bu yurulmuştur. Burada **«O'nun misli yoktur, hiçbir şeye benzemez»** kısmı **tenzihtir.** Âyetin devamındaki **«O herşeyi işiten ve görendir»** kısmı ise **teşbihtir.** Teşbih ile Allah biliniyor demektir, fekat tenzih ile bilinmiyor. İşte Cenâb-ı Hak'kın kühhü zâtı bilinmez demek budur. Mutlak vücûd zâtında vâcibül-vücûddur. Şu halde Mutlak Vücûd demenin anlamı da, Allah teşbih kaydından, hatta itlak kaydından da mutlak demektir (1). Salt vücûd, Vâ-

---

(1) Tenzih makâmı, Cenâbı Hak'kın âlemlerden ganâsı ve teşbih makâmı da Allah'ın sıfatlarının muhdesat denilen sonradan iycad olunmuş yaratıkların zuhurudur. Bir aynada zâhir olan şey bizâtihi anın dışındadır. Bunun gibi Cenâbı Hak'kın görünenlerde zuhuru dahi kendisinin tenzihine engel değildir. Yani Allah zâtî özellikleri itibariyle eşyâdan münezzehtir, anlardan başkadır, yalnız vücûd itibariyle de anların aynıdır. Bir insan da yansıyan gölgegsine oranla hiç değilse görünüşde bu durumdadır. Gölge zâtî itibariyle anın dışındadır, yani insana girmemiştir. İnsan anın mahalli olmadığı gibi ana mahtaç da değildir. İşte gerçekte insan da Allah'ın vücûdiyle kâim olduğundan gölge gibidir ve insanın gölgesi de gölgenin gölgesi gibidir. Hazreti Mevlânâ Dîvân-ı Kebîrinde:

«Gölgenin rüküuna da bakma kiyâmına da, gölgede bir kasıd arama, gölgeden can dileme. Gölge'nin sâhibi Allah'tır, O yürürse yürürüm, otururşa ben de otururum. Varım yoğum kalmadı da gölge lâfına daldım, gölgenin ağzından ne laf çıkabilir, bir ağıza uyar ancak O» der.

Gölge insan ile kâimdir, insan olmasa gölge olmazdı. İnsan da Allah ile kâimdir, Allah olmasa, insan da olmazdı, lâkin insan olmasa, Allah dâima bakîdir. İnsandaki vücûd Allah'ındır, kayıdlı olarak görünen insandır, mutlak olan Allahtır (Bilginer).

cib-ül vücûd olunca, O'nun Allah ve her şeyin vücûdu ancak O'nunla meydana geldiği ve bütün eşyâ O'na mazhar ve kendisi O' eşyâda zâhir olduğu, yani göründüğü tahakkuk eder.

Salt vücûd, önce unsur (atomlar, moleküller) dediğimiz halde görünmüş, sonra madenlerin suretinde, buradan bitkilere, daha sonra hayvanlara, en sonunda da insan suretine intikâl etmiştir (1).

İşte bu suretlerin sâhibi, o salt vücûd olup, bu da Tanrıdan ibarettir. Hatta bu suretler yok olsa, O'nun vücûdundan başka bir şey kalmaz. Bir insan bir koyunu kesip yerse, koyun insan olur. Böylece insan vücûdunda meydana gelen şeylerin tedbir edeni insandır. İşte Salt Vücûdun bir neviden, diğer bir neviye, yani bir mertebeden diğer bir mertebeye geçmesi de buna benzer. Bütün bu mertebelere intikâl eden **Salt Vücûd** olduğu içindirki, İslâmın 4. ncü Halifesi **Hazreti Ali** (K.V.): **«Enel Kalem», «Ben Kalemim»** ve **«Enel Levh», «Ben Levhim»** kezâ **«Enel Arş», «Ben Arşım»** ve **«Enel Kürsî», «Ben Kürsîyim»** sözlerini söylemiştir.

Şeyh-ül Ekber Muhiddin-i Arâbî (R.A.) **«Fusus»** adlı eserlerinde:

«Fe in kulte bit-tenzihi künte muhaddiden
Ve in kulte bit-teşbihi künte mukayyiden
Ve in kulte bil vecheyn-i künte müseddiden
Ve hars-e imâm-en fil-maârif-i Seyyiden». Anlamı:

Hacı Maksud efendi dîvanlarında:

(1) «Nihân idim, iyân oldum, ki zirâ hubb-i cân oldum,
Kızıştı âteş-i aşkım, hararetten dumân oldum.
İhâta eyledim cevv-i, pes andan âsümân oldum,
Dahî Hurşid-ü mâh ile, ben anda nûr feşân oldum.
Nice Bin encüm-ü eflâk burûcunda nişân oldum,
Anâsır, hem tabâîyde usulüm pâsübân oldum.
Bunlarla devredip âhir, **maâdinde** mekân oldum,
Nebatatta olup zâhir, levinlerde beyân oldum.
Pes andan mülk-i **hayvanda**, niceden bizeban oldum.
Gelip **İ N S Â N** sarâyında, nihayet mihmân oldum.
Göründüm Binbir esnamla, yüzünden tercemân oldum.
Sıfâtım dahi Zâtımla, iyân enden iyân oldum.
Olup câmi ne kim var hep, ki ben hem în-ü ân oldum,
«H u l û s î» sırrı fâş etme, ki bunda kün fekân oldum».
«ALLÂH ve İNSAN» Sadettin Bilginer, 1977, sahifa 215-216

«Cenâb-ı Hak'kı tenzih edecek olursan O'nu sınırlamış olursun Teşbih edecek olursan O'nu kayd eylemiş olursun.

Tenzih ve teşbihi cem edecek olursan gerçeği söylemiş ve Allah'ı bilmede İmâm ve Seyyid olmuş olursun.»

demişler ve teşbih ile tenzih arasındaki farkı bize açıklamışlardır. Bir zâkire lâzım olan şey mecazî zikir ile (gerçek anlamla) hakikî olan zihri bir arada toplamaktır. Cenâb-ı Hakk his ile teşbih, kalb ile tenzih edilmelidir, taki **«Makâmı Muhammediyye»** ye yükselebilinsin.

HAKİKAT-I MUHAMMEDİYYE

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîmin **«El-İsrâ»** suresinin 34. cü âyetinde: **«VE LÂ TAKREBÂ MÂLEL YETÎYM-İ İLLÂ BİLLETİY HİYE AHSENÜ», «Yetimin malına ergenlik çağına varıncaya kadar dokunmayın, meğerki iyi bir şekilde olsun»** bu hususa işâret vardır. Âyeti Kerîmede geçen **«Yetîym»** Efendimiz Hazreti Muhammed (S.A.V.) dir. **«Mâlel Yetîym»**den murad edilen **«Hakikatı Muhammediyye»**dir. Bu makâma ulaşanlar, ancak Kâinatın efendisi Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V.)min kademiyle ulaşır ve kavuşurlar.

Hazreti Musâ (A.S.) ne zaman bu makâma ulaşmağı Cenâb-ı Hak'tan istese; Kur'ân-ı Kerîmin **«El-A'raf»** suresinin 143. cü âyetindeki: **«RABB-İ ERİNİ-NZUR İLEYK-E», «Tanrım seni görmek isterim»** bu istek ve dileğini izhâr etse, o zaman Allâh'ın: **«LEN TERÂNİ», «Beni göremezsin** veya **beni görmeye dayanamazsın»** hitâbiyle karşılaştı. Sonra Cenab-ı Hak: **«VE LÂKİN-İNZUR İELEL CEBEL-İ», «Fekat yâ Musâ, ben dağa bakacağım»** sözleriyle Musâ'yı uyardı. **Sen de oraya bak yâ Musâ.** Âyette geçen dağ kelimesinden murad edilen **«Yâ Musâ, dağ senin vücûdunundurki, maddeden dağlaşmıştır».** İşte o madde **«Hakîkat-i Muhammediyye»**dir ve o bütün âlemlerin maddesi ve hakikatıdır. Âlem de (Evren) yalnız o hakikatın suretidir; suret ise adem, yani yokluktur, vücudu yoktur. Vücûd yalnız Hakikatı Muhammediyyenindir. Hakikat ise Hak'kın aynıdır (1).

---

(1) Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-İsrâ»** suresinin 60. cı âyetinde:
«Ve İZ KULNÂ LEKE İNNE RABBEKE... İLLÂ TUGYÂNEN KEBÎYRÂ», «Biz sana dedik yâ Muhammed, şu vakti zikret ki, muhakkak senin Rabbın insanları zât-ı Ulûhiyyetiyle kaplamıştır, yani onların vücudları yokttur. Onların

ALLÂHIN SIFATLARININ GÖRÜNMESİ

Hazreti Resûl Muhammed Mustafa (S.A.V.) efendimiz şerefli hadislerinde : **«Men reânî fekad re'yel Hak'kı», «Beni gören muhakkak Hak'kı görmüş oldu»** buyurmuşlardır.

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîmin **«El-A'raf»** suresinin 143. cü âyetinde hazreti Mûsâ'ya hitâben sözlerine devam ederek :

«FEİN-İS-TEKARRE MEKÂNEHÛ FESEYFE TERÂNÎ», «Yâ Mûsa dağa baktığım zaman (göründüğüm zaman) dağ yerinde kalacak olursa, beni yakınında görürsün» buyurdu. Yani tecellî itibariyle senin vücûdun bâkî kalarak Hakikatı-Muhammediyyedeki benim ayni vücûdumdur fâni, yani yok olmıyacak olursa, o zaman beni senin senliğinle görürsün, yani sen bu makama kendi senliğinle ulaşırsın demektir.Halbuki, o yüce makâm için bu suretle ulaşma imkânsızdır.

Cenâb-ı Hak Kur'ânında aynı âyete devamla : **FELEMMÂ TECELLÂ RABBEHÛ LİL-CEBEL-İ», «Rabbın dağa tecellî eyledi»** sözleriyle dağa, yani Hakikatı Muhammediyye suretlerinden biri olan Mûsâ (A.S.) ma göründüki, o suret için gerçekte vücûd yoktur.

Yine Cenâb-ı Hak'kın : **«CAALEHÛ DEKKÂ»** yüce beyâniyle **«Dağ Mûsâyı parça parça kıldı.», yani Mûsâlık diye bir şey kalmadı, yok oldu.** Ve Cenâb-ı Hak : **«VE HARRA MÛSÂ SAİKÂ», «Mûsâ bayıldı, ne ismi, ne de resmi kalmadı»** buyurdu. Böylece hazreti Mûsâ'dan kendisinin sandığı her şey tamamiyle kayboldu.

Vaktaki Hazreti Mûsâ Kur'ân-ı Kerîm'in âyetin devamında : **«FELEMMÂ**

---

kendilerinin sandıkları vücûdları benim Tanrısal adlarımın birer gölgesinden ibarettir. Gölge ise hayâldir, yoktur. Bizim sana gösterdiğimiz rü'yâ ve yasak meyva insanlara fitnedir, birer rü'yâdır. Vücûdları nefis ve ruhtan ibaret olan insanlara her an bu yasak ağaca dokunmayın diye ihtar ederiz. Halbuki onlar bu yasakladığımız ağacın meyvesi olan tabii karanlığa ellerini uzatırlar. Bundan dolayı onların Birlik âleminden, Allah'tan ayıran perdeleri çoğaltır, karanlıkta kalırlar ve hakikatları da böylece göremezler» buyurulmuştur.

Şeyh-ül Ekber Muhiddin-i Arabî (R.A.) hazretlerinin «Fusus» adlı eserlerinde bu husus: **«Ves-sûret-i âdem felâ vücûd-illâh ve hüve ayn-el Hak», «Suret yoktur, vücûd ancak Allah'ındır ve o Hakikatı Muhammediyye de Hak'kın aynıdır»** diye geçer (Bilginer.)

EFÂK-A», «Ayıldı, kendine geldi» mubârek sözleriyle kendisine gelmesiyle, başına gelen baygınlıktan kurtuldu ve kendi aslı olan **Nûr-i Muhammedî** ile tahakkuk etti. Hazreti Mûsâ'nın ulaştığı bu en mükemmel makâma ancak bu Nûr-i Muhammedi ile ulaşılabileceğini ve elde olunabileceğini gerek suret gözü basar, ve gerekse gönül gözü basîretle gördü; İşte Hazreti Mûsâ o zaman Kur'ân-ı Kerîmin ayni âyetinde : **«KAALE SUBHÂNEKE TÜBTÜ İLEYKE VE ENE EVVEL-ÜL MÜ'MİNÎN-E», «Seni tesbih ederim (anarım) Tanrım. Bu Hakikatı Muhammediyye ye kendi bencilliğim ile ulaşmayı istemekden tevbe ettim, pişmân oldum ve kendi zamanımda bu yüce makâma yaklaşma suretiyle isteyen mü'minlerden oldum»** demiştir.

MUTLAK VÜCÛDDA İKİ İTİBAR

Vâridat : (Va'lem ennel Vücûd-el Mutlak hüvel Hakki fî küll-i)

Mutlak Vücûd (Salt vücûd) Allah-ü Teâlâ Hazretleridir. Mertebelerin her birinde Tanrı iki itibardan hâli değildir.

Bunlar : **Tesir** (etki) ve **fiil** (iş) dir. Diğeri; **Teessür** (etkilenme) ve **infial** (işin etkisi altında bulunma)dır.

Birinci itibar ile Cenâbı Hakk'ka **İlâh** ve **Allâh** denir.

İkinci itibar ile de **Âlem** ve **halk** ve **hâdis,** yani zuhur eden, meydana gelen, ortaya çıkıp görünendir, denir.

Böylece Tanrısal isimlerin bu itibar edilen işlerden olduğu Hak'kın vücûdu ile sâbit ve belirlenince, bunlarla Cenâbı Hak yaratıcılığında tasarruf eylediği, lâkin isimler için kalıcı olmadığı anlaşılmaktadır.

Allâhı gerçek yönleriyle bilen **«Ârifler»** için iki hâlin varlığı bahis konusudur : Bunlardan birinci hal Tevhidin toplam makâmı olan **«Cemi»**dir. Cem makâmında Ârif, Hak'kın ayni olur, lisânı Hak'kın lisânı olur, söz de Hak'kındır.

İkinci hal **«Fark»** halidir. Bu makâmda **«Ârif», «Halkiyyet»** denilen yaratıcılık lisânıyla söz söyler. Burada Cem, Hak'kın Hüviyyeti, Fark da Hak'kın Eniyetidir. Şu halde Hüviyet (Tanrının gerçek olan asli) Hak'kın bâtını, Eniyyet (Tanrının dışta görünmesi) de Hak'kın zâhiridir. Bu hususu teşbih ve tenzih ile ifâde edecek olursak, Hak'kın bâtını tenzih, Hak'kın zâhiri de teşbihtir.

Allah'ı anan bir kimseye lâzım olan; lisânıyla, kalbiyle, sırrıyla **ALLAH** dediği zaman, tenzih ile teşbihi bir araya cem etsin, yani her ikisini bir arada düşünerek söylemelidir. Allah'ı anarken his ile teşbih, kalbi ile tenzih eylemelidir ki, bu manevî izdivaç kendisinde dâima zâhir olsun, yani görünsün (1).

ALLÂHI GÖRME

Vâridat : (Ve mâ zekere min inne külli mâ yerâ bihi innehu..)

Şeyh-ül Ekber Muhiddin-i Arabî (R.A.) Hazretleri bu hususları aşağıdaki beyitleriyle açıklamışlardır :

«Felevlâhu velevlanâ, lemmâ kân-ellezî kânâ,
Ve ene na'budü Hakkâ, Ve inn-Allâh-ü Mevlânâ,
Ve ene aynuhû fa'lem, İzâ mâ kulte insâna,
Felâ tuhcib bi-insân, Fekad a'tâke burhânâ,
Fe-kün Hakkan ve kün halkan, Tekün bil-lâhi Rahmânâ,
Ve-guz halkahû minhü, Tekün ruhan ve rêyhânâ».

Birinci beytin anlamı :

«Felevlâhu velevlânâ,
Lemmâ kan-ellezî kânâ».

---

(1) Sizlere sunulan «**Vâridat**»ı şerh eden Seyyid Muhammed Nûrul Arabî Hazretleri bu önemli bahis hakkında «Hacı Bayram-ı Velî» Hazretlerinin:

«Çalâbım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde,
Bakîcak Didâr görünür, ol şârın kenâresinde.
Nâgihân ol şâra vardım, o şârı yapılır gördüm,
Ben bile yapıldım tâş-u toprak âresinde».

birinci beytin şerhinde: Türkçe sözlükte «**Çalap**» «**Allah**» demektir. Şârdan murad Cem-ül cem şehri **Hakikat şehridir.** Yaratmış demek izhâr eyledi, yani gösterdi demektir. Zira yaratmak manevî vücûddan görülen suret vücûduna intikâl eylemektir. Zâhir ehlinin ademden, yoktan var eyledi dedikleri gibi değildir. İki cihân demek, biri **Hüviyet,** diğeri de **Eniyyettir.** Hüviyyet **Hak'kın bâtını,** Eniyyet **Hak'kın zâhiridir.** Birinci beytin anlamı özetle: Sıfatları hüviyyeti ve suretlerin eniyyeti arasında Hakikat şehrini Çalap gösterdi. Bu **Hakikat şehri** iki cihânı kendinde topladığından **Cem-ül cem** adı verildi. Hüviyyet cihânı cemi bâtın, yani sıfattır. Emniyet cihanı cemi zâhir, yani suretlerdir. Her ikisine de «**Çalap**» denildi» (Bilginer).

Bize nisbetle bâtın (gizli ve görünmeyen) Zât olmasaydı ve O'nun eserleriyle görünmesi olmasaydı, halktan olanlar da olmazdı. Çünkü halk denilen yaratıklar yukarıda açıklaması yapıldığı üzere **«Hüviyyet»** ile **«Eniyyet»** in mânevî izdivâcından, yani birbirine kaynaşmasından meydana gelmiştir.

İkinci ve üçüncü beyitlerin anlamı :

«Ve ene na'budü Hakkâ«
Ve inn-Allâh-ü Mevlânâ».
Ve ene aynuhû fa'lem»
İzâ mâ kulte insânâ».

Ey insanlar! Bizler gerçekte eniyyetimizle secde ederiz. İbâdet ederiz. İbâdet eden Hak'kın eniyyetidir, ismine «Halk» (Yaratık, yaratılmış) denilir. İbâdet edilen Mabud da **Allâhın Zâtı**dır, **Zâtı Mutlak** dır. İbâdet eden olduğu cihetle suretle kayıtlanmıştır, ibâdet edilen **«Mabud»** olduğu cihetle de mutlaktır (salttır). Onun için **suretle kayıtlanmış olana secde etmek ve ibâdet etmek küfürdür.** Ancak Allâh'ın emri ile kıble ittihaz edilmiş (kâbe) olursa, o zaman yapılan secde Allah'a mahsus olur. Hazreti Âdem'in ilk yaradılışında Allah'ın emriyle meleklerin Âdeme secde etmesi ve bizim de Kâbeye doğru yönelip secdemiz işte bu sebebdendir.

Dördüncü beytin anlamı :

«Felâ tuhcib bi-insân»
Fekâd a'take burhânâ».

Sakın, insan ve ondan başka suretlerle Allâh'ın Zâtından mahcub olma, yani gizlendiği örtüyü kaldırılmış olarak görmeğe bak. Çünkü Cenab-ı Hak bütün bu suretlerle görünmüştür ve görünmektedir. Güzelliğine âşık olduğumuz Hazreti Allâhın ne perdesi, ne de yüzünde nikâbı vardır. Yalnız senin bilgisizliğin bu hususta sana perde olduğundan dolayı gözlerin görmez olmuştur.

Şiblî hazretlrei : «Ben Leylâyı yüzünde duvağı, peçesi, olduğunu ve bunları onun güzleliğini görmeğe birer engel tasavvur eylerdim. Halbuki, ne zaman Leylâ bana göründü. Allâha yemin ederimki, onun peçesi ve örtüsü yoktu. Anladımki, noksanlık kendi gözlerimde imiş. Onun güzelliğini gözlerimdeki körlük sebebiyle göremiyor imişim» demiştir.

«Fekad a'tâke burhânâ» sözlerinin anlamı da; Allâhın isbat eden sıfatları olan **«Kudret»**, güç, **«İrâdet»**, isteme, dileme, **«İlm»**, bilgi, **«Hayat»**, yaşam, **«Semi»**, duyma, işitme, **«Basar»**, görme, **«Kelâm»** söyleme nite-

iikleri sende zâhirdir, görünmektedir. Fekat sen, ey insan; bunların Allâh'ın olduğunu bilmezsin Sen bunları kendi cüz'î sıfatların sanır ve bu sıfatlarda kendini Hak ile müşterek olduğuna inanırsın. Halbuki Cenâbı Hak sana bu sıfatları kendisini tanıman için birer delil olarak emâneten ihsân etmiştir.

Allâhı isbat eden sıfatlarındaki müşterek olma keyfiyetini ayıran meselâ, «**Hâlik**» (Yaratıcı) şerefli isimidirki, her var olanda görülür. İşte yüce Allâh'ın bu ismini insan hiçbir suretle kendisine nisbet etmeğe muktedir olamaz. Ben kâdirim, ben irâde ederim, ben bilginim, ben görürüm, ben işidirim, ben söylerim dersin de **ben hâlıkım** (ben yaratıcıyım) diyemezsin· İşte Allâhın bu ismi, Hak ile halk (Tanrı ile yaradılan) arasındaki ayırıcı bir özelliktir.

İnsânı diğer yaratıklardan ayıran bir özelliği de onun sâhip olduğu **«Kelâm»,** (söyleme) sıfatını yalnız insana bahşedilmiştr. Başka hiç bir yaratık söz söyleyemez, yani konuşamaz. Ne zaman insan bu açık delillerle Tanrıyı müşâhede edecek olursa, sıfatlardan, fiillerden, eserlerden insan için geriye bir şey kalmaz. Hepsinin Allâha ait olduğunu anlayarak kendinden tamamıyla fânî, yani yok olacak olursan o zaman Allâh ile var olduğunu anlayarak Allâha âşık olursun.

Âşıklar Sultanı İbn-i Fâriz hazretleri bu hali terennüm eden beyitlerinde anlam olarak şöyle sesleniyor:

«Ey insan, Bende (Allâhta) **tamamiyle yok olmadıkça bana âşık olamazsın.**

«Ben (Allâh) sende zâhir ve mütecellî olmadıkça da, sen bende fânî olmuş sayılmazsın».

Beşinci beytin anlamı :

«Fekün Hak'kan ve kün halkan
Tekün billâhi Rahmânâ».

Beyitte geçen **«Fe-kün Hak'kan, ve kün halkan»** sözlerinin anlamında Tanrının **«Hâlik»** isminin seninle zuhurunu dikkat nazarına alarak senin sen değil, Hak olduğunu (Hak'kın bir mazharı) bil. Çünkü gerçekte isim, İsimlenenin aynıdır. Ve yine sen Tanrı için O'nun bir eseri olduğun itibariyle de **«halk»** olduğunu unutmaki, Allâha olan ilerleyişinde Allâh ile **Rahmân,** zamanın **«Kutub»** ü olasın demektir. Kutub **«Rahman»** isminin

mazharıdır İşte bundan dolayı Hazreti Resûl-ü Zîşân efendimiz (S.A.V.): **«İnnî li-ecid-e ye'tine rîh-er-Rahmân min kablil Yemen»,**

Anlamı :

«Rahmânın kokusu bana Yemen yönünden gelmektedir.»

diyerek, o zamanın Kutbunun Yemen'de olduğuna işâret buyurdular. Bu Kutub **«Safvân-il Karânî»** idi (1).

Cenâbı Hak **«El-Furkan»** suresinin 59. cu âyetinde : Kutub hakkında : **«SÜMMES-TEVÂ ALEL ARŞ-İR-RAHMAN-Ü....», «Rahmân isminin sureti olan (manevî suret, kemâlî suret) Kutub Arş-i azîyme istivâ, yani ulvî alem ve sülfî âleme istivâ eyledi».** Özetle : **«Kutub en yüksek âlemlerde ve en alçaklarda da tasarruf ve hüküm eyledi»** demektir.

Arşın makâmları üçtür :

1 — **«Arş-i Kerîym»** dir. Bu Arş **Hak'kın zuhûrudur.** Buna **Arş-ı Muhîyt-i Ulûhiyyet** denilir.

2 — **Arş-ı Mecîyd»** dir. Bu Arş **Halîfedir.** Çünkü bu zat bütün isimleri kaplamıştır.

3 — **«Arş-ı Azîym»** dir. **Felek-i A'zam**dır. Bütün âlemleri kaplamıştır

Altıncı beytin anlamı : «Ve guz halkahû minhü,
Tekün ruhan ve reyhânâ»

Kevn denilen evren, Allâh'ın vücûdundan hâli değildir, nasıl hâli, yani sâhipsiz olabilirki, evren Allâh ile kâimdir. Halka ruh, rahat ol, beyitte geçen **«Reyhan ol»** denildi, yani bütün âlemlerin genişlemesi senden ve seninle olsun. O zaman hiç kimseye karşı senden, nefsinden gelen herhangi bir itirâz zâhir olmaz.

---

(1) Rahman ismine mazhar olmuş ve Hazreti Resûl-ü Kibriyâ Efendimiz tarafından Kutub olarak niteledikleri **«Safvân-il Karânî»** adındaki zat, Peygamberimizin ziyâretlerinde gelip te, bulamayan, kendilerine mübârek hırkalarını armağan ettikleri **«Veysel Karânî»** Hazretlerinin amucalarıdır (Bilginer).

ZEVKÎ TEVHİD

Vâridat: (Fe-hazâ küllehû tenbihât-i alel Hak'ki ve leys-el murâd-i bit-tevhid-il hâl-iz-zevkî....)

Vâridatta Tevhid makâmlarına dâir geçen açıklamalar, Cenâbı Hak'ka âit tenbihler ve işâretlerdir. Halbuki Tevhidden muradımız hal zevki olan Tevhid değildir, belki asıl Tevhid bunun da üstünde olan bir şeydir. Tevhid yoluna intisâp etmiş bir sâlik bu hale kendi zevkiyle ulaşır. Sanki eşyâ kayıdlı olanın Mutlak olana bağlanması gibi kendine bağlanır, belki kendini Hak'kın ayni müşâhede eder. Hal Tevhîdi zevki tarikat ehlinin tevhîdi gibidir, çünkü hal tevhîdi zikre devamdan hasıl olur bir haldir, başlı başına bir makâm değildir. Bu ayni Mecnunun haline benzer, Mecnuna Leylâyı bulup gösterdiler ve **«İşte Leylâ budur»** dediklerinde; Mecnun: **«Leylâ benim, benden başka Leylâ olurmu»** deyip dağlara kaçması gibidir. Bu tecrit edilmiş hal, pâk ve tertemiz bir haldir. İşte zikir ehli de böyledir. O gibilerin zikri kendilerine öyle bir etki yaparki, zikir eden (anan), zikir edilen (Allâh), ve zikir bir olur. Halbuki bu tevhid makâmı değildir Bu sebebledirki, Vâridat yazarı hazreti Bedreddin, bu hal ancak zevk ile elde edilir demişlerdir. Şeyh Bedreddin devamla;

Vâridat: (Bel hiye hüve felâ yümekkin a'lâm-i hazihil mertebe-ti bil-vasf-i vemen yezuk lem ya'ref....)

Vâridat sâhibi tevhîd makâmlarını etraflıca açıkladığı halde, burada icmâlen, yani kısaca açıklama yaparak; **«Tatmayan bilmez»** demişlerdir.

Vâridat: (Bel hiye hüve felâ yümekkin a'lâm-i hazihil «Sanki kayıdlı olanın Mutlak'a bağlanışı gibi, eşyâ da Hak'ka bağlıdır» demiştir.

Bu hal Tevhîd ilminin **«Aynel Yakîn»** makâmına işârettir, çünkü bu makâmda ikilik kalıntısı vardır. Fekat ikilik için subut, yani meydana çıkma, tahakkuk etme yoktur. Bu sebebten ibârede Aynel Yakînden **«Hak'kal Yakîn»** e geçmeyi murad ederek **«belki»** O, O'dur demiştir. Bu sebeble zevke ihtiyaç vardır diyerek **«Tatmayan bilmez»** sözlerini de eklemiştir.

Tevhîd ilminin **«Hak'kal Yakîn»** makâmının delil ile etraflı şekilde bildirilmesine imkân yoktur. Bu makâm **«Mürşid»** olan zâtın himmetiyle önceki Tevhîd makâmlarında yol almakla olur. **Her kim Kâmil Mürşidi**

bulursa, Hak'kı bulmuş olur. Bu gibi Kâmil Mürşidin alâmeti vardır, **o da şudur :** Dünyâ ehlinden bir kimse o Kâmil Mürşidin yanına girse, o kimseden endişeler, sıkıntılar ve sâir dünya derdleri kalkar veya hissedilir derecede azalır. Böylece mânevî bir etkiye mâlik olan **«Mürşid-i Kâmil»** dir, diğerleri kâmil değildirler. İsterse o zat gece gündüz ibâdet etsin, isterse havada uçsun kâmil değildir, ondan uzaklaşmalısın (1).

Eğer sen, Hak ehlinden biri isen, bir Kâmil Mürşidin yanına gırıp kendisini görünce coşkunluğun artar. İşte bir gerçek Kâmil Mürşide bağlanmanın yararı budur.

TEVHİD İLMİ

Vâridat : (Fe-alâ hazâ sar-ed-Tevhid sülüsehu aksâm-i Tevhid-ilmiyâ....»

Hazreti Bedreddin **«Tevhid İlmi»** ni üçe ayırmıştır :

1 — **İlmî Tevhid.** Bu tevhid ilmîdir, bilgi ile elde olunur. Buna **«İlmel Yakîn»** de denir. Bu tevhid ilmi sohbetlerden, kitaplardan öğrenilir. İşte âlemi Muhammedî ilim tevhidini bu suretle bilir, zirâ Hazreti Resûl (S.A.V.) efendimiz :

«El-ulemâ-i vereste-til Enbiyâ ve kâl-e Ulemâ-i ümmetî ken-Nebiyyâ benî İsrâil»; «Bilginler (hem zâhir, hem bâtın ilm sâhibi olanlar) Peygamberlerin ilminin vârisleridir. Ve onlar Beni İsrâil ümmetine gönderilen Peygamberler gibidirler» şerefli hadisleriyle kendi ilminin vârisleri olan zatları bizlere bildirmiştir.

2 — **Tenbihî Tevhid.** Bu tevhid makâmı tenbihîdir, yani uyarma iledir. Emri dâhil ile elde olunur, yani yukarıda açıklanması yapılan bir gerçek Kâmil Mürşide intisâp ederek, aşkın husûliyle ve onun da himmeti ile

(1) Diğer dinlere mensup papaz veya ruhbanlar da yaptıkları riyâzat vesâir hallerle bazan uçabilirler. Bunların yaptıklarına istidraç denir. Zühd sâhibi kimselerin yaptıklarına da kerâmet denir, ikisi de birdir. Zühd sâhibi kimselerin zühüdlerinde noksanlık yapsalar **«kevnî olan kerâmetleri»** kesilir. Fakat kesilmeyen, makbul olan kerâmet **«ilmî kerâmet»** dir ve gerçek olan kerâmet de esasen budur. İşte, yukarıda açıklaması yapılan Kâmil Mürşid olan insan da ilmî kerâmet sâhibi olandır. Onlar bir tevhid meselesini ölü gönüllere aktarup mânevî zevki verirlerse, o kişiyi yeniden diriltip, Tanrı'ya bağlarlar (Bilginer).

olur. Ve bu **«Aynel Yakîn»** dir. Bazan Cenâbı Hak bir sevdiği kuluna uykusunda tenbih eder, yani onu uyarır. O zaman o kimsenin gönlü Kâmil Mürşidi aramaya meyl eder, hatta ona Kâmil Mürşidinin kim olduğu gösterilir. Bu hal bazı defa münkir denilen dinsizlerde de vâki olur.

3 — **Zevkî Tevhid.** Bu tevhid makâmı zevkîdir, yani zevk ile hâsıl olur. Ve bu **«Hak-kal Yakîn»** dir. Hak'kal Yakîn ilminin o kimsede tahakkuku ile olur. Bu tevhid makâmı birinci ve ikinci tevhid makâmlarının hepsinden daha iyidir, istenilen de esasen bu Zevkî olan Tevhiddir. Vâridat : **«Ve hüve a'lâ min el külli ve hüvel matlub»** der.

Anlamı : **«Ve bu tevhid ilmi en iyisi ve hepsinden daha önce istenendir».**

TASAVVUF

Vâridat : (İzâ tümmet-tasavvuf, fe-hüve asl-ın-nifâk izes-sofî fil hakikî.....)

Bundan sonra **«Velâyet»** makâmından **«Ulûhiyyet»** e, Ulûhiyyet makâmından, **«Sıddıkiyyet»** makâmına ve bu makâmdan da **«Kurbiyyet» makâmına** yavaş yavaş inme vâki olur. İşte hazreti Bedreddinin Vâridatında : **«İzâ tümmet-Tasavvuf», «Tasavvuf tamam olunca»** demeleriyle, asıl nifâk olan iki yüzlülük baş gösterir. Çünkü gerçek Sofî eriştiği makâmlarla başka gözlerin görmediği, başka kulakların işitmediği, hiçbir insanın göniüne vâki olmayan şeylere bilgisi olur. Buna rağmen insanlara uygun şekilde görünür. Çevresindekilere akıllarının alabileceği kadar söyler, fekat kendi gönlünde ve bilgisinde olanları **mecburen** gizleyip örter. Şayet Sofî, bildiklerini çevresindekilere olduğu gibi açıklayacak olsa, onun sarf ettiği sözlerinin kendi inanış ve davranışlarına uygun bulmayanlar, ona ellerinden gelen her çeşit iftirâ ve kötülüğü yaparlar, belki sonunda hayatına da kasdedecek kadar ileri giderler.

Bu hususta İmâm-ı Ali (K.V.) hazretleri :

> **«Ya, Rabbî bilgi cevherinin halka öğrenilmesini arzu etseydim, bana sen putlara tapanlardan imişsin derlerdi, Müslümanlar kanımı dökmeyi helâl sayarlar ve hakkımda en çirkin muamelenin yapılmasını güzel ve yerinde görürlerdi»** demiştir.

Kezâ Sahâbelerin ileri gelenlerinden **Ebû Hureyre (R.A.):**

«Allâhın Resûlünden (S.A.V.) iki bilgi öğrendim. Onlardan birini yaptım, çevreme yaydım. Diğerini de şayet önceki gibi yaymaya kalkışsaydım, bu gırtlak benden kesilirdi» demiştir.

İşte Sofî denilen kişi, nasıl iki yüzlü bir münâfık olmasınki, bildiklerinin hepsini çevresindekilere söyleyemez ve olduğu gibi de görünemez. O bu durumda iki yüzlü değildir de ya nedir?

TASAVVUFUN ANLAMI

Vâridat: (Et-tasavvuf ismi li-selâse meân-e ve hüvellezî)

Sahâbelerden Sırras-Sakatî (R.A.):

«Tasavvufun üç anlamı vardır» demiştir:

Tasavvufun birinci anlamı: Marifet, yani bilgi nurudur. Bu nûr bir kimsede olursa, o kimsenin Allâhtan korkması ve çekinmesi olmaz, zirâ sâhip olduğu bilgi nûruyla gerçek takvâ ve zühd adamıdır.

Büyük zatlardan Şeyh Üftâde hazretleri (K.S.):

«Bir Kâmil insanda esasen Rubûbiyyet (Tanrılık) kokusundan hiç bir eser (halinde) dahi bulunmaz» demiştir.

Tasavvufun ikinci anlamı:

Mutasavvıf denilen Sofî, batınî (içsel) ilminde olanı konuşamaz, yani zâhiren (görünürde) Kur'ân-ı Kerîm'e noksan görünenlerden söz etmez, zirâ Kur'ân-ı Kerîme karşıt olan her şey bâtıldır.

Tasavvufun üçüncü anlamı:

«Sofî, Allâhın haram kıldığı hususlara karşı hiç bir kimseyi teşyi ve teşvik etmez, bilakis çevresindekileri sakındırır. Allâhın sırlarını dâima örtüp saklar. Çünkü Tanrısal ilmi bilenlere, bu sırları örtme ve gizli tutma çok lâzımdır. Şayet kim Tanrı sırlarını ulu orta önüne çıkana açığa vururs a, kanını herkese mubah kılar» denilmiştir (1).

---

(1) Esasen bu gibi tutumlarda bulunan kişilere Allah'ın kudretli eli gecikmeden iner. Ya dili artık gerçekleri konuşamaz hale gelir, veya başka ârızalarla Tanrı huzurundan koğulur, namazlarını da kılamaz hale gelir. Böylece bilgiçlik taslayarak, önüne gelene bencillik örnekleri verenler cidden acınacak duruma düşerler (Bilginer).

KERÂMET

Vâridat: (Velâ yahmil-ül kerâmât alâ nisyân-i....)

Kerâmet hususunda kesin olarak bilinmelidirki, ilmî kerâmetler gerçek olan kerâmetlerdir. İlmî kerâmetler kevnî kerâmetlere benzemez (kevni kerâmet olarak meselâ su üstünde yürümek, uçmak gibi). Çünkü kerâmetlerin kevnî olanları zâhidlerde görünür. O zâhidler zühdlerini bırakmış olsalar, derhal kevnî kerâmetleri kesilir. Fekat ilmî kerâmetlerde bu gibi haller aslâ zevâl yoktur, yani kerâmetlerin ardı kesilmez. Zirâ Sofî olan kişi örtüp gizlediği şeyleri aslında nasıl inandı ise, öylece gösterir. O bu şekilde inanarak hareket ettiğinden dolâyı halinde nifâk denilen iki yüzlülük yoktur. Fekat hicab ehli dediğimiz gözleri perdeli olanlara, onun hareketleri uygun gelmezse, işt eo zaman ikiyüzlü telakki edilir (1).

Meselâ sen hicâp ehli denilen gözleri perdeli olanların dedikleri gibi bu varlığa halktır diyecek olursan, doğrusun. Çünkü söylemek istediğin suretler hakkındadır, hicap ehlinin gördükleri gibi değildir. Eğer bu varlığa Hak'tır diyecek olursan yine doğrusun, çünkü söylemek istediğin varlık **(Vâridatta: «El-vücûd-el Hak-kal mutlak») Hak'kın mutlak olan vücûdudur.**

İşte küfür ehlinin küfürleri bu kayıtları yüzündendir. Kir kısım **«Vücûdiyye mezhebi»** nde olanlar Cenâb-ı Hak'kı bu âlemle kaydederler, halbuki Allâh var iken bu âlem yoktu.

Bir kısmı da Hak'kı İmâm-ı Ali (K.V.) ile kaydederler. Kezâ Râfızîyler de Allâhı Hâkim bi-Emrillah ile kaydederler. Hattâ bazı mezheplerde Allâhı güneş, ay, yıldızlarla, bazıları ateş ile kaydederek onlara Tanrımız derler. İşte bütün bu mezheplerin küfürleri bu kayıtları yüzündendir, hepsi bâtıldır, yani hak ve hakikata mugayirdir (karşıttır).

---

(1) Vâridat şerhini yapan **Seyyid Muhammed Nûr Hazretleri** her hususta **kevnî** kerâmetten daha çok ilmî kerâmete, bilhassa gönüllerin Tevhid ilmiyle doldurulmasına önem vermişlerdir. Bir eserlerinde **«Bu zamanda kevnî kerâmet devri geçmiştir, şimdi ilmî kerâmet devridir»** derler. Seyyid bir gün yanında bir müridi ile yürürken, «Efendim Allah'ın Velîleri bazan teyyi mekân olurmuş» deyince; Seyyid **«İşte biz de yürüyoruz ya»** diye cevap vermişler ve kerâmete karşı düşüncelerini belirtmiştir (Bilginer).

Şeyh-ül Ekber Muhiddin-i Arabî (R.A.) **«Fütühât-ı Mekkiyye»** adlı eserlerinin bir yerinde bu hususta : **«Akd-el halâik fî illâ lehû akâid ve ene a'tekaddet cem-i mâ a'-tekaddû», «Herkesin İlâh-ı Mutlak hakkında (Salt Tanrı inanışı hakkında) bir inanışı vardır, fekat benim inanışım bütün halkın inanışlarının heyeti umumiyyesidir»** demişlerdir.

İLM-EL YAKÎN, AYN-EL YAKÎN, HAK-KAL YAKÎN

Vâridat : (A'lem-ü enne li-Ehlil Hak'ki fî ilm-el yakîn ve. ayn-el yakîn ve Hak-kal yakîn ibârat-ı.....)

Ehlullâh ilmi üçe ayrılmıştır :

1 — **İlm-el Yakîn.**
2 — **Ayn-el Yakîn**
3 — **Hak-kal Yakîn.**

İlm (bilgi), için söylenen sözler yalnız Tevhid İlmine mahsus değildir. Meselâ bu bilgi insanın cömertlik, yiğitlik vesâire gibi başka hususlarına da tatbik olunabilir.

1 — **İlm-el Yakîn.** Bir kimse diğer bir kişinin cömert veya yiğit olduğunu başka kimselerden işitir ve buna da inanırsa bu bilgiye bilgi yoluyla yakınlık elde ettiğinden **İlm-el Yakîn** denir.

2 — **Ayn-el Yakîn.** Bir kimse bir kişinin cömert veya yiğit olduğunu, başkasına bir yardım veya ihsânda bulunduğunu gözleriyle görerek inanırsa, bu bilgiye görme yoluyla yakınlık elde ettiğinden **Ayn-el Yakîn** denir.

Burada şunu derhal hatırlatalımki, görmeden maksat et gözünün görmesi değildir. Bu görme hususunu daha yüce ve manevî anlamda anlamak iycabeder, zirâ Hak'kın varlığı kayıddan münezzehtir.

3 — **Hak-kal Yakîn.** Kezâ bir kimse, kendisinin Hak varlığından bir varlık olduğunu ve bütün varlığın Hak'dan ibâret bulunduğu idrâki içinde bir kişinin cömert veya yiğit olma niteliğine, o kişinin cömertce bir bağışı ile kendisi şereflenirse, işte bu bilgi bizzat kendisiyle tahakkuk ettiğinden, buna da **«Hak-kal Yakîn»** bilgisi denir.

Şu halde birinci İlm-el Yakîn ilmi görmeden kesin bir delil ile bilmektir. İkinci Ayn-el Yakîn ilmi görme yoluyla bilgi edinmektir. Üçüncü Hak-kal Yakîn ilmi de kendisinin bizzat onunla sıfatlanmasıdır.

İşte Tevhid İlmi de böyledir. Bir insan Hak'kın varlığından başka yapan ve müessir (etkilenen) olmadığını hiçbir şüpheye yer bırakmayan bir inançla bilirse, o insanın bu bilgisine **İlm-el Yakîn** denir. Bunu bizzat görürse, ona **Ayn-el Yakîn** ve kendisinin Hak varlığından ve tüm varlığın Hak'dan ibâret bulunduğu bilincine varırsa, bu biliş de Allâhı **Hak-kal Yakîn** ilmi ile bilmedir.

ZİKİR ZÂKİR, MEZKÛR

Vâridat: (Ma'na innez-zikr-e vez-zâkir-i vel-mezkûr-u vâhid-e hüve en lâ vücûd-e illâ lil Hak-kı tealâ.)

İşte Tasavvuf ehlinin **«Zikir, Zâkir, Mezkûr»**, (Anma, Anan, Anılan) **hepsi birdir»** sözü de Hak'kın varlığından başka bir varlık bulunmadığı ve bu üç şeyin, gerçekte tek şeyden ibâret olduğunu bildirir. Varlığın hakikat noktasından **«Zikir, Zâkir** ve **Mezkûr»** kelimeleri bir olunca, **İlm-el Yakîn»** hasıl olur. Sâlikin Bu gibi keşif ve müşâhede ile bilişi **«Ayn-el Yakîn» olup, «Hak-kal Yakîn»** ise, sâlikin şu manâ ile tahakkuk etmesinden, yani kendisi o mânânın ayni olduğunu gerçekten bilmesinden ibarettir.

Kanımıza göre dilden çıkan **«Zâhirî Zikri»** (Görünür zikir), **«Hakiki zikr»**in, yani gerçek Allâhı anmanın suretidir. Hakiki zikir, gönlün Allâhı anmasıyla hallenmesidir. Bundan dolayı gönüle hakîki zikir niteliği verilmiştir. Gönül ise **«Hak»** dan ibâret olduğundan Zikir, Zâkir ve Mezkûr hepsi birdir.

Meselâ, rüzgâr esince denizin suları şekil alarak dalgalar meydana gelir, halbuki dalgaların denizden başka bir şey olmadıkları bilinmektedir. İşte gönül de böyledir. Gönlü zikir (Allâhı anma) kaplayınca, zâkir O' olur. Bu şekilde gönül anmakla hallendiği için bu **«Hakikî Zikir»** namını alır. Dildeki zikre de zikrin sureti denir. Her ne kadar Hakikî Zikir (Gerçek Allâhı anma) şekilden münezzeh ise de, maksadı anlatmak için tamamiyle gönlü kaplamasından dolayı şekil ile tabir edilir.

Şu açıklamamızdan anlaşılacağı üzere, iki hâtıranın gönülde bir anda toplanamıyacağı bilinir. Çünkü herhangi bir hatıra gönüle gelecek olsa, o anda gönül tamamiyle ondan ibâret olur, onunla dolar, meşgul olur. Bu hal devam ettiği sürece, diğer bir hâtıranın ona girmesi imkânsızdır. İşte rüzgârın esmesiyle dalgalarla şekil alan bir denizi ondan önceki hali ile, dalgalı olan hali başka bir şekle girmesinde olduğu gibi, gönül deryâsı da böyle cereyan eder.

«Vâridat»ın Seyyid Muhammed Nûr hazretleri tarafından yapılan şerh kısmı buraya kadardır. Bundan aşağısı **«Vâridat»ın** terceme kısmıdır.

MÜŞÂHEDE

(Gönül Görünümleri)

Vâridat : (Fî hazâ müşâhede fî baz-ıl ihyân-ı keenni şey-ün.. (Fî baz-ıl evkât-ı yekaa fî kalbî suret-e baz-ıl eşhâs-ı keennehâ.....)

Birinci müşâhede :

Bazan kendimi göze görünemiyecek derecede latif halde güzelleşmiş görür veya görünürüm. Bu görünüşümün beden suretiyle vâki olduğuna dikkat etmekteyim. Şu görünen beden halindeki suretim, ruhun latif sureti olduğuna şüphe yoktur, çünkü latif olan ruh ile bedenim olan suretim arasında asla bir benzerlik yoktur. Zirâ latif, göze görünemeyen durumum, yoğunlaşmadıkça hissen müşâhede olunamaz. Meselâ buhar da yoğunlaşmadan önce latif halde olduğundan görünemezdi. Ne zamanki, yoğunlaştı, önce bulut haline girince görüldü. Şu halde bulutun görünen dış sureti, görünmeyen iç suretine karşıt değil, belki onun aynıdır. Aralarındaki fark ise güzellik ve yoğunlaşma yüzündendir. Gerçekte buhardan başka bir şey bulut olmuş değildir.

İşte bu misâlde olduğu gibi, insanın görünen sureti, görünmeyen latif haldeki güzel ruhunun suretidir. Latif halde ruh yoğunlaşarak suretle görünür. Yalnız şunu hemen belirtelimki, yukarıdaki misâldeki bulut ve denizin dalgaları gibi benzerlik yoktur.

Cenâbı Peygamber Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V.) efendimiz Kudsî hadislerinde : **«Ervâhüküm Eşbahüküm, Eşbâhüküm Ervâhüküm», «Ruhlarınız, bedenleriniz** (gölgeleriniz), **Bedenleriniz, ruhlarınızdır»** buyurmuştur (1).

---

(1) Bu hususta değerli Mütasavvıf Hasan Lütfi Şuşut Bey: «Organik hayatımız doğumla başlar ve bu hayat yıllarca sürer. Son nefesimizde bizden giden mezarda dağılıp gidendir. **«Ervahunâ»** ve **«Eşbâhunâ»** sözleri beşer olarak söylenen sözlerin en büyüğüdür. Bizim bedenimizde gizli hazineleri açmak için doğru bir anahtarla, kendi anahtar ve kilidimizle kapısını açarak kendimize kavuşmamız lâzımdır. Bu ise gerçek bir Mürşid ile olur. İşte bu gerçek Mürşid sana Hak'kı bildirir» diyerek bizleri uyarmışlardır. (Bilgıner)

İkinci müşâhede : Bazan da okumaya veya ibâdete kendimi verdiğim sırada birdenbire bazı kimselerin suretleri gönlüme düşer ve bütün gönlümü kaplar. Onları gönlümden çıkarmağa çalışırsam da bir türlü gücüm yetmez. Ertesi günü gördüğüm suretin sâhibi beni ziyârete çıka gelir ve bana kendisini his ile de gösterir.

Resûlüllâh (S.A.V.) efendimiz şerefli hadislerinde :

«Lem yebka min-en-nübüvvet-i illel mübeşşirât»,

«Nübüvvetten (Peygamberlikten) **yalnız mübeşşirât** (müjde verme) **kalır»** buyurmuşlardır.

Bu şerefli hadisleriyle Cenâbı Peygamber mübeşşirâtın Nübüvetten olduğuna, yani Allâhın kullarına olan **ilhâmının (V â r i d a t)** olduğunu işâret eylemiştir. Esâsen Nübüvvet de rû'yâ ile başlamıştır.

R Û ' Y Â - İ S Â L İ H A

(Ehlullâhın gördükleri rü'yâlar)

Vâridat : (Er-rü'yâ-sâliha min envâr-il Hak'kı)

Rü'yâ-i Sâliha, sâhibini ışıklandıran Allâhın nurlarından bir nurdur. Rü'yâ esasen Peygamberlikten de bir parçadır. Rü'yâlardan gizli bazı şeyler anlaşılabileceğinden ne anlama geldiklerine Hak yolunda olanların önem vermesi bilhassa yararlıdır.

Yine bir gece ibâdetle meşgul iken parlaklığı ile gözleri kamaştıran bir nur çevremi kapladı, kendimi kaybettim. Anladımki bu nurla mukayyed bulunuyorum. Bana bir takım Tanrısal sırlar, gözlere görünmeyen şeyler, iztırap ve lezzetler hsâil oldu ve bunlardan tad duydum. Ben bu manevî zevkte iken şu beyitleri söyledim :

«Ya nefsî sebbihî ebeden,
Yâ nefsî mûtî hemeden,
Ve lâ tehinnî ehaden,
İllâ celîlden sameden».

Anlamı : «Ey nefsim, sonsuz olarak Allâhı zikreyle,
Ey nefsim, Benim ölümüm uzun zemanla eskiyen bir elbisenin rengine ârız olan değişikliğe benzer.

Beni, yücelik ve samâdâniyyetle sıfatlanan Allâh'dan başka hiç kimse kavrayıp idrâk edemez».

Bu beyitleri söylediğim gecede yanımda Fıkıhçılardan bir topluluk da vardı. Onlar benim bu halimden etkilenmişler, hatta çekmekte olduğum şiddetli ıztırap ve hayretimin çokluğundan korkmuşlar. Bunların arasında Mısırdaki **«Berkukiyye»** medresesi Müderrisi Mevlânâ Seyfeddin de vardı. Kendime geldiğimde onu farkettim, fekat onu kendi suretinde değil de, onu bir Müderris Mevlânâ olarak gördüm. Buradan anlaşılırki, bir kişinin bazan başka bir şahıs suretinde görünmesi hali, o iki kişi arasında ilgi ve uyarlığın bulunduğunu gösterdiği gibi, ayni zamanda bu durum Tevhide (Vahdet-i Vücûd-) delâlet eder.

OLGUN İNSAN (İnsân-ı Kâmil)

Vâridat: (Hüvel insân-il kâmil lâ el-melâiketi velizâ ilmühâ küllehâ-el-insân-il kâmil....)

Cenâbı Hak Kur'ân-ı Kerîmin **«El-Bakara»** suresinin 31 inci âyetinde: **«VE ALLEM-E ÂDEM-EL ESMÂ-E KÜLLEHÄ SÜMME ARADNÂHÜM ALEL MELÂİKETİ....», «Allah bütün eşyânın isimlerini Âdem'e öğretti, meleklere o isimleri sordu...»** buyurmuştur (1).

İnsana öğretilen ve onlarla sıfatlanmasını istediği isimler Allahın isimleridir. Bu Tanrısal isimlere tam mazhar olan olgun insanın **(İnsânı Kâmil)** kendisidir, melekler değildir. Anın için isimlerin hepsi İnsânı Kâmil denilen **«Olgun İnsan»**'a öğretildi. Allah olgun insanı bu isimler ile tahalluk ve mütehakkık yarattı, melekleri değil demektir. İşte insanın asıl şerefi bu isimlerle tahalluktur **(ahlaklanmadır)**, yoksa isimler denilince ağaçlar ve taşlar gibi harflerin ve keilmelerin bilinmesi değildir.

(1) Elimizde mevcût eski Dârülfünun Müderrislerinden ve Şeyhülislâm olan Musâ Kâzım Efendi'nin **«Vâridat»** tercümesinde, 1886 yılında yaşamış Hindli **«Rana Krishne»** adındaki zâtın bu mevzua ait görüşlerine kitabında yer vermiştir. Bu zât der ki: **«Allahı mı arıyorsunuz, pek alâ onu insanda arayınız. Ulûhiyyet, yani Tanrılık her şeyden çok insanda mütecellîdir. Gerçekte Allah her şeydedir ve O'nun kudreti de hemen her şeyde az veya çok görünür. İnsanda tecelli eden Allah en mükemmel surette görünen Allah'tır. İnsan Allah'ın mükemmel bir mazharıdır».** (Bilginer).

Bu gibi isimleri bilmek kolaydır ve bunlarda şereflenme ve öğünme olamaz. İşte isimler, harfler ve adlandırılanlar ile Tanrısal isimler arasındaki fark, aynı Âdem ile Melekler arasındaki farka benzer.

MELEKLER, ŞEYTANLAR

Göklere, yere, unsurlara **(molekül ve atomlara)** ve benzerlerine vekil olan **Meleklerden** murad edilen, bunlardaki bulunan tabii kuvvetlerdir. Göklerden, yerden, unsurlardan Allahın ezelî olan kuvvetleri bunlarla çıkmaktadır. Bütün tabii kuvvetler onlardan dâima eserleriyle zuhur etmektedir. Meleklerin Allaha ibâdet etmekten bir an hâli kalmamaları ezeli ve sonsuz olarak tesbihleri (anmaları) dahi eserlerin kendilerinden sürekli olarak çıkması ve meydana gelmesinden ibârettir. Buna delil olarak Cenâbı Hak Kur'ân-ı Kerîmin **El-İsrâ** suresinin 44. üncü âyetinde: **«VE İN MİN ŞEY'İN İLLÂ YÜSEBBİ-HU Bİ-HAMDİHİ VE LÂKİN LÂ TEFKAHÛN-E TESBİHAHÜM....», «Hiç bir şey yoktur ki, Allahı şükür ile anmasın. Fekat siz onların anmalarını anlamazsınız»** buyurmuştur (1).

Yukarıdaki âyeti celîlede görüldüğü üzere, bilgisi noksan olanlar, Allahın Kitâb-ı Mübininde beyân buyurduğu hususların gerçek anlamla-

---

(1) Tasavvuf bilginlerinden Şemsi Sîvâsî Hazretlerinin 4. Sultan Murad'ın da bulunduğu bir ilim toplantısında zamanın bilginlerinden Kâdızâde ile bu âyet için tartışmalarında Kâdızâde'nin Sıvâsiyi tekfîr etmesi üzerine Şemsi Sivâsî **«Ayetteki bu söz kâfirleredir. Cümlenin işitip anlamamasından, bazılarının anlamaması lâzım gelmez ve biz anlarız»** demiş ve kendisini tekfir eden Kâdızâdenin heyetin huzurunda Kelime-i Şehâdet getirerek işlediği küfürden dolayı yeniden tecdidi iymân etmesi gerekmiştir.

Bugün teknik de kükürt, bakır, demir, aleminyum vesâire gibi 111 adet unsur, yani elementlerdeki atomların herbirindeki çekirdeklerin **«proton, nötron ve elektronlardan»** bir araya gelmiş olmaları ile her zerrenin Allâh'ı andığına en belirgin bir misâldir.

Bizim dıştan katı birer madde olarak gördüklerimiz, gerçekte artı elektrik yüklü proton ile çekirdeği teşkil eden diğer elektrik yüksüz nötronun çevresinde 2000 km. saniyede bir hızla aynı güneşin çevresinde dönen yıldızlar gibi elektronlar (buna Allah'ın kudreti diyebilirz) dönmekte ve katı gibi görünmektedirler. Gerçekte maddenin hepsi Allah'ı her haliyle anmakta, çekirdek enerjisini bahşetmektedirler. Hazreti Ali (K.V.): **«En ufak bir zerreyi (atomu) sonuna kadar parçalarsanız, sonunda o zerrenin ortasında güneşi bulursunuz»** demiştir. (Bilginer).

rına vâkıf olamazlar. Onlar Allahın lisânını anlayamadıkları gibi, Peygamberlerinin ve Velîlerinin de sözlerini de kesin olarak kavrayamazlar.

Ey bilgisi noksan olanlar! Onların sözleri, sizin sandığınız gibi değildir. Aklınızın azlığı ve içinizdeki bulanıklık ve âhiretten gafletiniz ile, dünyaya karşı fazla sevgi ve düşkünlüğünüz, onların sözlerinden anladığınız şeylerin hiçbirisi vukua gelmemiş ve haddi zâtında uygun da değildir. Sizler bu yolda dalâlettesiniz. İstidatınızın bu gerçekleri kavramağa kâbiliyeti yoktur. Sizler gerçeklerden uzaksınız.

Eğer insan, içini, yani gönlünü pâk edecek olursa, o zaman Allahın Peygamberlerinin ve Velîlerinin, Vârisi Ulûmu Nebîlerin sözlerini anlar ve gerçekleri güneş gibi bilir. Bu yönde istekli olana lâzım olan şey, yaptığı hayırlarını ve kemâlatını dâimâ küçük, ve kezâ yaptığı günâh ve kusurlarını (küçük de olsa), dâima büyük görmesidir.

Hazreti Resûl (S.A.V.) efendimiz şerefli hadislerinde :

«Ve emmeş-şeyâtîn-elletî tecrî fil-insan-ı mecred-demm-i....»,
«Şeytan insanların içinden akan kan damarlarında gezer»

buyurmuştur. Bu şerefli hadiste insanın içindeki kan damarlarında dolaşan şeytanlardan murad, onun hayvnasal nefsi, şehvete düşkünlüğü, şerîat ve gerçeklere karşı kendisinde bulunan kuvvetlerinden ibârettir. İşte Hazreti Resûl içimizdeki bu şeytanları bize bildiriyor.

Allahı bilmeye istekli olana kezâ lüzumlu bir husus; Kur'ân-ı Kerîme bakarak dünyâya ait âyetlerle, âhirete ait âyetleri karşılaştırarak, aralarındaki nisbeti bilmedir. Buna göre yaşam süresinin dünyaya ait zamanları ile, âhirete ait bilgi ve ibâdet ve görevlerini bölerek güç ve kuvvet kazanmalıdır. Kur'ânın otuz cüzünden **bir cüzü dünyaya** ait, geriye kalan **yirmidokuz cüzün tümü âhirete aittir.** İşte Kur'ân-ı Kerîmi bu nisbet üzere incelemek ve bilhassa âyetlerin inişi hakkındaki sebebleri de dikkate almak gereklidir.

Kur'ân-ı Kerîmin nüzûlü (inişi) hakkındaki bu düşünce ve mutalâa dahi Hak'kın **«Vâridat»** ından bize bir vâride (Allahtan gelmiş bir veri) olup, gerçekleri hakkıyle bilen ancak yüce Allahtır.

CENNET ve ÂDEM

Vâridat : (El-Cennet-e ibâret-i an âlem-il melekût fe-âdem-e (A.S.) harec-e minhâ....»

Cennet, Melekût âlemindendir. Âdem (A.S.) işte bu **«Melekût»** denilen Allahın melekler, ruhlar ve daha göze görünmeyen tüm güzelliklerin bulunduğu Tanrısal saltanat âlemindeki Cennetten çıkmıştır. Cennetten çıkmasının anlamı da bu suret âlemine iniş ve yavaş yavaş yoğunlaşmasından ibârettir. Bizler insan olarak hislerimizden bakışlarımızı kesmezsek, Allahın zâtını gözle idrâk etmemiz mümkün olmaz. Lâkin Allah sevgisiyle meşgul olan ve Allahın sevgisine kendisini kaptıran ve gerçekten Allaha âşık olan kimseye Cenâbı Hak tecellî etmez değil, fekat bu gibi kimseler çok azdır. Bunun için esas olan Allaha temiz bir gönül ile bağlanmaktır. Çünkü ne zaman gönül saf ve pâk olacak olursa, Allah o gönül sâhibine marifeti hasebiyle, yani o kişiye Allahı bildiği bilgisi oranında tecellî eder. Allahın bu tecellîsi his suretiyle değildir, zirâ tecellî emri meydana gelmesiyle sebebler ortadan kalkar.

AĞACIN, BEN SENİN ALLAHINIM DEMESİ

Vâridat :(Kavleş-şereceti innî en-Allâhi tenbihi alâ inn-el insân-e lev kâlehû lâ yüs-teb'ad-ü....»

Bir ağacın **«İnn-î en-Allâh»**, **«Ben Allâhım»** demesi gibi bir insan da **«İnnî en-Allah»** dese ve buna ihtimal vermese daha makbul ve muteber sayılması lâzım geleceğine işâret vardır (1). Çünkü âlem Hak teâlâ Haz-

(1) Cenâbı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Kasas»** suresinin 30. cu âyetinde Hazreti Musâ'ya: **«EL-MUBÂREKET-İ MİN-EŞ-ŞERET-İ EN YÂ MUSÂ İNNÎ EN-ALLAH-Ü RABB-ÜL ÂLEMÎYN-E», «Mübârek yerdeki ağaçtan, «ya Musâ, ben âlemlerin Rabbı olan Allah'ım» buyurdu.** Bu Allah'ın nidası, hâmile olan eşine ateş ararken kor haline gelmiş bir ağaçtan Hazreti Musâ'ya vâki olmuştur. İşte Hazreti Musâ Allâh'ın bu âyetiyle Peygamberlikle müjdelendi, onun aradığı ateş idi, ateşi aramağa çıkmıştı, fekat Rabbının nidâsını ağaçtan duydu. aynî nidâ **«Tâ-hâ»** suresinin 12. ve 14. cü âyetlerinde de vardır (Bilginer).

retlerinin suretidir (bu suret hissi değil, manevî yani Allahın kemâl suretidir). Bundan dolayı her nereden Allah **«Ben»** dese doğrudur, söyleyen yalnız kendisidir, söylenen söz de O'nundur, çünkü bu sözde âlemin suretine işâret vardır. Sözün çıktığı yere(âyette geçen ağaç) nisbet yoktur. Bu hal ayni konuşan insanın diline benzer, söz onun zâtına aittir, dil dediğimiz et parçasına ait değildir. Söz söylenirken vakıa dil hareket edersede, söyleyen insanın kendidir. Ayni ağaç da olduğu gibi insanın şahsı da böyledir. İşte dil **«En-Allâh»** derse, doğrudur. **Her zerre «En-Allâh», «Ben Allâhım»** diyebilir (1). Fekat karşısındakine **«Ente-Allâh», «Sen Allâhsın»** veya **«O Allâhtır»** demek câiz olmaz. Bu husus ayni dile ben insanım demek doğru olduğu gibi, dile sen insansın veyo o insandır demek doğru olmaz (2).

---

(1) Hallacı Mansur'un **«Enel-Hak», «Ben Hak'kım»** sözünün anlamının şu olması gerekir: **«Benim Allah'ın vücûdundan başka vücûdum yoktur»** demektir. Bunu telmihen Hazreti Mevlânâ: «Demirin tavlanıp kırmızı bir renk alarak ateş haline geldiğinde ancak **«Ben ateşim»** demesi doğru olabilir. Demirin başka zamanlarda bu sözü sarfetmesi gerçek olamaz, çünkü o bu durumda soğuk bir cisimden ibarettir» demiştir. İşte insan da ancak Tanrısal tecellînin kahrı altında ihtiyârı dışında **«Ben Hak'kım»** demekte mazur ise de, kendine geldiğinde, bu sözleri sarfetmesinden dolayı, pişman olması ve istiğfar etmesi lâzım gelir. Bu hal insanın Allah'ı kendi vücûdunda kaydetmesi demektir, şer'an ve hakikaten küfürdür (Bilginer).

(2) **Hacı Maksud Efendi'nin zerre hakkındaki şiiri :**

«Cevher araz olsun beden, Zâtın münezzeh cümleden,
Ettin zuhur her zerreden, sensin görünen dembedem.

Her zerreden oldun iyân, çun zrre zâhirsin nihân,
Bu sırra vâkıf olmayan, gâfil çeker derd-ü elem.

Nakşeyledin nice suver, âlâ-vü ednâ hayr-ü şer,
Kıldın temâşâ serteser, İnsânı ta buldun etem.

İnsânı mazhar zâtına, kıldın dahi ayâtına,
Baktın anın mir'âtına düzdün o dem levh-ü kalem.

İnnî-enallâh sırrını, her zerre nâtıktır anı,
Vâkıf olan insan kani, hem ol dürür sâhip alem.

Hulusî ye kıldın nazar, tâ gördü hep senden eser,
Yoktur eser hep nur-i fer, nurun dürür her bir niam».

Sadettin Bilginer, ALLAH ve İNSAN 1977 sahifa 228.

Cenâb-ı Peybamber (S.A.V.) efendimiz şerefli hadislerinde : **«Kân-Allâh-ü velem yekun maahu şey-in», «Allâh vardır ve O'nunla birlikte başka hiç bir şey yoktur»** buyurmuştur. Bu şerefli hadislerinde Allah için **«Vahidiyyet»** mertebesinin üstünde her vasıftan münezzeh salt bir mertebe daha olduğuna işâret vardır. Çünkü **«Vahidiyyet»** mertebesi Allahın bu âlemde görünen bir mertebesi olup bütün eşyada mevcûddur, tüm eşyâda muteberdir. **«Kevn ve fesat»** da ezelî ve ebedîdirler. Dünya ile âhiret de iki itibardır. İşte zâhir dediğimiz dünya görünen suretlerdir, geçicidir, bâtın dediğimiz âhiret, görünmeyen kalıcı telakki edilen de bâkidir, yani kalıcıdır. u halde her ikisi de mevcûddurlar, var oluşları da ezelîdir, kalıcıdır, lâkin kalıcı olan âhirettir diye itibar olunur.

ÖLMEZDEN ÖNCE, İHTIYÂRÎ ÖLÜM

Vâridat : (Mût kable en temût-e tuhyî ebeden, li-enne min mâte an-iddünyâ....»

Cenâb-ı Peygamber (S.A.V.) efendimiz bir kudsî hadislerinde : **«Mûtû kabl-e en temûtû», «Ölmezden önce ölünüz»** buyurmuşlardır. Yani mecburî olarak ecelinizle ölmezden önce, ihtiyârî ölümle ölünüz veya ölmeden önce öl ki, kalıcı olan yaşama kavuşasın demektir. Çünkü kim dünyâ ile, lezzetlerinden ölür ve şehvetlerinden kendini yok bilirse, ezelî ve ebedî olan hakikî vücûd ile hayat bulur, zirâ bu çeşit yaşama ölüm olmaz, sâhibi dâima diri ve kalıcıdır.

Bu önemli hadisin gerçekteki anlamı :

1 — Ölmezden önce ölmekten maksat, dünyânın zevklerinden ve hayvansal hırs ve şehvetlerden sakınmaktır. Bunu yapabilen insan şüphesiz dünyânın yüzbinlerce çekici ve aldatıcı zevk ve hırslarına kendilerini kaptırmadıkları için bunlara gönül vermezler.

2 — Tanrının ahlâkıyla bezenmektir. Bu mertebeyi bulmuş bir insan için, gerçekte ölmek diye bir şey yoktur. Bir insan görünüşte ölse dahi, o insanın geride bıraktığı güzel nitelikleri her zaman arkasından anıla cağından gerçekte o kişi ölmemiş sayılır.

3 — Kendi benliğini ortadan kaldırıp, kendinin sandığı fiilleri, yani işleri, tüm sıfatlarını (hayat = yaşam, ilm = bilgi, semi = işitme, basar = görme, kudret = güç, kelâm = söz söyleme, irâde = istek arzu etme,

tekvin = doğurma gücü) ve vücûdunu yok bilip, Allâhtan başka hiç bir mevcûd görmemek, ikilikten kurtulup Allâhta yok olmak ve O'nunla birlikte var olmaktır. İşte bu tam anlamıyla ölmeden önce ölmektir. Bu insan dâima diridir, çünkü onun gözünde ancak bir varlık kalmıştır, O da Allâhtır.

Ölmeden önce, kim yukarıda bildirilenleri yaparak, kendi isteğiyle ölürse, o kimse Tanrısal-ahlâk ile bezenmiş-ahlâk sâhibi sayılır. Bu kimsenin zikri sonsuz kalır ve bunlar hep diri sayılırlar. İşte bir varlık Allâh varlığıdır.

Cenâb-ı Hak, her insanın gaflet edip kendinin sandığı, fekat gerçekte onun kulağındaki işitmesi, gözündeki görmesi, dilindeki söylemesi, eli, ayağı vesâire gibi iç ve dıştaki görülen tüm kuvvetleridir. Bütün bunların idrâk edilmesiyle, ayrıca nâfile ibâdetlerle (namaz ve oruçlarla) Allaha yaklaşan ârif (Allâhını bilen) kişilerin marifetlerinin de sebebi olur. Çünkü ârif olmayanlar, bütün bu gerçeklerden habersiz ve gaflet içinde olduklarından, sanki yüce Allâh bu kişilerin kuvvetleri değilmiş gibidir. Bunlar ilmiyle âmil olmayan, yani bildiği halde bilgilerini kullanmayan kişilere benzerler. Bu durumda olanlar bilgin değil, koyu birer cahil diye adlandırdığımız bilgisiz kişilerdir.

A L L Â H ' I A N M A

Allâhı çok anmak bütün kemâllerin anahtarıdır. Çünkü kemâllerin hepsi Allâhtandır. Kemâl edinmek Allâha yaklaşmakla olur. Kurbiyyet denilen Allâha yakınlık sevgi ile, sevgi ise zikre devam etmekle hâsıl olur. Bu hususa Hazreti Resûlün (S.A.V.) :

«Men ehabbe şey'en eksere zikre-hû», yani **«Kim bir şeyi severse, onu çok anar»** şerefli hadisleri delildir. Zira çok anma Allâh sevgisini çoğaltır. Eğer bir insanın içi, yani gönlü başka şeylerle meşgulse, Allahı sevmeğe ve anmağa imkân olmaz. Allâh zâhir his ile (gözle görülerek) idrâk edilmez. Esasen bir sâlikin mürşidine teslîminde olduğu gibi, onunla Tanrı arasında alışma da zor olur. Fekat zikre devam ettikçe, zikir onun gönlüne ve vücûdunun her zerresine girer, içinde Allâha karşı sevgi (aşk) kaynamağa ve zikirden zevk ve tat duymağa başlar.

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîmin **«El-Cuma»** suresinin 10. uncu âyetinde : **«VEZKÜRULLÂH-E KESÎYREN LE-ALLEKÜM TÜFLİHÛN-E», «Allahı çok anın ki dünyada ve âhirette umduğunuza eresiniz»** ve kezâ **«Âli İmrân»**

suresinin 191. inci âyetinde de: **«ELLEZİYN-E YEZKÜRÛN-ALLÂH-E KIYÂMEN VE KU'ÛD-EN VE ALÂ CÜNÛBİHİM», «Onlar ki, Allahı ayakta iken, otururken ve yatarken anarlar....»** zikrin önemini bizlere bildirmiştir.

Zikirden hoşlanmak, Allâha karşı sevginin arttığına ve bu sevgi de o insanın ezelî istidâdına göre Allâhın rahmet kapılarının kendisine açıldığına ve mânevi bahtiyarlığına işâret sayılır. Sürekli zikir ile tat bulma Allâh sevgisinin elde olunmasına ve Cennet kapılarının kendisine açılmasına, mânevî saadetin elde edildiğine birer delildir (1).

Bir insan Allâhı anmağa devam ederse, bunun etkisi onun için dolar, gönlünü sarar. O zaman o insan Allâha sevgi beslemeğe başlar. Allâha olan inanç ve dayanışı kuvvetlenir, sâhip olduğu istidatı nisbetinde kendisine Allâhın rahmet kapıları açılır. Onun zikirden tat duymağa başlaması saâdete kavuşmuş olduğunun ve kendisine Cennet kapılarının açıldığına dair belirtilerdir.

Hazreti Resûlü Ekrem (S.A.V.) Efendimiz bir şerefli hadislerinde anlam olarak: **«Cennetin kapısı üzerinde Lâilâhe illallâh yazılıdır»** buyurmuş ve Cennet kapısının **«T e v h i d»** ile açılacağına işâret buyurmuşlardır.

Hazreti Resûlü Zîşân (S.A.V.) Efendimiz yine bir şerefli hadislerinde: **«Kim beni Cennetin yeşil çimenlerinde görmek isterse, Allâhı çok ansın»** buyurmuşlardır.

ALLAH ÂLEMLERİ KAPLAMIŞTIR

Bütün âlem (evren) baştan aşağıya en yükseği ve en alçağı ile doğru tabiatlı ve ahlâkı mükemmel bir insana benzer. Bunun en yükseği, en alçağı üzerinde etkilidir. Boşluğundaki organlardan bazılarının, bazılarına etkisi vardır. Bu aynı insanın kuvvetlerinin de bazılarının, bazılarına ilişkisinin olduğu gibidir. İşte evrenin düzeni de ayni böyledir. Evrendeki yıldızların yakınlık ve uzaklık durumları yüzünden birbirlerinden aldıkları et-

(1) Cenâbı Hak'kın insana bahşettiği ve bir daha geriye almadığı iki nimeti vardır: Biri insanın gerçekleri görmesi için gözündeki perdeyi kaldırması, her şeyde Allah'ın kudret ve güzelliklerini görmesi, diğeri de Allah'ı anmadan tat duyması, her nereye teveccüh etse, O'nun zâtını müşahede etmesidir. Verilen bu iki nimet geri alınmaz, Fekat mal verir Allah geri alır, ömür verir geri alır, evlad verir geri alır (Bilginer).

ki ve kuvvetlerle meydana gelmişlerdir. Eğer evrendeki yıldızlar bulundukları durumlarında bir değişiklik olacak olsa, o zaman evrenin düzeni değişir, bozulur, fekat anında yerlerine başka düzen geçer ve devam eder (1).

İşte bu âlemin düzenine sebeb olan şey, onun Allâh tarafından nasıl düzenlendiği ise, öylece durmasıdır. Felekler ve milyarlarca yıldızlar (halen 200 milyar yıldız sayılmıştır) bulundukları yerlerinden biraz yüksek veya biraz alçalması gibi değişiklik sonucunda, âlemlerin düzeni bozulur ve birbirine karışır.

HER ŞEYDE İKİ CİHET

Bu âlemde her şeyde iki cihet vardır :

Bunlardan birisi güzellik **(Allâhın cemâl sıfatı)**
diğeri de çirkinlik **(Allâhın celâl sıfatı)** dır.

Allâhın iki eli mesâbesindeki cemâl ve celâl sıfatları da budur. Allâh kullarından herhangi birine, kendisinin sevdiği kullarının nâil oldukları kemâl derecesine eriştirmek istese, o kuluna işin güzel tarafını gösterir. Bunun üzerine o kul da o işi işler. Şâyet o işin çirkin tarafını gösterirse, kul da o işi bırakır, yapmaz. İşte bu durum insanın zikre devamıyla veya bırakmasından kaçınarak Cenâb-ı Hak'kın lütuf ve keremiyle kemâl derecesine ulaşır.

İşte her şeyin böyle iki yönü olması Allâhın bir insanı kemâl derecesine yükseltmek istediğinde o işin güzel veya karşıtlarıyla çirkin yö-

---

(1) Cenâbı Hak Kur'anı Kerîm'in **«En-Nisâ»** suresinin 126. cı âyetinde :

«VE LİLLÂH-İ MÂ FİS-SEMAVÂT-İ VE MÂ FİL-ARD-Î VE KÂN - ALLÂH-Ü Bİ-KÜLL-İ ŞEY'İN MUHÎYTA», «Göklerde ve yerde görülen, yani en yüksek-lerde ve en alçaklarda, zâhir ve bâtın ve şuhûd âleminde her ne varsa, O'ndan gelir, O'na gider, Cenâbı Hak her şeyi vücûdiyle kaplamıştır» buyurulmuştur. Bu âyetteki **T e v h i d** zevkini tatmak gerekir, bunun sözle anlatılması mümkün değildir. Burada **«Gaybi Sultan:**

«Sana âlem görünen hakikatta Allâh'tır.
Allâh birdir vallâhi sanma ki bir kaç ola.»

der. (Bilginer)

nünü gösterir, kul da ona göre hareket ederek o işi yapar veya yapmaz. Böyle her şeyin iki ciheti olmasında Allâhın çok büyük bir esası mevcut tur. Âlemin zerrelerinde her zerrenin zıdları toplu halde kendisinde bulundurmasıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak için cemâl ve celâl sıfatları vardır. Cenâb-ı Hak ise her zerrede mütecellî ve mevcûd ve bütün sıfatlarıyla eşyada etkilidir. Bu sebebdendir ki, Allâh bir insanı kemâl derecesine yükseltmek isterse, ona kemâldeki sebebleri güzel, veya zıdlarıyla da çirkin cihetlerini gösterir.

İnsanlardaki işlenen günâh ve kabahatlar da böyledir. Kabahat ve günâhların güzel yönlerini görenler onları yapmağa veya işlemeye ve onlardaki çirkin yönlerini görenler de onları bırakıp yapmamağa çalışırlar.

«Vallâhü yekûl-ül Hakkı ve hüve yehdis-sebîyl
Hasbün-Allâhü vahdehû ve ni'mel vekîl

Ve salli alâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmaîyn
Vel-hamdü-lillâhi Rabbil âlemîyn»

Şeyh Bedreddin Hazretlerinin bir çok kimselerin düşüncelerine aykırı gelen bazı kendine özel düşünceleri vardır. Biz bunları da kitabımıza koymak istedik ve bilinmesinde yarar gördük.

HAZRETİ İSÂ (A.S.) NIN YAŞAMI

Vâridat: (Hayyi bi-rûhuhi) Li ennel ervâhi lâ yattarriü aleyhâl mevte meyyite bi-cesedihil unsuri....»

Hazreti İsâ (A.S.) ruhiyle diri, cesediyle (cesedini meydana getiren unsurlar itibariyle) ölüdür. Lakin kendisi **«Ruhullâh»** olduğundan, onun ruhâniliği, cismâniliğine üstündür. Ölüm ise ancak cesetle ilişkili olduğundan Hazreti İsâ (A.S.) **«ölmedi»** dediler. Onun cesedini meydana getiren unsurlar itibariyle, yani ceset maddesi yönünden ölmemesi ve dirî kalması imkânsızdır.

Bedredin Hazretleri devamla;

Hazreti İsâ (A.S.) ruhuyla diridir, çünkü ruha ölüm ârız olmaz. Hazreti İsâ (A.S.) cesedini meydana getiren maddesi itibariyle ölmemesi ve diri kalması imkânsızdır, zirâ ruhlar, yüksek âlemlere yükselince, unsuru olan cisimlerden lâtif olarak ayrılırlar. Çünkü ruhların yüksek âlemler için lâtif hale gelmeleri esasa uygundur. Daha öncede açıklandığı üzere cesetler, ruhların mezâhiri, yani görüntüleridir ve ruhlar süflî âleme uygun şekiler alarak görülmüşlerdir.

Vâridat: (İsâ (A.S.) yetecessed-ü kemâ kâne ve yünzil-u fî âhir-iz-zemân-i ve bi-veledihi evlâd-e....»

Görülmüyormı ki, âhır zamanda İsâ (A.S.) evvelce olduğu gibi, yine cesetlenerek dünyaya iner ve oğlu olur. Onun ölümü hakkında Kur'ân-ı Kerîmin **«Âli İnrân»** suresinin 55. inci âyetinde Cenab-ı Hak:

«YÂ İSÂ, İNNÎ MÜTEVEFFÎYKE VE RÂFİ'UKE İLEYYE VE MUTAHHİRÜKE MİN-ELLEZÎYNE KEFERÛ....».

Anlamı :

«Yâ İsâ, ben seni öldüren ve kendime yükselten ve kâfirlerin küfürlerinden pâk eyleyen zâtım....» buyurmuştur.

Bu âyetle Cenâbı Hâk, onu unsurî tabiatlardan seni kurtarırım buyuruyor. Hazreti İsâ (A.S.)nın göklere Allah katına yükselmesinden bu zamana kadar 1850 yıl (1979 - 32 yaşı çıkarılırsa 1947 yılı) geçtiği halde onun yemeğe ve içmeğe ihtiyacı olmaması da bunu teyid eder. Kezâ Kur'an-ı Kerîm'in **«El-Nisâ»** sûresinin 157. ci âyetinde, **«VE MÂ KATELÛHU VE MÂ SALEBÛHU VELÂKİN ŞÜBBİHE LEHÜM», «Seni öldürüp asmadılar, onların cümlesi şüphededirler»** âyeti de onun cesediyle diri olduğunu isbat etmez. Lâkin latif hale gelerek ruhsal olarak yükseldiğini bildirir. Çünkü onun **«Ruhullâh»** olup, ruhsallığı **«EL-HÜKM-Ü LİL GÂLİP»** gereğince ruha ölüm olmayacağına **gâlibe hükmederek** ölmedi denilirse de bu Hazreti İsa A.S. nın cesedini meydana getiren unsurlarıyla ölmedi demek değildir, çünkü bu hal gerçeğe aykırı olur. Kezâ cesedini meydana getiren unsurlarıyla ölmedi demek cesedinin ölümüne delil olan âyete de karşı olurdu. Bedreddin hazretleri devamla,

«800 Hicrî yılında bir gece rüyâmda iki adam Hazreti İsa'nın cesedini elleriyle tutup bana gösterdiler ve böylelikle onun ölmüş olduğunu, kendi lisânı halleriyle bildirmek istediler, demiştir. (1)

ÖLMÜŞLERİN DİRİLMESİ

ve

CESETLERİN HASRİ

Vâridat: (Ve haşr-ul escad alâ ma yezamil avaâlimi....» (Lâkin.... min nev'il insanı sümme yetevveledi insânı min turabin bilâ ebbin ve ümm....)

---

(1) Kişisel düşüncemize göre Hazreti İsâ'nın tekrar yeryüzüne inişi (Şam şehrindeki Akminâreden) bir misâldir. Bugüne kadar kaç kişi **«Ben İsâ'yım»** diye indiğini söylemişse derhal tedibedilmiştir.

Gerçek olan Hazreti İsâ'nın manevî olarak yeryüzüne inmesidir ve **Vahdet** (bir Tanrı) ve **Hakikatı Muhammediyyenin** (Das Wesen Muhammeds) tüm insanlık tarafından bilinmesi ve anlaşılmasıdır. Hazreti İsâ'yı Allâh'ın-oğlu ola-

Herkesin sandığı gibi cesetlerin haşrı, yani ölmüşlerin tekrar dirilip mahşere çıkması imkânsızdır. Meğer ki bir zaman gelsin de dünyada insan cinsinden hiç bir kimse kalmasın. Ondan sonra anasız ve babasız topraktan bir insan doğsun ve yine birleşme yoluyla doğumlar başlasın.

Merhum Darülfunun müderrislerinden ve Şeyhülislâm Musâ Kâzım Efendi'nin kendisinin yaptığı «**Vâridat**» tercemesinin bu kısımdaki notunu önemli olduğundan veriyoruz:

«Hakkal Yakîyn mertebesine henüz ulaşmamış olan süluk erbâbı dâima ruhaniyyetle uğraştıklarından, cismâniyyete aslâ değer vermediklerinden, cesetlerin haşrını da şiddetle inkâr ederler. Bunlara Ârifler denilir, henüz kemâliyete erememişlerdir. Şeyh Bedreddin de bunlardan biri olduğundan, cesetlerin haşrını inkâr etmiştir» demiştir.

ÂLEMLERİN BAŞLANGICI

ve

KIYÂMET

Vâridat : (Hazret-il hakkıl ceberuyyeti lâ zamâni.... li-ennez-zemâni lem yekün sümme mevcûden....)

---

rak tanıyan Hıristiyân âlemi, bugün İslâm'ın parıldayan nûru karşısında saygı ile eğilmekte ve Allah'ın indindeki yeğâne dinin «**İslâmiyet**» olduğunu idrâk etmeğe başlamıştır.

Bir yandan Amerikalıların İsmail Hakkı Bursavi'nin Kur'ân tefsiri «**Ruhul-Beyân**»nını incelemeğe başlamaları ve Muhiddin Arabî'nin «**Fütühatı Mekkiyye**» ve «**Fusus-ul Hikem**» mi (FUSUS AL HIKAM) adıyla terceme etmeleri, diğer yandan İslâm dünyasının büyük şehirlerinden toplanan birer nusha Kur'ân-ı Kerîmlerin bir ilim heyetince incelemeleri ve hiç birinde, diğerlerine nazaran bir değişiklik bulmadıklarını açıklamaları ve ayrıca Hazreti Mevlân'a ve Hacı Bektaş Velî'nin düşüncelerine ve anma törenlerine ilgi göstermeleri ve daha buna benzer bir çok misâllerden anlaşılacağı üzere, artık Hakikatı Muhammediyye'nin ve Tanrı'nın Vücud Birliği inancının en uygun bir inancın «**Müslümanlık**» olduğunu ortaya koyar.

İşte bütün bunlar bize, Hazreti İsâ'nın manevi olarak çoktan yeryüzüne indiğini ve kendisine asılsız isnadlarda bulunanlara etkisini göstermektedir. Zaten Kur'ân'da bir çok âyetler: «**Sizler bunu düşünesiniz**», «**Tam akıllar için bunlar delillerdir**», «**Aklı eren milletler için bu misâllerde ibretler vardır**» şeklinde son bulmakta ve **İslâmiyetin**, Hıristiyanlık gibi bir nakil dini değil, **bir akıl dini** olduğunu açıkca bildirmektedir (Bilginer).

Âlem, salt olarak cins, nevi ve şahsiyetle kadîmdir, yani başlamıştır, hudusu, yani sonradan peyda olması zâtî olup zamana bağlı değildir. Zirâ zaman hiç bir vakit mevcut, yani var olmadı.

Hazreti Resûlün (S.A.V.) zamanında bazı kimseler deccal ve kendi anlayışlarına göre kıyâmete, Dabbetül' arz ve benzerlerine yorumlar yaptılar ve bunların kendi zamanlarında olacağını beklerlerdi. Sonradan gelenler de bunları hep beklediler. Hatta bazıları Hicrî 800'de olacağı üzerinde durdular. Bazıları zuhur edecek şeylerin İmâmı Mehdî'nin zamanında olacağını ve bunların da hicrî 700 - 800 arasında zuhur ederek, onun Velîlerin sonuncusu olacağını bildirdiler. Halbuki şimdi hicretin 800.ci yılını bitirdik (Bugün hicrî 1399) hâlâ onların hayâl ettikleri olmadı. Daha aradan binlerce yıl geçse bile, yine onların sandıkları şeyler ve cesetlerin haşrı meydana gelmiyecektir.

Vâridat: (A'lemi ennel kiyâmete indel-ekâbir hiye zuhuruz-zât ve inkırazı saltanat-is-sıfâat....) (Min mâte fekat kâmet kiyâmete vel-haşri iâde tel-misil....)

Bil ki, ekâbir dediğimiz büyükler nezdinde kiyâmet saltanatı, sıfatların yok olmasından ve zâtın zuhurundan ibârettir. İstersen sen, ölen kimsenin kiyâmeti kopmuştur de; haşir de yukarıda daha önce açıklandığı gibi, cesetlerin misillerinin iâdesidir.

Mamafi bir zaman gelip insan nevinden hiç kimsenin kalmaması, sonra yine babasız, anasız bir insanın topraktan meydana gelerek, bu insandan birleşme yoluyla insan cinsinin hâsıl olması mümkündür.

Seyyid Muhammed Nûrul Arabî Hazretleri Şeyhül Ekber Muhiddini Arabî'nin **«Fususul Hikem»** kitabından buna dair açıklamasını vermiştir:

«Allâh, âlemi bir cesed gibi yaratıp, âdemi ona ruh yaptı. İnsânı Kâmil âhirete göçünce işte o zaman gerçek kiyâmet kopar, mamuriyyet de âhirete geçer.

Hazreti Resûlü Zîşân (S.A.V.) efendimiz de bu hususta:

«Yeryüzünde Allâh, Allâh diyen bir kimse bulundukça, yani kavlen şuhuden (inanarak ve görerek Allâh Allâh deyen) deyen bulundukça kiyâmet kopmaz» buyurmuştur.

Şeyhül Ekber devamla; «Allâh insanın nefsinde konuşan nefsini ayni maksut yaptığı gibi,, âdemi de âlemin maksudu kıldı. Bunun için dünya, âdemin yokluğuyla harap olur ve mamuriyet âhirete geçer. Dünyâ, insanın

kendisinde bulunmasıyla kalıcıdır. Evren onunla gelişir ve ona hizmet eder. Âdem âhirete göçünce gökler dalgalanır, dağlar yürür, dünya parçalanır, yıldızlar dağılır, güneş kararır, böylece dünyadaki mamuriyet âhirete geçer» der.

İKİNCİ BÖLÜM

EZÂN-İ MUHAMMEDÎ ŞERHİ

Seyyid Muhammed Nûrul Arabî

BİSMİLLÂHİRRAHMÂN-İR-RAHÎYM
«Rahman ve Rayîym olan Allâh'ın adıyla»

Yüce Allâh'a ham-ü senâlar olsun ki, Peygamberimiz Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V.)nın bir müekked sünneti olmak üzere İslâmiyyette beş vakit namazlarda Ezân-ı Muhammedî okunması âdet olmuştur. Ezan günün belirli beş vaktinde Müslümanları namaz kılmak için câmiye davet etmek ve **Allâh'ın her an vukubulan Tecellîlerini bildirmek** için okunur.

Allah'ın tecellîleri üç kısımdır:

1 — **Allah'ın cemâlî olan eserlerinin Tecellîleri**
(Tanrının güzel eserlerinin görünmesi)

2 — **Allah'ın celâlî olan sıfatlarının Tecellîleri**
(Tanrının büyüklüğünü gösteren nitelikleri)

3 — **Allah'ın zâtının kemâllerine ait Tecellîleri dir.**

Ezân-ı Muhammedî'yi okuyacak olan müezzinin yüksek bir yere çıkarak okuması Peygamberimizin bir sünnetidir. Müezzin, Allah'ın Zâtının bir mazharı olan kıbleye doğru dönerek ezânı okumaya başlar:

Önce ikişer defa **«ALLÂH-Ü EKBER», «Tanrı Yücedir»** der. Anlamı: **Birincisi,** Allâh'ın tecellî vukubulan eserlerinde kayıtlı olmaktan münezzehtir, O çok büyüktür (Allâh bağımlı olmaktan sakındırılmış, kusur ve noksanlardan pâktir) demektir. **İkincisi,** Allah'ın sıfatlarındaki tecellîlerin-

de kayıdla olmaktan münezzehtir, çok büyüktür ve Allah hiç bir tecellî ile kayıtlı değildir, belki her bir tecellîsinde zâtıyle tecellî eder (1).

Bundan sonra İslâm'ın beş şartından biri olan **«Şahâdet»** kelimesinin ilk kısmı: **«Eşhed-ü en lâ İlâh-e illallah», «Şahâdet ederim, Allah'tan başka ibâdete lâyık İlâh yoktur»** iki defa okunur. Bunun sebebi: Eserleri ve sıfatlarıyla görünen ancak Allah'tır, O'nun kudretidir, zâtıdır demek içindir. Cenâbı Hak buna delil olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Bakara»** sûresinin 115. ci âyetinde; **«VE LİLLÂH-IL MEŞRİK-U VEL MAGRIB-U FEEYNEMÂ TÜVELLÛ FE-SEMME VECHULLÂH-İ», «Meşrık da Allâh'ındır, Magrıb da. Hangi yöne dönerseniz dönünüz, Allâh'ın yüzü, yani zâtı oradadır,»** buyurmuştur. Yüzünüzü her ne tarafa çevirirseniz Allah'ın yüzü, yani zâtı ve kudreti oradadır. İşte Müslüman şahâdet kelimesiyle Allah'ın eserlerinde ve sıfatlarında temiz zâtını ve kudretini görerek O'na inanıyorum der.

Bundan sonra Şahâdet kelimesinin ikinci kısmı:

«Eşhed-ü enne Muhammeden-Resulullâh», «Şâhadet ederim, Muhammed Allâh'ın Resulü, yani elçisidir» iki defa okunur.

Bunun birinci defa okunması; Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V.) nın Tanrı eserlerinin, ikinci defa okunması da Tanrı sıfatlarının ancak Hazreti Muhammed'in nurûyla görünmesine işâret olunmaktadır (2).

---

(1) Allah her an yeni bir tecellî ile tecellî eder, zirâ bir anda iki tecellî olmaz. Esasen Allah'ın isimlerindeki görüntülerinin tek oluşu bunu isbat eder. Her görünende Allah her an yeni tecellîlerdedir, hiç bir mahlûk diğerine benzemez. Bu hal Allah'ın itlâk-ı hakiki ile mutlak olduğuna inandırıcı bir beyânı ve kesin bir hüccetidir. Kur'ân-ı Kerîm'in Kâf suresinin 15. ci âyetinde:

«EFE AYÎNÂ BİL-HALK-İL EVVEL-İ BEL HÜM FÎ LEBS-İN MİN HALK-İN CEDİYD-İN», «Halk her an yok olur, var olur, Allah'ın her anda yeni bir tecellîsi olur» buyurulmuştur. İki anda bir tecelî olmaz veya bir anda iki tecellîsi olmaz, olursa hasılı tahsil, yani bunun meydana gelişinin sebebinin bilinmesi gerekir. Yüce Allah her şeyden münezzehtir.

(2) İlk yaradılan nur, Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V. Efendimizin nurudur. Bu husus şerefli hadislerinde: **«Evvel-e mâ halak-allâhi nûrî», «İlk önce Allah benim nurumu yarattı»** şeklinde bildirilmiştir. Keza **«Benim nurumla birlikte, benim ruhum, benim aklım ve kalem yaradılmıştır»** buyurulmuştur. Bunun dördü de birdir ve **«Hakikat-ı Muhammediyye»** dir. (Bilgıner).

Bunu takiben Müezzin, sağ tarafına doğru dönerek iki defa:

«Hayye ales-salâh», «Namaza gelin ve namazın kılınması için toplanın» diye okur.

Bunun iki defa okunmasının sebebi; Biri asârda kalan mü'minleri Allah'ın sıfatlarını (niteliklerini) görmeğe, ikincisi de Allah'ın zâtını görmeğe çağrıdır. Namaz mü'minlerin mi'râcıdır. Bu sebepten namaza **«Salât»** denildi.

Salât, demek Arabça sözlükte ileride olanın geriden gelene derler. Peygamber Efendimizin şerefli bir hadislerinde:

«İnn-Allâh-e fî kible-tel musallî», «Allah namaz kılanın kiblesi yönündedir» buyurulmuştur. Anın için namazda yapılan secde ancak Allah'a olur, mihrâba ve Kâbe'ye olmaz. Kibleye doğru yönelmemiz bize emir olunmasından dolayıdır (1).

Müezzin ezana devamla sol tarafına yönelir ve iki defa **«Hayye alel felâh», «Felâha, yani kurtuluşa gelin»** diye okur. **Birinci okunuşta**; Tabiat mertebesinden kaçmak üzere insanları namaza çağırır. Bu çağrı dünyâ uğ-

---

(1) Allah'ın hoşnutluğu için namaz kılan kişinin secdesinde insan gözlerini açmalıdır, zirâ secde Allah'ı müşâhede makamıdır ve insanın Tanrısına yaklaştığı en yakın yerdir. Bu sebepten namazın her rekâtının ilk secdesinde üç defa «Subhâne Rabbiyelazîym», **«Yüce Rabbim seni tesbih ederim»** der. Yapılan secdenin secde-i tahkîk olması için ayrıca: **«Allah'ım, tüm fillerim, sıfatlarım ve vücûdum senindir»** diyerek başını kaldırır ve rekâtın ikinci secdesinde tekrar üç defa «Yüce Rabbim seni tesbih ederim, yani anarım» der. Ve **«Allah'ım senden dileğim, bende zerre kadar varlık kalmasın, tüm işlediklerim, niteliklerim ve vücûdum senindir»** diyerek secdelerini tamamlar. Burada önemli olan bunun sözlerle değil, bu idrâkin içinde olmaktır (Bilginer).

Bu hususu Hacı Maksud Efendi «Hulûsi Divânı»ndaki şiirlerinde:

«Secde-i tahkik odur kim, halkı hep fânî göre,
Lemha içre küds-ü alâya uça ol Zülcenâh.

Ey **«H u l û s i»** secdeden başın ayırma bir zemân,
Mahrem-i Hak ol, ki vech-i dâima olsun mübah».

diyerek terennüm ederler.

M. Sadettin Bilginer, ALLAH ve İNSAN 1977 sahifa 217.

raşılarından bir an kurtulmak, saadete, selâmete, erdemliğe erişmek üzere namâza gelin demektir. **İkinci defa okunuşta;** Nefislerinizin kötülüklerinden kurtulmak üzere **«Siz insanları namaza çağırıyorum, haydi gelin»** demektir.

Bundan sonra müezzin; **«Allâh-ü Ekber», «Allâh-ü Ekber», «Allâh yücedir, Allâh yücedir»,** yani Allâh çok büyüktür diye okuyarak, Allâh'ın büyüklüğünü bir defa daha tekrarlar. Bununla Allâh'ın görünen sıfatlarında kayıtlı, yani bağlantılı olmadığını, her bir eser ve sıfatlarında kayıtlı olan ancak Allâh'ın zâtıdır ve her eser O'nun birliğine işâret eder der.

En sonunda ezanı bitirirken, Allah'ın vahdâniyyetine (Birliğine) işâret eder, şâhid ve meşhuda lüzum kalmaksızın dâimâ görünen Allah'ı anmak üzere bir defa da **«Lâ İlâh-e İllallâh», «Allâh'tan başka ibâdete lâyık İlâh yoktur»** sözleriyle ezânı Muhammediye ye sona erer (1).

«Vallâh-ül Hâdî. «Doğru yolu ancak Allah gösterir.»

---

(1) Sabah namazlarının ezânında **«Hayye alel felâh»** dan sonra, ayrıca iki defa **«Essalât-ü hayr-ün min-en-nevm», «Namaz uykudan hayırlıdır»** sözleri eklenir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MURŞİD-ÜL UŞŞAK

(ÂŞIKLARIN MÜRŞİDİ)

ESİRGEYEN, BAĞIŞLAYAN ALLÂH ADİYLE

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİYM

Allâha imânın üç mertebesi vardır :

Birinci mertebesi : İstidlâlîdır, yani delil ile anlayarak Allaha inanmaktır. Bunun öğrenilmesi Yakîn ilmi ile olur. Bu ilmin iki yolu vardır :

1. Yol : Misil ile delil bulma yoludur, yani kulun sıfatları **hayat** (yaşam), **İlm** (bilgi), **kudret** (güç, kuvvet), **irâdet** (istek, arzu), **semi** (işitme), **basar** (görme), **kelâm** (söz söyleme, konuşmâ) sıfatları delil kılınıp misilleri, yani benzerleri Hak'ka isbat olunur. Zirâ sanat, onu yapan sanatkâr ile görünür. Nitekim bu hususa Hazret-i Resulû Ekrem'in (S.A.V.) şerefli hadisi :

«İnnallâhe teâlâ halka âdeme alâ sûretihi», «Allâh âdemi kendi sureti (kemâl sureti, manevî sureti) **üzere yarattı»** şahittir, yani **Allâhü teâlâ sîreti üzere âdemi** (insanı) **yarattı.** Burada sîreti demek, Allâhın sıfatları olup, hayat, ilm, kudret, irâdet ve başkaları gibi. Lâkin kulun sıfatları cüz'îdir ve gayri müessiredir, yani çok küçük ve etkisi kendinden olmayan sıfatlardır, hâdislerdir, yani sonradan meydana gelmişlerdir.

Hak'kın sıfatları kadîmdir, müessiredir, külliyedir, yani ezel'îdir, etkilidir, tümeldir. Kula nisbet ile izâfetleri vardır. Fekat esasında hepsi birdir. Meselâ, kudret sıfatı Hak'ka ve halka nisbet olunmayınca kadîm ve hâdis

olarak hükmolunmaz. Sıfatlar ancak Hak'ka nisbet olunmakla etkili olurlar. Diğerlerini de buna göre kiyas edip karşılaştırınız.

2. Yol: Zıtlarla, yani karşıtlarla delil bulma yoludur. Bu hususa Kur'ân-ı Kerîm'in **El-Şûrâ»** sûresinin 11. ci âyeti :

«LEYSE KEMİSLİHİ ŞEY-ÜN....», «Onun hiç bir misli yoktur, yani hiç bir şey Hak'ka benzemez» şâhittir.

Meselâ, kul âciz, muhtaç, fânî ve hâdisdir, yani kulun elinden hiç bir şey gelmeyen, Tanrısına ihtiyacı olan, geçici ve sonradan meydana gelen bir yaratıktır. Hak teâlâ Hazretleri ise, kâdir, müstagnî, kadîm ve bâkîdir, yani Allah her şeye gücü olan, hiç bir şeye ihtiyacı olmayan, ezelî ve kalıcı olan tek salt varlıktır.

Bu istidlâlî imân ile mü'min olanlar mabudlarını hayâllerinde iycâd eylediklerinden kendileri birer surettirler, lâkin imânlarında mazurdurlar, fekat Allahın indinde de makbuldürler. Zirâ aklın son derecesi budur. Bunlar hakkında Allâh Kudsî hadisle :

«Mâ vesiânî ardî velâ semâî velâkin vesianî kalbi abd-il mü'min», «Hiç bir yere sığmam, yani göklere ve dünyaya sığmam, ancak mü'min kulumun gönlüne sığarım» buyurmuştur. Zirâ gönlün sığdırdığı suret hayâldir. Bu hayâl bile Allâhın tecelllerindendir. Bunların tenzihleri teşbih oldu ve itlakları takyîd oldu, yani kulun sıfatları görmesi teşbih oldu, bunları Hak'ka bağlı kılması da şarta bağlandı demektir.

Allâh'a imânın ikinci mertebesi : «İlmel yakîn mertebesidir, yani yakîn ilmi ile bilinen bir mertebedir. Bu dahi bir Mürşidi Kâmilin nefesiyle Tevhid makamlarını zevk etmekle olur.

Tevhid makamları yedidir : Bunların üçü **«Fenâ Fillâhtır»**, yani Hak'da yok olmakdır.

Fenâ makamlarının birincisi:

1 — **Tevhidi Ef'al.** (Fiillerde toplam birliği)

2 — **Fenâi Ef'al.** (Fiillerde yokluk)

3 — **Tecelli-i Ef'al.** (Fiillerin tecellîsi)

Bu makamlarda sâlik olan kişi, hissen, ve aklen ve hayâlen idrâk eylediği bütün fiillerini hazreti maşûka (Allâha) nisbet edip, fiillerin, âyînesinden hazreti maşûku (aşık olduğu Allâhı) zikrederek kendisinde istiğrak hâsıl olsa. Hatta bir kimse onu döğse, kendisini döğeni Allâha nisbet edip, döğenin suretine nisbet etmeye. Burada sâlik için **«Lâ fâile illâllâh», «Allahtan başka fâil, yani yapan, işleyen yoktur»** sonucu hâsıl olur.

Fenâ makamlarının ikincisi :

1 — **Tevhidi Sıfat.** (Sıfatların toplam birliği)

2 — **Fenâi Sıfat.** (Sıfatlarda yokluk)

3 — **Tecelli-i Sıfat.** (Sıfatların tecellîsi)

Bu makamlarda sâlik olan kişi, his ile, akıl ile, hayâl ile idrâk eylediği bütün sıfatlarının kemâlini hazreti maşûka nisbet edip, sıfatların âyînesinden dahi hazreti maşûku râbıta alıp, maşûkunu zikrederek kendisinde istiğrak hâsıl ola. Burada sâlik için **«Lâ mevsûfe illallâh», «Allahtan başka sıfatlanan yoktur»** sonucu hâsıl olur.

Fenâ makamlarının üçüncüsü :

1 — **Tevhidi Zât.** (Vücûdların toplamı birliği)

2 — **Fenâi Zât.** (Vücûdların yokluğu)

3 — **Tecelli-i Zât.** (Vücûdlarda Zâtın tecellîsi)

Bu makamlarda sâlik olan kişi his ile, akıl ile ve hayâl ile gerek fiilleri, gerek sıfatları Zât âyînelerinde Allahın vücûdunu râbıta alıp, bütün eşyâyı Hak'kın bir vücûdu olarak düşünüp kendisinde istiğrak hâsıl ola. Burada sâlik için **«Lâ mevcûde illallâh», «Allâhtan başka mevcûd yoktur»** sonucu hâsıl olur ve böylece o kişide sekri tâm denilen tam olarak manevî sarhoşluk meydana gelir. Vahdet ile kesret denilen çokluktan o sâlik mahcup olur. Hatta kendisine bu çokluk nedir diye sorulsa, soruya cevap vermez.

İşte sâlikin bütün bu **«Fenâ makamlarını»** zevk eylemesinden sonra sarhoşluğu gidip, kendine gelerek ayılmasıyla Tevhidin artık **«Bekâ Billâh»**

«Allahta bâkî olma» makâmına dahil olur. O zaman sâlik **«Hazarât-ı hamse-I İlâhiyye»**, «Beş Tanrısal Hazret» olan :

1 — **Hazret-il Gayb** (Gayb hazreti) Mukaddes zâtın zuhuru olmayan Lâ taayyün mertebesi.

2 — **Hazret-il Lâhût** (Lâhut hazreti). Zât âlemi lâhuttur.

3 — **Hazret-il Ceberût** (Ceberût hazreti). Ruhlar âlemidir.

4 — **Hazret-il Melekût** (Melekût hazreti). Melekler âlemidir.

5 — **Hazret-in Nâsût** (Nâsût hazreti). Dünyâ nâsuttur, hepsi birbirlerini, birbirlerinin mazharı, yani görüntüsü olduğunu müşâhede eder. Burada hulûl ve ittihad, yani (Rab ile kulun) girme ve birleşmesi yoktur.

Allaha imânın üçüncü mertebesi : Hakkal yakîn mertebesidir, yani **Hakkın ilmi** ile bilinen bir mertebedir.

Hakkal yakîn makamları dörttür :

1. Makâm : Sâlikin vahdet şuhûdu kendisinde gâlip olmaktır. Buna **«Makâmı Cemi»**, (Toplam makâmı) denir ve seyril muhibbî, yani seven kişinin ilerleyişi makâmı derler. Bu makamda kudsî hadiste :

«İnnallâhe yekûlü alâ lisâne abduhû semi-Allâhü-limen hamîde», «Allâh kulunun lisânından söylediği şükrü işitti» vârid olmuştur. Ve bu makâmın lisânı **«Mâ reeyte şey'en illâ ve reeyt-Allâh, kiblehû,** «Kible yönünde **Allâhtan başka şey görülmez»** dir, vârid oldu.

2. Makam : Görünenlerin çokluğundaki görme hali sâlikte fazla olur. Bu makama **«Hazretil Cemi», (Toplamın hazreti)** makâmı denir. Ve seyri mahbûbî, yani sevgilide ilerleyiş makâmı da derler. Bu makâmda kudsî hadiste :

«Lâ yezâlül abdi yetekarrebü illâ bin-nevâfil-ü hattâ ehabbehu heizâ ahbebtuhû küntü semia hül-lezîy yesmau bihî ve basaruhül-lezîy yabsuru bihî ve lisânu-hüllezîy yaptiku bihî ve yedehüllezîy yaptışu bihâ ve recele-hülletiy yemşî bihâ», «Kulum emrettiğim farzlardan sonra nâfile ibâdetlerle

bana yaklaşır, onu severim. Kulumu sevince, kulağındaki işitmesi benimdir, gözündeki görmesi benimdir, lisânındaki konuşması benimdir, elindeki tutma gücü benimdir, ayağındaki yürüme gücü benimdir, kalbindeki düşünmesi benimdir. Kulum bu halde bana duâ ederse, duâsını kabul eder ve benden isterse veririm» **varid oldu.**

3. **Makâm :** Hem kesret mezâhir, yani çoklukta görünenler, hem de vahdet mezâhir, yani vahdette görülenleri bir görüşte görmektir. Bu makâma **«Cemül Cemi»,** (Toplamın toplamı) makâmı ve **«Kâbe Kavseyn»** makâmı denir. Bu makâmda Kur'ân-ı Kerîm'in **«El-Hadîd»** sûresinin 3. ncü ayeti :

«HÜVEL EVVEL-Ü VEL-ÂHİR-Ü VEZ-ZÂHİR-Ü VEL-BÂTIN-Ü....», «İlk O' dur, son O'dur, görünen O'dur, gizlide olan O'dur» vârid oldu. Bu makâmın lisânı :

«Mâ re-eyte şey'en ve re-eyte Allâh», «Hiç bir şey görmem, ancak Allahı görürüm» dür.

4. Makâm : Vahdeti ve kesreti fânî edip, yani vahdeti ayni kesret ve kesreti ayni vahdet görmektir. Bu makam **«Ahadiyyet-ül Cemi»** (Toplam Ahadiyyet) makâmıdır.

Bu makam için Kur'ân-ı Kerîm'in **El-Enfal»** sûresinin 17. nci ayeti :

«VE MÂ REMEYTE İZ REMEYTE VE LÂKİNN-ALLÂHE REMÂ...» »Yâ Muhammed, yerden bir avuç toprak alıp atan sen değildin, fekat onu atan Al-Allâhı görürüm» dür.

«Mâ reeyte illallâh», «Allâhtan başkası görülmez» dir.

İşte sâlik olan kişi yukarıda açıklanan makamlardan sonra **«İmânı Tahkikî», «Gerçek inanç»** ile **«Hakkal Yakın»** e dahil olur.

Hakkal Yakîn öyle bir makâmdır ki, bu makâma ayni zamanda **«Makâmı Temkîn»** (Temkin makâmı), **«Makâmı Hitâm»,** (Son makâm) ve **«Makâmı**

İttihad», (Birleşme makâmı) derler. Bu makamda artık ne kesret ve ne de vahdet ve ne de tâ-i hitap sabit olur. Bu makâmın lisânı :

«Mâ re'yallâhü illallâh», «Allâh Teâlâ kendi kendini görür» dür.

VEL HAMDÜ LİL-LÂHİ TEALÂ ALÂ TEVFİKİHİ.

Allâhım sana şükürler eder, senden her işimizde yardım dileriz.

Seyyid Muhammed Nûrul Arabiyyül
Melâmiyyül Bedri
Ketebel fakîr Maksud Hulûsiyyül
Piriştinevî

22 Saferülhayr 1302

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİSÂLE-İ SÂLİHİYYE

(TEVHİD MERTEBELERİ)

Yazan : Seyyid Muhammed Nûr

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHİM

(Rahman ve Rahîym olan Allâh'ın adıyla)

Tevhid yoluna girecek kişi, önce İslâm dininin yüce Allâh tarafından Hazret-i Muhammed Mustafa (S.A.V.) efendimizle bize bildirilen şer'î hükümleri öğrenmeye ve tatbik etmeye çalışmalıdır. Zirâ şer'î amellerin doğru ve yanlışlıklarını bilmek, o kişinin bunları çok iyi şekilde öğrenmesine bağlıdır. Şerîat bilgisi iyice öğrenilmezse, o zaman emir olunan şer'î hükümleri hakkıyla yapmaktan geri kalınır, bu doğru değildir.

Zikir (Allâhı anma) :

Tevhid yoluna Allâhı anmakla girilir. Zikri öğrenmek için ehliyetli bir rehberin önnüe diz dize gelecek şekilde oturulur, ellerin parmak uçları birbirlerine değdirilir.

Rehber olan zat Besmele çekerek Kur'ân-ı Kerîm'den **«Enbiyâ»** sûresinin 7. nci ve **Nahil** sûresinin 43. ncü :

«FESELÛ EHLEZ-ZİKRİ İN KÜNTÜM LÂ TA'LEMUN», anlamı;

«Allahı anmanın keyfiyetini (nasıl yapıldığını) **bilmiyorsanız, onu ehli olan kimseden sorup öğreniniz»** âyetini okur ve şu açıklamayı yapar :

Zikir (Allahı anma) yüksek sesle veya gönülden sessizce her nefes alışta üç defa : Allah, Allah, Allah diye yapılır.

Bir de üç defa Allah dedikten sonra nefesi (solunumu) bir süre içeride tutarak yapılanı vardır ki, buna Hapsi Zikir denir.

Allahı sürekli olarak anmakla, böylece Tanrıdan gâfil olunmıyacaktır. Kişi her ne işle meşgul olursa olsun, yaptığı gördüğü, söylediği, konuştuğu, yürüdüğü, oturduğu zaman dâima Allah ismini anacaktır. Bu zikrin, yani anmanın sayı ile bir sınırlaması yoktur. Esasen bu husus Kur'ân-ı Kerîm'in başka bir âyetinde : **«ALLÂHI ÇOK ANINIZ»** emriyle bize açıkca bildirilmiştir.

Tevhidi Efal :

Tevhidi Efal, yani fiillerin birliği, Tevhid mertebelerinin birincisidir. Bu makamda gerek sizden, gerek suretler denilen çevrenizde görünen, meselâ bulut bir suret, dağlar birer suret, hayvanlar birer suret, insanlar birer surettir, bunlardan çıkan fiillerin, yani işlerin cümlesi Cenâb-ı Hak'kındır.

Bu makamın ebedi odur ki, işlerin cümlesinin Allahın olduğunu bilmekle beraber, iyisini Allahtan, fenasını kendi nefsimizden bilmektir. Zirâ yapılan işlerin iyiliği ve fenalığı bize nisbetledir, Hak'ka nisbet olundukları zaman cümlesi hayırdır ve günâh olarak isim almaktan münezzehtir. Bu sebeble Ehlullah fiillerin cümlesini Hak'ka verir, yine de Allah kötü yaptı denilmez, zirâ kötü ismini iycad eden nisbettir. Eğer işin kula nisbeti olmamış olsa, o işin iyiliği ve fenalığı tayin olunamaz.

Tevhidi Efal mensubunun zikir esnasında rabıtası, yani bağlantısı : **«LÂ FÂİLE İLLALLÂH», «Allahtan başka fâil yoktur»** sözüdür.

Tevhidi Efal mertebesine dair Kur'ân-ı Kerîm'de delil :

«El Saffat» sûresinin 96. ncı :

«VALLÂH-Ü HALAKAKÜM VEMA TA'MELÛNE», «Sizi ve yaptıklarınızı Allâh yarattı» âyetidir.

Bir daha delil :

«VE HAMELNÂKÜM FİL BERRİ VEL BAHRİ», «Sizi gerek karada ve gerekse denizde hâmil oldum, taşıdım» âyetidir.

Böylece kulun fiilleri, Hak'kın fiillerinde fânî ve müstehlek olur.

Tevhidi Sıfat :

Tevhidi Sıfat, sıfatların birliği, Tevhid mertebelerinin ikincisidir. Bu makamda, Hayat, İlm, İrâde, Kudret, İşitme, Görme, Söz söyleme sıfatları Allâhındır. Diri olan Allâhtır, bilen Allâhtır, irâde eden Allâhtır, Kudret sâhibi Allâhtır, işiten Allâhtır, gören Allâhtır, söyleyen Allâhtır.

İşte kişi zevken bilecek ki, bu sıfatlarla, niteliklerle sıfatlanan ancak Allâhın zâtıdır. Bu sıfatlar insana birer ayna olup, bu aynalarda esas sıfatlanan görülecektir. Bütün bu sıfatların Allaha mahsus olduklarına dair Kur'ân-ı Kerîm'de deliller vardır.

Hayat Sıfatı :

«ALLÂH-Ü LÂ İLÂHE İLLÂ HÜVEL HAYYÜL KAYYUM», Anlamı :

«Hayat ibâdete lâyık olan ancak Allâha mahsustur ve eşyâda görünen hayat Hak'kındır».

İlm (bilgi) sıfatı :

«KUL İNNEMEL İLMÜ İNDALLÂH», Anlamı :

«Söyle yâ Muhammed, yalnız Allâh ilm sâhibidir». Diğeri :

«VALLAH-Ü YA'LEMÜ VE ENTÜM LÂ TA'LEMUN», Anlamı :

«Allâh bilir ve ondan başka kimse bilmez».

Kudret (Güç ve kuvvet) sıfatı :

«İNNEL KUVVET-E LİLLÂHİ CEMÎAN», Anlamı :

«Bütün kuvvet Allâhındır». Buna ait şerefli hadis :

«VELÂ HAVLE VELÂ KUVVET-E İLLÂ BİLLÂHİL ALİYYİL AZİYM», «Kudret, kuvvet (güç) hepsi Allâhi aziymüşşânındır.»

İrâde (istek) sıfatı :
(El-Kasas) suresi âyet 68 :

«VE RABBÜKE YAHLUKU MÂ YEŞA-U YEHTÂRU MÂ KÂNE LEHÜMÜL HİYERETÜ», «Ve senin Rabbın dilediğini yapar, ve yaptıklarında muhtardır»

İşitme ve Görme sıfatları :

«VE HÜVES SEMÎ-ÜL BASÎR», «Ve her şeyi işiten ve gören Allâhtır».

Kelâm (Söz söyleme) sıfatı :

Kur'ân-ı Kerîm Kelâmullahtır, yani Allâh kelâmıdır.

Tevhidi sıfat mensubunun zikir esnasında bağlantısı : **«LÂ MEVSÛFE**

İLLALLÂH», «Sıfatlanan ancak Allâhtır, Allâhtan başka sıfatlanan yoktur» sözleridir.

Tevhidi Zât :

Tevhid mertebelerinin üçüncüsü Tevhidi Zâttır. Vücûd Hak'kındır, başka bir şeyin vücûdu yoktur.

Bu makama delil Kur'ân-ı Kerîm'in **El-Kasas** suresinin son âyetidir. :

«KÜLLÜ ŞEY-İN HÂLİKÜN İLLÂ VECHEHU», «Allâhın zâtından başka her şey helâk, yani yok olucudur». Diğer bir âyet :

El-Rahman suresinin 26. ve 27 nci âyetleridir :

«KÜLLÜ MEN ALEYHÂ FÂN». «VE YEBKÂ VECHÜ RABBİKE ZÜL CELÂL-Ü VEL İKRÂMİ». Anlamı :

«Her şey yok olucu ve geçicidir, ancak Allâhın zâtı fânî, yani geçici değildir». Yani eşya madumdur, yoktur, vücûdları yoktur. İşte var olan ancak Haktır, başkasının vücûdu yoktur.

Tevhidi Zât makamının zikir esnasında bağlantısı :

«LÂ MEVCÛDE İLLALLÂH», «Allâhtan başka mevcûd yoktur»; sözleridir.

Şimdiye kadar yukarıda açıklanan bu üç Tevhid Mertebesini zevk eden ancak Ehlullahtır ve bunlara kezâ Ehli Fenâ da denir. Bu makam sâhipleri aynı zamanda Ehli Velâyettir.

Ehlullah Hak'kın efaline, sıfâtına ve zâtına ârîf olan kimselerdir. Bu gibi kimseler kendi fiillerini, sıfatlarını ve zâtı olan vücûdunu, Hak'kın zâtında, Hak'kın sıfatlarında ve Hak'kın fiillerinde fânî olmuş ve kendisinde zâhir olan fiiller sıfatlar ve zat Hak'kın olduğunu keşfetmiş olan kimseler olup Velîlerdir.

Bunlar hakkında âyeti Kerîmede :

«ELÂ İNNE EVLİYÂ-ALLÂH LÂ HAVFÜN ALEYHİM VELÂHÜM YAHZENUN» Anlamı : **«Veliler Allahtan korkmazlar ve hiç bir şeyden mahzun da olmazlar»** buyurulmuştur.

Tevhidi Zât mertebesi ile Tevhidin Fenâ mertebeleri son bulur.

Cem Makâmı (Toplam makamı) :

Tevhidin dördüncü makamı Cem makâmıdır ve Bekâ mertebelerinin ilkidir. Bu makamda kişinin kuvvetlerinde Hak'k zâhir olur, kendisi bâtın olur, yani Hak zâhir, halk bâtındır. Bu makamı bildiren Kur'ân-ı Kerîm'in :

«İNN-ALLÂHE BASİRÜN BİL-İBAD», **«Kullarından gören ancak Allâhtır»** âyetidir.

Keza bu makamı bildiren Hazreti Resûlün :

«İnnallah-e yekûl-ü bi-lisân-i abduhû semi-allâhü limen hamide», «Kulunun lisânından söyleyen, işiten ve şükreden Allâhtır» şerefli hadisidir.

Bu makamda eşyâ Hak'ta bâtın olur. Şöylekİ;

Eşyâ, Ekvân, yani kevinler denilen tüm evrenin suretleridir. Bu ayni zamanda bir insanın gözlerini yumduğunda eşyânın suretleri zihinde bâtın olduğu gibidir, yani eşyâ Allâhın ilminde bâtın olur, Zâtullâh zâhir olur.

Bu makam sâhipleri eşyâya baktıklarında, Tanrısal suretlere bakarak, her ne hükümler zâhir olursa, cümlesini Hak'ka isnad ederler. Bunu bildiren Kur'ân-ı Kerîm'in :

«İNN-ALLÂHE VE MELÂİKETEHÛ YUSALLÛNE ALEN-NEBİYY», **«Allâh ve Melekleri Nebiî Zîşân üzere salat eder»**, yani **«Tanrısal sıfatları icra eden Haktır»**. Diğer bir âyet :

«ŞEHİD-ALLÂHÛ ENNEHÛ LÂ İLÂHE İLLÂ HÜ», anlamı : **«Allâh şahâdet eder ki, kendinden başka ibâdete lâyık Tanrı yoktur ve O her şeyi zâtıyla kaplamıştır»** âyetleri bunu bildirir.

Tevhidin bu makamı gerçekte makam değil, belki bir istiğrak hâlidir. Bu makam sahibi şuhûd ve zevk sebebiyle Hak kemaliyle zâhir ve eşya Zâtı Hakta bâtın olur. Bu ayni bir gölgenin vücûdu olmayıp, ancak göze bir karaltı gibi görünmesidir. Bunun gibi halkın, yani yaradılanların da gerçek vücûdları olmayıp, yalnız ilimde olan bir şeydir. Bu makama **«Kurbu Ferâiz»** de derler.

Hazretül Cem Makamı :

Tevhidin beşinci makamı Hazretül Cem'dir, Bekâ denilen İttihad mertebelerinin ikincisidir.

Bu makamda Hak bâtın, halk zâhirdir, yani bundan önce halk, yani yaradılanlar Hak'kın ilminde bâtın ve Tanrısal ilmde mahfuz (saklanmış) olmuştu. Şimdi o ilmde olan isimleri Hak kendi vucûdu ile ızhar edip, kendi hükmünü isimlere verip isimler izhâr eyledi ve zât hükmünü bu isimlere nisbet eylediğinden isimler zâhir ve zâtda bâtın oldu.

İşte bu makamda gören, işiten, bilen Hak'tır, lâkin kendi kuvvetleriyle. Bu makamda Hak, kulun kuvvetleri olup, kulun yaşamı Hak ile ve kudreti Hak ile ve işitmesi, görmesi Hak iledir.

Kudsî hadiste :

«Ben kulumu sevdiğim vakitte, o kulumun kulağındaki işitmesî, gözündeki görmesi, dilindeki söylemesi, elinde ve ayağındaki gücü ben olurum. Kulum benimle işitir, benimle görür ve benim ile söyler, benimle tutar ve benim ile yürür.» buyurulmuştur.

Bu makama **«Kurbu Nevâfil»** ve makam sâhiplerine **«Mukarribîn»** derler. Bunlar hakkında **«Hasenât-ül Ebrar, seyyiât-ül mukarribîn»** buyuruldu. Çünkü bu makamdan aşağı makamda olanların hasenesi (iyilikleri) bunlara nisbet olundukta seyyie (güanhlar) oldu.

Cem-ül Cem makamı (Toplamın toplamı makamı) :

Tevhidin altıncı makamı Cem-ül Cem makamıdır ve Bekâ mertebelerinin üçüncüsüdür.

Sâlik bu makamda Kur'ân-ı Kerîm'in **El-Haşir** suresinin 3. ncü :

«HÜVEL EVVEL-Ü VEL ÂHİR-Ü VEZ ZÂHİR-Ü VEL BÂTIN» âyetinin anlamı nedir? diye sorulduğunda; Cevap verir :

«Evvel benim, âhir benim, zâhir benim, bâtın benim» der.

Yahut karşısında olan surete :

«Sensin evvel, sensin âhir, sensin bâtın, sensin zâhir» diye cevap verir, ve o bu cevabında doğrudur, zirâ anın şuhûdunda Hak bu suretleri kendi vücûdu ile izhâr eylemiştir ve görünme keyfiyeti dahi indinde bilinmektedir (1).

Ahadiyyet-ülayn Makamı :

Tevhid mertebelerinde son makam **«Ahadiyyet-ül ayn»** makamıdır.

Bu makam Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V.) min makamı olduğundan, ancak **«Gavsı Â'zam»** olan zâtın mülkü olur.

---

(1) Bu makam sâhiplerinin tevhidi zevkleri Hakkı görürken halkı görmekten ve halkı görürken Hakkı görmekten mahcub olmamaktır.

Böylece kul Hakk ile bekâ ve bekâ ender bekâ bulur, ebedî hayat ve saadete mazhariyetle Tanrısal emânetleri hamil **«Hilâfet sırrı»** ile mütehakkik **bir «İnsânı Kâmil»** olur (Bilginer).

Bu makam hakkında Kur'ân-ı Kerîmde :

«VELÂ TAKREBÛ MÂLEL YETÎYME» buyurulmuştur. Yani **«Yetimin malına yaklaşılmaz».** Burada yetimin hakikatı Hazreti Resûlu Ekrem (S.A.V.) efendimizdir ve anın malı **«Ahadiyyet»** dir.

Bu makamı ancak ve bizzat Resûlüllah (S.A.V.) kendileri telkin buyurularsa zevk alınır ve illâ zevk alınmaz.

Allahümme sallî alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin ve sahbihi ve sellim.

Kitabımızı **«Tasavvuf»** a dair bir kaç sözle tamamlamak istiyoruz :

Tasavvuf ile meşgul kimsenin hikmete sâhip **«Hakîm»** olması şarttır, olmazsa o kimsenin tasavvuftan nasibi yoktur demektir.

Tasavvuf hikmettir, hikmet ise ahlâktır.

Tasavvuf ehli Kur'ân-ı Kerîm'e bağlı, onu kendisine Mürşid ittihaz etmiştir.

Tasavvufun özü, Vahdeti Vücûd dediğimiz varlığın birliği ve tek oluşu düşüncesine dayanır.

Tasavvufta **«Hakk»** diye anılan **«A L L Â H»** gelmiş gelecek, olmuş olacak biricik tek varlıktır. Bu hususu Hazreti Muhammed (S.A.V.) :

«Allâh vardır, Allâhtan başka bir şey yoktur ve halen de öyledir» şerefli hadisleriyle açıklamıştır.

Ezelî ve ebedî olan Allâh zeman ve mekân var olmadan önce vardır ve dâima var olacaktır.

Bütün iyilik ve güzellikleri, olgunlukları zâtında toplayan Allâh, **Kemâli Mutlak** (Salt varlık), **Hüsnü Mutlak, Cemâli Mutlak** (Salt güzelik) ve **Hayrı Mutlaktır.**

Allâh kendi evreninde güzelliğin bütün görüntüleriyle çevresine nur saçarken, bu güzelliği görecek göz ve aşkıyla yanacak gönüller henüz zuhûr etmemişti. Halbuki Allâh görünmek, tecellî etmek, nurunun yansımalarını görmek istemiş ve Kâinât dediğimiz E v r e n zuhûr etmiştir. Allâh, Hazreti Muhammed'in şerefli hadisiyle :

«Ben gizli hazine iken bilinmekliğimi sevdim, istedim ve halkı yarattım. Halk yalnız beni bilmek ve vechi ahadiyyetimi seyretmek için bu âleme geldi»

şeklinde bize bildirmiştir.

Evrenin var oluşu Allâh'ın varlığını tanıtmak içindir. Tecellîler ise;

Allah, adem denilen yokluğa bakmış ve **«Kün», «Ol»** sözü ile emir vermiştir. O zaman yokluğun içinden Allâh'ın varlığını belirleyen şekiller, yaratıklar belirmiş ve birer ayna olmuşlardır. İşte bu aynalardaki yansımayı gören göz **«İNSAN»** dır.

Şu halde dünya ve evren, salt varlığın yokluk aynasındaki bir yansımasından ibarettir. Bu ayni güneşin su üstündeki yansımasının güneşin gökte parıldamasına, aynadaki görüntünün aynanın önünde duran surete bağlı olması gibidir. Bu dünya ve evrenin ve içindekilerin varlığı da tek varlık olan Allah'ın tecellîsine bağlıdır. Şu görülen dünya ve içindekiler bize gerçek imiş görünen tüm varlıklar birer yansımadan ibarettir. Çok olarak gördüklerimiz, aslında ve gerçekte tektir ve tek varlığın görüntüsüdür.

Bir insanın yokluk unsurunu yenmesi, nefsini bilip yenmesine ve mânevi olarak öldürülmesine bağlıdır. Bunu Hazreti Muhammed (S.A.V.) şerefli hadislerindeki sözleriyle :

«Ölmezden önce, sizin sandığınız varlıkları içinizden atarak ihtiyâri ölümle ölünüz.»

sırrının insanda tahakkuk, yani gerçekleşmesini istemişlerdir. Bu sırrın aracı Allah sevgisi aşktır. Tanrısal aşkın etkisiyle gerçeği sezmek ve gözler ne yöne çevrilirse, Allahın zâtının güzelliğini görmek lâzımdır.

Allâh insana şah damarından daha yakındır ve göklerdeki her yıldızın nurunu saçar ve nurlandırır. Bu nur Hazreti Muhammed'in nurudur ve **Hakikatı Muhammediyedir.**

Her çiçekte, her gülümseyen güzel yüzde, her tatlı seste cemâlini gösterir. İnsan Allâh sevgisiyle dolu olarak gözlerini gönlüne çevirir, Allâh'ı orada bulursa, sonsuz huzur ve erdemliğine kavuşur, mesut ve bahtiyâr olur.

M. Sadettin Bilginer

NOT : Hacı Maksud Efendi'nin **«Mecmuatil Risâil»** adlı kendi desti hattıyla yazdıkları el yazması eserlerinden üç eseri daha bu kitabımızla birlikte sizlere sunduk. Bir hizmette bulunabildi isek mutluluk duyarız. Bu vesiyle ile kendilerini bir defa daha şükrân ve rahmetle anarız. (Müellif).

ÖNEMLİ BİR HUSUSU

AÇIKLAMA

Kitabımızın 70 ve 71. ci sahifalarının dip notunda :

Hazreti Îsâ (A.S.) mın kıyâmete yakın yeryüzüne manen ineceğine kanî olduğumuz hakkındaki düşünlerimizi arz etmiştik. Burada bu hususu daha etraflıca açıklamayı uygun gördük :

Mamundurki Hazreti Muhammed Mustafa (S.A.V.) Efendimiz bir şerefli hadislerinde :

«Her Peygamber ümmetini Deccâl ile korkutmuştur»

buyurmuştur. Şerefli hadiste geçen Deccâl kıyâmete yakın çıkacak ve yeryüzüne inecek Hazreti Îsâ tarafından öldürülecek olan yalancı bir şahıstır.

Deccâldan başka; Dâbbetül-arz, güneşin batıdan doğuşu, sarı insanların zuhuru, Çinden Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkışı, Îsâ'nın yeryüzüne inişi (Şam'daki Akminâreden) vardır.

Gerçekte ise;

Benî Esfer denilen sarı renkli insanların çıkışı, insanlardaki hayvansal niteliklerin görünmesinden ibarettir, çünkü insanlarda yaradılan önce bu sıfattır.

Ye'cüc ve Me'cücün çıkışı ise, insanlardaki kötü hal, ahlâk, düşünce ve fenalıkların görünmesi ve çıkışından ibarettir.

Deccâlın çıkışı ise; Aklı maâş sahiplerinin kibre kapılarak azamet taslamaları ve Rububiyyet sıfatıyla büyüklük iddialarında bulunması ve

dolayısıyla hazreti Îsânın yeryüzüne manen inerek, Deccâli öldürmesi ve onun hükmünü kaldırmasından ibarettir.

Sadreddin Konevî hazretleri de bu hususta:

«Deccâl, dünyanın hakikatı mazharıdır. Anın için sağ gözü kördür. Bunun gibi halen de bazı insanlar Hakkı görmezler. (Onların gözleri vardır, fekat gerçekleri görmezler. Kur'ânı Kerîmin bir âyetinde **«Bu dünyada kör olanlar, yarın âhirette kör olup Allâh'ı göremezler»** buyurulmuştur).

Hazreti Îsâ (A.S.) ise; Âhiretin hakiki mazharıdır, ki anın zuhuru demek gerçeklerin doğacağı ve insanların büyük çoğunluğu tarafından bu gerçeklerin anlaşılacağı zamanıdır, zira ne zaman Aklı mâad (Âhiret düşüncesi) zuhur ederse, elbette Aklı maaş (Yaşam düşüncesi) da yok olur.

Mehdî çıkışı (Son İmâmın çıkışı) demek, Akli kül ve Ruhu azâmın zuhurundan ibarettir. Bu ruh ümetin Havâsından olanlara Rahmanın nefhiyle olur, herkese olmaz. Cenâbı Hak Kur'ânı Kerîminde : **«Ve NEFAHTÜ FİHİ MİN RUHİ», «Ona kendi ruhumdan nefh ettiğimde»** âyetiyle buyurduğu işte bu ruha işârettir. Esasen Kâmil ve Mürşidlerin de isteklilerine nefh ettikleri ruh **«Mâyeyi Muhammediyye» (Hakikatı Muhammediyye)** olan bu ruhtur.

Dâbbetül-arzın hakikatı ise, insanlardaki Nefsi Levvâmenin zuhurundan ibarettir. Onun bir elinde hazreti Mûsâ (A.S.) mın asâsı, diğer elinde de hazreti Süleymân (A.S.) ın mühürünün olduğu iddiâları da, asâ ile mü'minlerin yüzlerini sıvazlayıp Cennet ehli olarak ayıracağı ve kâfirlerin de yüzlerine mühür basmakla, kâfir olduklarının bilinmesi demek;

İnsanlardaki Nefsi levvâmenin bir yüzünün Nefsi Mülhemeye ve diğer yüzünün Nefsi emmâreye bakacağına işârettir, yani insanlar bu nefislerine tabi olurlarsa saîyd (Allâh indinde makbul kişi), tabi olmazlarsa, âsî yani şakî (serkeşliğe sapan) olduğu yüzlerinden anlaşılmaları içindir.

Son olarak;

Güneşin batıdan doğacağı hususunun anlamı ise, ruhun bedenden çıkmasından kinâye, yani ilişkisi olmasından dolayıdır» demişlerdir.

Böylece bu önemli hususu daha etraflı bir şekilde açıklamış olduk.

ŞEYH BEDREDDİNE

KİTABI HAZIRLAYANIN

A R Î Z A S I

Son yıllarda yayınlanan bir kitapta **Şeyh Bedreddin** hazretleri hakkında maalesef şu satırlara rastlanmıştır :

«Şeyh Bedreddin aslâ Sofî veya Velî değildir. O Devlete isyân etmiş bir anarşist ve âsî ve dinin imhası için baş kaldıracak bazı insan ve sınıfların türemesine sebebiyet veren ve cemiyete karşı ihtilâlci ve cidâle bilhassa rejim savaşına girişen, isyân bayrağı açan anarşist bir şahıstır....».

Ölümünden bugüne kadar 560 yıl geçmesine rağmen bir **Velî-i Kâmil** ve **Mü'mini Muvahhid** hakkında böyle çok insafsız ve ölçüyü kaçırmış deyimler kullanarak, onun mübârek ruhunu rencide edenlere bir cevap olmak üzere bu nâçiz arîza yazıldı (1).

Ölen bir mü'min kardeşi hakkında bu kadar incitici sözler sarfetmek Hazreti Resûlü Zîşân (S.A.V.) Efendimiz Hazretlerinin şerefli hadislerine ters düşmezmi?

Görüldüğü üzere bu arîzalarımızı kitabımızın sonuna **«Son Söz»** adıyla koyduk. Onun **«V â r i d a t»** ının şerhini okudunuz. Keza Yaşam ve Eserleri bölümünde de yazmış olduğu On adet eserini de gördünüz. Böyle değerli eserleri yazan bir seçkin insana yukarıdaki sözler yakıştırılırmı?

Biz bu hususu kitabı okuyanların vicdânî bir muhasebe yapmaları ve sonra, onun hakkında kesin bir hükme varmalarını istemenin yerinde olacağı kanaatındayız.

---

(1) **Arîza,** küçük'den büyüğü'ne yazılan mektupdur.

SON SÖZ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu henüz Yüzyıl olmuştu ki, Dördüncü Pâdişah Yıldırım Beyazıt, Ankara Çubuk ovasında Timurlenkle yaptığı savaşı kaybederek Ankara kalasında tutsak edilmişti.

İki Türk Hakânı arasındaki savaşa sebeb, Timurlenk Suriye seferini bitirince, Erzincan'a geçmiş, Yıldırım'dan halka zulum yapan şaki Karayusuf'un kovalanmasını istediği mektubunda : **«Sen ve ben aynı Milletdeniz. Bak ben bir topal, sen bir kör olduğun halde, Allâh bize ne nimetler bağışladı. Birbirimizle savaş etmiyelim. Kendi ülkelerimizde Hükümdâr olarak barış içinde dost kalalım»** demiştir. Fekat gelen istek mektubuna gururlu olan Yıldırım : **«Ey, kelbi akûr (Ey ısıran köpek)»** ile başlayan Timur'un incitici bir mektupla cevap vermesi üzerine bir savaşa varacak kadar araları açılmıştı ve nitekim de savaşa başladılar. Timur'un ordusu sayıca Beyazıd'ınkine nazaran 4-5 misli fazla, ayni zamanda Beyazıd'ın ordusunda bulunan Tatar askerler karşı tarafa geçmişler ve oğullarından Musâ Çelebi'den başka hepsi babalarını bırakıp geriye kaçmışlar, savaş kaybedilmiş ve pâdişah Ankara kalasında tutsak edilmişti. 1402 de Yıldırım daha fazla bu tutsaklık yaşamına dayanamıyarak kederinden öldü, geride 6 kardeş Şehzâde Mehmet, Süleyman, Musâ, Mustafa, Ertuğrul ve İsâ Çelebîler» kaldı. Pâdişahın beklenmedik ölümüyle 6 kardeş çevrelerindeki kişilerin kışkırtmalarıyla birbirleriyle Saltanat savaşına başladılar.

Şeyh Bedreddin hazretleri de işte bu sırada Fıkıh tahsili yapmış bir bilgin ve Hüseyin Ahlâtî'nin bir Halifesi olarak Mısır'da bulunuyordu.

Altı kardeş arasındaki Saltanat kavgası 11-12 yıl sürdü. Bunlardan Süleyman Çelebi Devletin Rumeli topraklarında Saltanata başladı, kardeşi Mûsâ Çelebi de yanında bulunuyordu. Diğer dört kardeş de Anadolu topraklarında birbirleriyle boğuşuyorlardı.

Timurlenk 1403 (Hicrî 805) de tüm savaşlarını tamamlayarak Tebriz'e döndüğü sıralarda, Mısır'dan Hüseyin Ahlâtî'de halifesi Şeyh Bedreddin'i irşad göreviyle oraya gönderir.

14. cü Yüzyılın (1299) başlarında yeni kurulan Osmanlı Devletine Türkistan'dan bir çok kahraman ve bilgin kişiler Anadolu'ya gelip, kendilerini yeni Türk Devletinin hizmetine vermişti.

«Şakâyik-i Nu'mâniye» adlı kitaptan öğrendiğimize göre Bedreddin'in babası Kadı olarak ün yapmış **Semerkandlı İsrâil** de bunların arasında bulunuyordu. Bu zatın Selçuk hânedanına ilgisi olduğuna dâir söylentiler yapılan incelemede doğrulanmamıştır. Kadı İsrâil Osmanlıların ilk Rumeline geçip Kosova'ya kadar ilerlemesinde payı olanlardan biridir. Kendisi Edirne'ye sekiz saat uzaklıkta **«Sımavna»** şehrinin kalasını almağı başarmış ve Devlet de onu bu hizmetinden dolayı Sımavna'ya hem Vâli, hem de ilim ve fazlına ve özellikle Fıkıh **(Din hukuku)** bilgisine binaen Kadı tayin etmiştir.

Bedreddin hazretleri hakkında kitabımızın yaşam ve eserleri bölümünde bilgi verilmiş olduğundan, biz burada daha çok onun üzerine aldığı son görevi **«Kazaskerlik»** ile şahsiyetine yapılan hücumlara değineceğiz.

Tebriz'de bulunduğu sıralarda Timurlenk'in saygı ve iltifatlarına mazhar olan Bedreddin hazretleri, Şeyhi Hüseyin Ahlâtî'nin ölümünden 6 ay sonra halifeliği bırakarak, Kâhire'den eşi ve çocuğu ile Türkiye'ye doğru yola çıktı. Yolda Kudüs, Şam ve Halep şehirlerinden geçtiğini haber alanlar, kendisini büyük bir coşkunlukla karşılıyor, onun zâhiri ve bâtınî bilgisinden yararlanıyorlardı. Bedreddin Halep'te fazla durmadı Konya'ya geçti. Konyalılar da önceden Mısır'a giderken okuduğu Medrese'nin yanındaki bir evi oturmasına ayırdılar. Şeyh Bedreddin'in Konya'da olduğunu haber alan Hacı Bayrâmı Velî'nin Mürşidi **«Somucubaba»** namıyla anılan Aksaraylı **«Hamideddin»** hazretleri Bursa'dan gelerek Melâmet neşvesini zevk etmiş oldular. Şeyh Bedreddin Konya'dan Tire'ye geldi. Burada kendisini Börklüce Mustafa adında biri ziyâretine geldi, derhal Şeyhe hayran kaldı, ona bağlandı ve bir daha yanından ayrılmadı.

O esnada Cenevizlilerin elinde bulunan Sakız Adası Tekfuru Şeyhi adaya dâvet etti. Yanındaki Mustafa Rumcayı çok iyi konuştuğundan, Hıristiyanların derdlerini Şeyhe açıkladı. Bunun üzerine Şeyh adaya gitti, 10 gün

kaldı, bazılarının Müslüman olmasına vesile oldu. Adadan dönüşte Kütahya'ya uğradı. Burada Torlak Kemal adındaki birini daha tanıdı. Bunun da Şeyhin dâima yanında bulunanlardan ve saygılı olanlardan biri olarak görüyoruz.

Yıldırım'ın Timurlenk'e yenilgisinden sonra en büyük Şehzâde Süleyman Çelebi Edirne'de tahta çıktı. İsâ Çelebi Bursa'da Hükümet icrasına başladı. Mehmet Çelebi Amasya'da Emirliğini ilân etti. Yalnız Mûsâ Çelebi kardeşleri gibi babasını bırakıp zevk ve Saltanat kaygusuna düşmemiş, babasının cenazesiyle Bursa'ya dönmüş, Timur tarafından Bursa Hükümetine tayin edildiği halde bir işe karışmamıştı. Mehmet Çelebi ile İsâ Çelebiler koca Anadolu'yu paylaşamadılar ve birbirleriyle savaşta, İsâ Çelebi yenildi ve büyük kardeşi Slüeyman'a sığındı. Süleyman Çelebi kendisini tekrar bir ordu ile kardeşi Mehmet Çelebiye gönderdi, yine yenildi, sonunda Eskişehir'de öldürüldü. Bu defa bizzat Süleyman Çelebi ayni şeyi denedi ise de fazla içkiye düşkün olması hasebiyle sarhoş bir halde yakalanıp öldürüldü. Bunun üzerine Edirne'de yerine Mûsâ Çelebi geçti.

Şehzâdeler arasında geçen bu Saltanat kavgası esnasında, Şeyh 3 yıla yakın bir süredir Edirne'de âilesiyle oturuyor, kitaplarını yazıyor ve çevresindekilere geniş tasavvufî bilgisinden açıklamalar yapıyordu.

Yeni Hükümdar Mûsâ Çelebi Bedreddin hazretlerinin büyük değerini ve halk üzerindeki etkisini anlamakta gecikmedi ve ona önemli bir makam olan **«Kazaskerlik»** görevini verdi. Rumeli Kazaskerliği, Devletin Şeyhülislâmlığı ve Baş Hâkimliği demekti. Bu makam bütün Kadıların başı ve biricik emir aldıkları ve ayni zamanda Divânı Hümâyunun en çok sözü geçen bir üyesi idi. İşte bu sebebten Bedreddin hazretleri bu görevi üzerine alınca derhal tanınmış Fıkıh bilgisine dair **«Câmi-ül Fusûleyn»** adındaki eserini yazmağa başladı. Bu suretle o her işinde kanunu hâkim kılmak istiyordu. Kazaskerlik görevini yaptığı sırada yanından ayrılmayan Börklüce Mustafa Şeyhin Kethüdâsı, yani yardımcısı ve özel işlerini gören biri olmuştu. Şeyh, Mûsâ Çelebi'nin Saltanat icra ederken, bazı yaptığı yanlışlıklarını uyarmağı istiyorsa da pek başarılı olamıyordu, zira çelebi çok dik başlı idi. Sonunda kardeşi Mehmet Çelebi ile Sofya'da yaptığı savaşta yakalandı ve öldürtüldü.

Mûsâ Çelebi'nin öldürülmesinden sonra, rakipsiz kalan Mehmet Çelebi 11-12 yıl süren kardeş kavgasından muzaffer çıkarak, sonunda Osmanlı

Devletinin başına geçti, yeni kurulmakta olan Devleti kurtardı ve **«Fetret Devri»**, yani uyuşukluk devri sona erdi.

Mehmet Çelebi sonunda Pâdişah olunca ilk işi kardeşi Mûsâ Çelebiye 2,5 yıl Kazaskerlik yapan büyük Fıkıh bilgini ve mutasavvıfı Şeyh Bedreddin'i idâm etmeğe cesaret edemediğinden, kendisine hazineden Bin akçe ayırtarak eşi, oğlu ve kızı ile İznik ilçesine sürgün etti. Börklüce Mustafa ise bir süre daha Edirne'de kaldıktan sonra Torlak Kemal ile gelip İznik'te yerleşti. Sürgünde bir oğlu daha olan Şeyh vakıa kitaplarıyla meşgul oluyordu, fekat sürgün yaşamı çok ağrına gitmişti. Böyle sürgün yaşamı için suçu neydi? Kimlere fenalık yapmıştı? Kazasker oluşu Mûsâ Çelebi'nin emri üzerine idi, karşı gelebilirmiydi. Ona bu yaşam adeta bir kafeste yaşıyor gibi geliyordu. Ona karşı yapılan bu hareket bir zulüm değilmiydi. İznik'te **«El-Tehsîl»** adlı eserinin önsözünde :

«Tanrı beni zâlimlerin elinden ve onların yardımcılarının şerrinden kurtarsın, kusurlarımı örtsün, acılarımı benden uzaklaştırıp yok etsin» ve devamla **«Şerhi tamamladığım şu sırada tutsaklık ve gurbet, hüzün ve acı, sıkıntı ve belâlar içindeyim. Gönlümde yanan ateş günden güne artmaktadır. Ey gizli ihsân sâhibi yüce Tanrı bizi korktuklarımızdan koru»** diye yazarak duygularını dile getirmiştir.

Bu arada Mısır'dan gelen halifelerin ricası üzerine Hacca gitmek üzere Pâdişahtan izin istedi ise de, izin kendisine verilmedi. Bunun yanısıra İznik'te bulunan Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal de Şeyhi sürgünden kaçırma planları hazırlıyor ve kafalarındaki aşırı düşünceleri geliştirerek Şeyhin şahsiyetinden pek çok şeyler umuyorlardı. Özellikle onlar yapılmasını lüzumlu gördükleri bir yaşam değişikliğini başarmak için her çeşit aracı kullanmayı şerîata uygun sayıyorlardı. Halbuki Bedreddin hazretlerinin düşünceleri tamamiyle onların düşüncelerine aykırı idi. O bir Fıkıh bilgini ve Vahdeti Vücûdun savunucusu bir Mutassavıf ve mükemmel bir Velî idi. Buna rağmen hayretimizi çeken husus, ne yapıp yapıp hazreti Bedreddinden her ikisi onun halifeliğini alabilmiş olmalarıdır. Biri Kütahya yönüne, diğeri de Aydın yönüne giderek kendi düşüncelerini çevrelerine aşılamağa başladılar. Bunların başlattıkları hareket o kadar ileri gittiki, sonunda Çelebi Sultan Mehmet tarafından yeniden kurulan Osmanlı Devletini sarsacak bir sınıra geldi.

Selaniği almak için uğraşan Pâdişah, oğlu Amasya Valisi bulunan Murad beyi Rumeli ordusuyla üzerlerine göndermeye mecbur oldu ve Mustafa yakalanarak çarmıha gerildi. Bundan sonra ayni ordu Torlak Kemal üzerine yürüdü, esir edilip Manisa'da keza asılarak idâm edildi.

Şeyh Bedreddin, her iki halifesinin yakalanarak feci şekilde idâm edildiklerini haber alınca, onların bu hareketlerinden sorumlu tutulacağını düşündü ve 1419 (Hicrî 822) da bir gece çoluk çocuğunu İznik'te bırakarak, kölesi Mısırlı Cafer ile Kırım yoluyla ceddinin yurdu olan Semerkanta gitmek üzere sürgünden kaçtı. Kastamonu'ya vardığında İsfendiyâroğlu şeyhin Türkistan'a gitmesine karşı geldi, fekat Kırım'a gitmesini uygun gördü. Şeyh Sinoptan bir ufak gemi ile hareket etti, fekat yolda geminin rotası değiştirilerek Kırım yerine Rumeli topraklarına çıkartıldı.

Şeyhin Rumelinde olduğunu haber alan Pâdişah derhal bir ordu ile onu aramaya başladı ve sonunda Serez'de yakalattı.

«Menâkipnâme» adlı kitaptan öğreniyoruzki, Çelebi Sultan Mehmet Şeyhi huzuruna getirtmiş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

Padişah : «Ne için benzin sararmış, neye bir yerde oturup karar kılmadın?

Bedreddin : Güneş batacağı zaman sararır.

— Niçin Ulülemre karşı bulundun?

— Sen neye hakka aykırı harekette bulundun?

— Benim hakka karşı olmam nedir?

— Hacca gitmek için izin istedim, vermedin, böylece şerîat hükümlerine karşı bulunan bir yerden ayrılmak mecburiyetinde kaldım ve İsfandiyaroğlunun yanına gittim».

Ve sonra başından geçenleri Pâdişaha anlatmak istedi ise de bir türlü inandıramadı ve hiddetini yatıştıramadı.

Pâdişah Vezir ve bilginlerden bir araya gelen toplantıda Şeyhin durumunu görüştü. Bilhassa bilginler Şeyhin son sürgünde iken yazmış olduğu **«Vâridat»** adlı eserindeki bazı suçlamalar dolayısıyla bağışlanmasına karşı oldukları dikkati çekti. Sonunda toplantıda hazır bulunan İranlı bilgin Fahreddin Acemî Şeyhin katlinin câiz olduuğna dâir fetvâsını verdi. Fetvânın dayandığı iddia şu idi : **«Sizin işiniz bir adamda toplanmış iken, topluluğu ikiye bölen ve ayırmak için birisi gelecek olursa onu öldürünüz».** Bu iddia üzerine Şeyh Bedreddin :

«Madamki Sultanın emrü itaatından ayrılarak İslâm bağlılığından kendi fiil ve rızâm ile çıkmışım, Tanrısal siyasete râzıyım» demiştir.

1420 yılında (Hicri 823) Şevval ayının 27. ci Cuma günü 62 yaşında iken Serezde asılmak suretiyle idâm edilmiştir. Serezin Yunanlılar tarafından işgâlinden sonra yıktırılan türbesinden Ferit Râsim bey adında bir zat tarafından alınan kemikleri bir sandık içinde İstanbul'a getirilmiş, önce Topkapı Sarayında saklanmış ve sonra Sultan Mahmut türbesi bahçesinin bir köşesinde ayrılan yere gömülmüştür.

Şeyhin asılması için alınan fetva bir suretten ibaretti. Çünkü Mehmet Çelebi binbir zorlukla yeniden kurduğu Saltanatına ondan bir tehlike gelmesinden korkuyordu. Şehzadelerin birbirleriyle uğraştıkları sırada Anadolu ve Rumelinde yaşam nasıldı? Bir tek kelime ile söylersek, adalet diye bir şey yoktu, zulüm vardı. Her gücüne güvenen kendi başına buyruk olmuş, diğerlerini eziyordu. Ortada esaslı bir hükümet de yoktu. İşte bu esnada Bedreddin'in çevresinden yetişenler onu bir kalkan gibi kullanıp bazı ters düşünce ve davranışlara kapılamazlarmıydı?

Bedreddin'in bir tutuklu gibi yaşadığı sürgünden bir kolayını bulup kaç mak ve özgürlüğüne kavuşmak istemesi, daha önce Hacca gitmek için izin istediği bilinenler arasındadır. Şu halde onun yurdu bir felâkete sürüklemek gibi kötü bir maksadı da yoktu. O kendisini yanlış anlayan ve kalkan gibi kullanmak isteyenlerden kurtulup başka yerlere gitmek istiyordu.

«Menâkipnâme» de şunları okuyoruz :

«Börklüce Mustafa'dan Şeyhe çok haber geldi. Şeyh Bedreddin'in ba-

şına gelenler müridlerinin çokluğundandı. Her yerde halk onun başına üşüşür, medet umar, derhal kendisine bağlanırdı. Nereye gitse, sanki güneşin de birlikte gittiği sanılırdı. Şeyh Bedreddin zühd ile, takvâ ile ve yazdığı eserleriyle örnek bir insan olarak çevresini aydınlatmak isterdi. Bir yandan da zamanında yaşamış diğer tarikatlerin şeyhleri ve bilginleri, onun gerek tarîkatta, gerekse şerîattaki yüksek kemâline hased edip, onun hatırına bile gelmemiş olan Saltanat etme iddialarını uydurmakla ellerinden gelen fenalığı yaptılar ve sonunda onu dar ağacında astırdılar».

Şerhini sunduğumuz **«Vâridat»** ın bazı yerlerinde Şeyhin çoğumuzdan ayrılan bağımsız düşüncelere sâhip olduğunu görüyoruz. Meselâ ahiret işlerinde, ölümden sonra bedenin sonu, Hazreti İsâ'nın ruhu ile diri, cesedi ile tüm unsurlarıyla ölüdür gibi ortaya sürdüğü düşünceler gerek zâhir bilginleri, gerekse Tarîkat şeyhleri tarafından yıllarca münâkaşa edilmiştir. Meselâ ölümden sonra bedenimiz ne olacaktır? O derki;

«Bu beden için kalım olmadığı gibi, sona erdikten sonra unsurları için eski şekli üzerine bileşim yoktur. Gerçi Kur'ânda dirileceğimiz hakkında bazı işâretler vardır, fekat onlardaki anlam başkadır. Yokluğa karışan unsurların birleşmesi ve önceki halini bulması demek değildir, bu imkânsızdır. Konuşan nefs sırf ruhtur, kesin olarak, cisim ruh ile birlikte değildir. Zirâ insanın cismi değişir, fekat zâtı değişmez. İşte ölümden sonra iâde olunan bilki ruhtur, ceset değildir. Lâkin ruhun iâdesi teşekkül suretiyledir». Devamla;

«Âhiret, bilki âhiret işleri ruhlar âlemindendir. Bilgisi az olanların sandıkları gibi değildir. Bazı kimselerin ruhlar âlemini bilinen âlemden sanmaları tamamiyle yanlıştır. Tanrı kitaplarında bildirilen Cennetler, köşkler, ırmaklar, azap, cehennem ve benzeri şeylerin herkesin anladığından başka anlamları vardır ve onları ancak Tanrıya ermiş olanlar gerçek yönüyle bilirler» demiştir. Şeyhin başkalarından ayrılan diğer hususları da şerhte bulacaksınız.

Sözlerimizi özetlersek, sayın Bezmi Nusret Kaykusuz (merhum) kitabında da belirttiği gibi Şeyhin eserleri arasında içtimâî bir esere tesâdüf olunmamıştır. Dinî ve Tasavvufî inanç ve Vahdeti Vücûd hakkındaki zevkini Vâridatında açıklamıştır. Şu halde kendisi bazı kimselerin sandığı gibi ictimâî bir mezhep denilen bir doktrin sâhibi değildir. Hiç şüphesiz yaşadığı devrin aksaklıkları, onu her hususta açık düşünen bir fikir adamı olma-

sını engelleyemez. Çünkü zulüm her zaman insanların nefretini çeken ve karşı koymağa iten bir sebeb teşkil etmiştir.

Şeyh Bedreddin zamanında yaşamış bir tarihci :

«Bedreddin hazretleri yaşadığı sürece Allâhın buyruklarına dâima bağlı bir kulu olarak, O'nun rızâsından bir an ayrılmadığı ve her çeşit günâh ve insancıl kusurlardan azap duyduğu cihetle, sonunda onun mi'râcı Hak sehpâsı olmuş ve mahluk sıfatından sıyrılıp, Yaradanının nezdine yükselmiştir» diye onu yüceltmiştir.

MAHMUT SADETTİN BİLGİNER'in

TEKNİK ve TASAVVUF'a dair yayınlanmış kitapları

TEKNİK'e dair:

Kitabın adı		
AVADANLIK BİLGİSİ	1946	2.— TL. (Mevcudu kalmamıştır)
KİMYA ANALİZ METODLARI	1953	(Telif hakkı Gn. Kur. Bşk. lığı tarafından satın alınmıştır)
ALMANCA - TÜRKÇE TEKNİK LÛGAT 20.000 kelimelik)	1961	20.— TL. (Mevcudu kalmamıştır)
DEUTSCH - TÜRKISCHES WÖRTERBUCH für tecnische Berufe (24.000 kelimelik) 2. inci Baskı	1966	42.— DM. 750 TL. (Almanya'da Essen Girardet yayın evinde 20.000 nusha basılmıştır)

TASAVVUF'a dair:

ALLÂH ve İNSÂN 1. inci Baskı	1969	15.— TL. (Mevcudu kalmamıştır)
İNSANIN ASLI ve RUHLARIN YILDIZLARLA İLİŞKİSİ	1976	10.— TL. (Mevcudu kalmamıştır)
Aziz Nesefi'nin (MAKSADI AKSÂ ve VAHDETİ VÜCÛD) adlı eseridir.		
MISRİ NİYÂZİ DİVÂNI ŞERHİ Tam Dîvan ile birliktedir	1976	75.— TL
Şerh eden **SEYYİD MUHAMMED NÛR**		
ALLÂH ve İNSÂN Genişletilmiş 2. inci Baskı	1977	50.— TL.

Şeyh Bedreddin'in
VÂRİDÂT ŞERHİ ÇEVİRİSİ 1979 60.— TL.

Şerh eden
SEYYİD MUHAMMED NÛR

Arabçadan çeviren
Hacı Maksud Efendi
EZÂN-I MUHAMMEDİ ŞERHİ
ve
MÜRŞİD-ÜL UŞŞÂK
(Âşıkların Mürşidi)
RİSÂLEİ SÂLİHİYYE
(Tevhid Mertebeleri)
ile birlikte

«Can kuşunun her zaman ezkârıdır Vâridât
Aklü hayâlin hemen efkârıdır Vâridât.

İşidecek adını duydu cânım dadını,
Bildim ki Âriflerin esrârıdır Vâridât.

Sıdk ile gönlüm sever görmeğe cânım iver,
Anın içün kim Hak'kın envârıdır Vâridât.

Ol dürri yekdânenin kadri bilinmez anın,
Bu dili vîrânenin mi'mârıdır Vâridât.

Gerçi kütüp çok yazar ilmi ledünden haber,
Cümlesi bir bahçedir gülzârıdır Vâridât.

MUHYEDDİN, BEDREDDİN ettiler ihyâyı din,
Deryâ **N i y â z î** Fusus enhârıdır Vâridât».

Fiyatı : 60.— TL.